

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

**FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN**

Departement Sociale en Culturele Antropologie

Samenwonen, opdracht of gave?

Een kwalitatief onderzoek van een Nederlandse woonwerkgemeenschap die
vluchtelingen opvangt

Eindverhandeling voorgelegd met het oog
op het behalen van de graad van Licentiaat in
de Sociale en Culturele Antropologie
door
Lauwaet Veerle

o.l.v. Dr. Stroeken Koen

Dankwoord

Mijn oprechte dank gaat uit naar:

Emmaus Eindhoven waar ik twee en een halve maand mocht meeleven. Het was een plezierige periode en een aangenaam verblijf. Bedankt voor jullie gastvrijheid.

Alle mensen die ik mocht interviewen, voor de bereidheid om hun ervaringen en visies met mij te delen.

Alle bewoners van Emmaus, het Jongerenhuis en vrijwilligers op de markt, voor de vriendschap die ik mocht ontvangen.

Mijn promotor, Koen Stroeken, voor zijn begeleiding, inspirerende suggesties en voor al de mailtjes die hij heeft beantwoord.

Mijn ouders die het mogelijk hebben gemaakt om deze studie uit te voeren.

Mijn vrienden en vriendinnen voor de steun en contacten tijdens moeilijke periodes.

<u>INHOUDSOPGAVE</u>	<u>1</u>
<u>INLEIDING</u>	<u>3</u>
<u>DEEL I: ALGEMEEN KADER VAN GEMEENSCHAPPELIJK WONEN</u>	<u>5</u>
1 GESCHIEDENIS VAN DE WOONGROEP ALS CONCEPT	5
2 VERSCHILLENDE VORMEN VAN SAMENWONEN	8
3 WOONGROEPEN EN HUN MAATSCHAPPELIJKE ACHTERGROND	9
3.1 Demografische veranderingen	9
3.2 Functieverlies van het gezin	11
3.3 Verandering van het gezinsideaal en eenzaamheid als gevolg	11
3.4 De nieuwe sociale bewegingen van de jaren '60	13
3.5 Individu en samenleving	14
3.6 Nood aan gemeenschap	18
<u>DEEL II: BESCHRIJVING VAN DE ONDERZOCHE WOONGROEP</u>	<u>20</u>
4 GESCHIEDENIS VAN DEZE EMMAUSWOONGROEP	20
5 ALGEMENE SCHETS	21
6 DE CONTACTGROEPEN	22
7 DAG- EN WEEKINDELING	24
8 DE BEWONERS	26
<u>DEEL III: ANALYSE VAN DE ONDERZOCHE WOONGROEP</u>	<u>28</u>
9 INLEIDEND THEORETISCH KADER	28
9.1 TOEGEPASTE METHODOLOGIE	28
9.2 BETEKENIS IN KLEINE GROEPEN	29
9.3 ETNOMETHODOLOGIE	30
9.4 HET INDIVIDU EN DE KLEINE GROEP	31
10 GROEPSCOHESIE EN CONFLICT	35
10.1 ACHTERGRONDVERWACHTINGEN	35
10.2 REGELS: GASTHEER EN VLUCHTELING	38
10.3 INDELING VAN DE RUIMTE EN DE INVLOED OP DE GROEP	43
11 HET MAATSCHAPPELIJK ENGAGEMENT	45
11.1 KERNIDEALEN	45
11.2 ONVREDE MET HET VLUCHTELINGENBELEID	48
11.3 DE TWEDEHANDSWINKEL	52
11.4 UNIEK SAMENLEVEN	53
11.5 PROBLEMEN MET IDEALEN	54
11.6 VLUCHTELINGEN EN EMPOWERMENT	56
12 LIDMAATSCHAP	59
12.1 SOCIALISATIETHEORIE	59

12.2 INLIJVINGSMEECHANISMEN	61
12.3 CONCRETE INITIATIE	62
13 INTERNE GROEPSDYNAMIEK	64
13.1 COMMUNICATIE	64
13.2 PRIVACY EN GEMEENSCHAP	68
13.3 BESTUUR, GEZAG EN LEIDING	70
14 HERDEFINITIES BIJ INDIVIDUALISERING	74
14.1 INDIVIDUALISERING EN TRADITIE	74
14.2 DE WOONGROEP ALS NIEUWE VERWANTSCHAPSVORM	78
14.3 DE WOONGEMEENSCHAP ALS FAMILIE	81
14.4 DE WOONGEMEENSCHAP ALS HOUSESOCIETY	84
BESLUIT	89
<hr/>	
BIBLIOGRAFIE	91
<hr/>	

Inleiding

Het thema woongemeenschappen is ingegeven door eigen ervaringen. Zelf heb ik er als kind verschillende bezocht en ook later zijn ze mij blijven boeien. Ik ben getroffen door het sociaalverruimende aspect van deze samenlevingsvorm. Is de woongemeenschap in vergelijking met het kerngezin niet beter aangepast aan onze moderne levensstijl? Ze biedt op het eerste gezicht meer mogelijkheden op het vlak van sociale contacten, op relationeel vlak, meer nabije ondersteuning en hulp, praktische voordelen, een duurzamer gebruik van huishoudelijke apparaten, ...

De bewoners nemen geen genoegen met de uitgestippelde paden van onze samenleving en streven naar andere waarden, andere relaties, andere verhoudingen.

De keuze voor een woongemeenschap als leefvorm is geenszins vanzelfsprekend. Het is een woonvorm die veel minder geïnstitutionaliseerd is als het gezinshuishouden en dus een beetje een onbekende. Hoe organiseren bewoners zo'n gemeenschap? Hoe houden ze hem in stand? Wat drijft hen? Wat moeten ze ervoor opofferen en wat krijgen ze ervoor in de plaats?

Vooraf dat laatste, de spanning tussen aanpassing en vrijheid, is een moeilijk punt, waar binnen een gemeenschap steeds opnieuw aandacht aan gegeven moet worden. In hoeverre moeten er regels en gewoonten zijn waaraan de bewoners zich moeten onderwerpen om de gemeenschap leefbaar te houden? In hoeverre is er ruimte voor vrijheden en eigen inbreng? Waarom kiezen bewoners voor deze eventuele vrijheidsbeperking en wat levert het hen op?

Aan de hand van een specifieke woonwerkgemeenschap, Emmaus Eindhoven, ben ik dieper ingegaan op het thema. Daar vormen Nederlanders en vluchtelingen samen een woonwerkgemeenschap. Deze gemeenschap bezit de extra dimensie van de vluchtelingen die in de groep worden geïntegreerd. Vaak kiezen zij er niet uit vrije wil voor om tot de woongroep te gaan horen. Gaat het samenwonen en werken goed met deze gediversifieerde groep? Waarom kiest men ervoor om de moeite te doen om deze vluchtelingen te helpen, om ze op te nemen in de groep?

Ik heb een participerend en kwalitatief onderzoek verricht. Twee en een halve maand heb ik meegeleefd in Emmaus Eindhoven. Ik heb zelf veel dingen aan de lijve ondervonden die in deze verhandeling aan bod komen. Verder heb ik interviews afgenomen van verschillende

bewoners en hun visie op de feiten proberen weer te geven. Dan heb ik nog een beknopte literatuurstudie gedaan rond het thema. Deze eindverhandeling is de synthese van al dit denken en doewerk. Het is een beschrijving van de woonwerkgemeenschap, met ook aandacht voor de ruimere context, zonder de pretentie van volledigheid.

Mijn verhandeling omvat drie delen.

Deel I geeft de historische en maatschappelijke achtergronden van woongroepen aan. Het is de situering van woongemeenschappen in een breder kader. Vele gemeenschappen zijn opgebouwd rond een maatschappelijk project. Historisch is die trend ook terug te vinden en dan blijkt dat tegenwoordig de maatschappelijke geëngageerdheid wel wat is afgezwakt. Verder bespreek ik in deel I de taalkundige verwarring omtrent de naamgeving rond gemeenschappelijk wonen. Daarna geef ik maatschappelijke tendensen aan waardoor collectief wonen gestimuleerd wordt.

In Deel II geef ik een algemene beschrijving van Emmaus Eindhoven. Het is een voorstelling van de woonwerkgemeenschap aan de lezers, met de nodige grondplannetjes.

Deel III gaat dieper in op deze Emmausgemeenschap. Het is een uitgebreide analyse rond verschillende thema's. Zo komt de bespreking van het groepsleven aan bod en de noodzaak van gedeelde regels en verwachtingen en de discussies hieromtrent. Verder is er aandacht voor de maatschappelijke idealen waar deze gemeenschap zijn kracht uit haalt. Ook wordt de speciale rol van de vluchtelingen aangegeven. Dan is er de beschrijving van het opnemen van nieuwe leden en hoe belangrijk dit is voor de groep. Hierna komt het gedeelte over de interne groepsdynamiek, met aandacht voor privacy, communicatie en gezag. Er wordt besproken of dit een traditionele gemeenschap is en in die zin een vlucht terug in de tijd of juist een radicale vernieuwing. Tenslotte wordt er bekeken of men deze gemeenschap kan beschouwen als een soort van verwantschapsgroep en in welke mate.

Deel I: Algemeen kader van gemeenschappelijk wonen

1 Geschiedenis van de woongroep als concept

Communautaire woon-, werk- en leefgemeenschappen hebben al een lange traditie achter zich. Kleine groepjes mensen die niet tevreden waren met bepaalde aspecten van de maatschappij richtten (kleine) gemeenschappen op om hun idealen te realiseren. Afhankelijk van de aard van hun kritiek kon de nadruk liggen op religie, arbeid, sociaal economische verhoudingen, politieke besluitvorming, sociale relaties, beheer van productiemiddelen, zelfontplooiing, ecologie of nog andere materies. Alle aspecten van de samenleving komen in feite in aanmerking. Dikwijls hadden de leden als doel voor ogen te komen tot een ideale maatschappij. Meestal vormden ze een onderdeel van een bredere sociale beweging, waarin eventueel meerdere gemeenschappen verenigd waren (Van Daele 2000: 23).

Volgens Saskia Poldervaart, in navolging van Benjamin Zablocki (1980), is er in de laatste twintig eeuwen een soort golfbeweging te ontdekken van dergelijke communautaire bewegingen (Poldervaart 1985: 20). In die golfbeweging zijn een aantal hoogtepunten op te merken, periodes waarin men duidelijk meer geïnspireerd was om gemeenschappelijke manieren van wonen en leven aan te nemen. Grof geschetst zijn de hoogtepunten in die voorbije twintig eeuwen: het begin van de jaartelling, de 12de en 13de eeuw, de 16de en 17de eeuw, de helft van de 19de eeuw, het begin van de 20ste eeuw en de huidige tijd (vanaf de jaren '80 voor Poldervaart). Deze laatste periode schat zij in als de hoogste golf, alleen al omwille van het grote aantal woongroepen in Nederland van dan af (Van Daele 2000: 23).

Zablocki geeft een mogelijke verklaring voor het voortdurend ontstaan van sociale bewegingen. Hij beschrijft hoe bij snelle en abrupte culturele veranderingen mensen gaan zoeken naar gemeenschappelijke waarden. Als er dan mogelijkheid toe is (zowel de vrijheid als de middelen) proberen ze een soort sociale microkosmos te creëren waar iedereen relatief homogene waarden en normen hanteert. Het is dan ook logisch dat die bewegingen niet tot een bepaald land beperkt blijven aangezien culturele veranderingen meestal ook ruimer zijn. Ze gaan doorgaans wel niet verder dan bepaalde werelddelen, waar de culturele veranderingen zich het scherpst vertonen (Poldervaart 1985: 20-22, geciteerd in Van Daele 2000: 23-24).

In Appendix A geef ik een korte samenvatting van de geschiedenis van de communautaire traditie.

Enkele belangrijke gelijkenissen die Poldervaart ontwaart tussen de communautaire bewegingen zijn de volgende. Er wordt over het algemeen gestreefd naar (meer) gelijkheid tussen mensen, wat vaak ook in het voordeel speelt van vrouwen. Men wil bewust sober leven. De meeste gemeenschappen zijn tegen privé-bezit, al wordt dat in veel gevallen wel deels toegelaten. Het gemeenschapsleven staat op de voorgrond, al blijft er steeds een spanning tussen individu of gezin enerzijds en gemeenschap anderzijds. Alle bewegingen zijn tegen vervreemding, men wil die verhelpen door bijvoorbeeld het werken met de handen. Men ziet het wonen in gemeenschap als middel om de maatschappij te veranderen en als voorbeeld voor de rest van de maatschappij. Enkel de communes en sommige hedendaagse gemeenschappen vormen hierop een uitzondering (Poldervaart 1985; De Leeuw en Vander Cammen 2001).

Ondanks de vaak mooie overtuigingen is het duidelijk dat de werkelijkheid niet altijd overeenkomt met de ideologie. Voorbeelden hiervan zijn dat er dikwijls wel nog privé-bezit is, dat er wel een privé-gezinsleven toegelaten wordt en dat ook de positie van vrouwen niet altijd zo drastisch veranderd is als men zou willen geloven (Poldervaart 1985; De Leeuw en Vander Cammen 2001).

De bewegingen vertonen niet enkel opvallende overeenkomsten, ze verschillen ook op een aantal punten. Kanter (1972, geciteerd in De Leeuw en Vander Cammen 2001) heeft drie stadia beschreven in de geschiedenis van de communautaire traditie. Tot en met de 16de-17de eeuw probeerde men in de gemeenschappen vooral te leven volgens religieuze en geestelijke waarden. In de 19de en het begin van de 20ste eeuw had men de wens om de maatschappij zowel economisch als politiek te hervormen. Vanaf de jaren '60 tenslotte richtte men zich vooral op de psychosociale groei van het individu. Die grotere gerichtheid op het individu is niet zonder consequenties, het gevoel van betrokkenheid neemt er door af. Tegenwoordig is het bijvoorbeeld geen groot probleem om te vertrekken uit een woongroep of een andere gemeenschap als het je niet meer ligt. Je voelt je er niet volkomen 'verloren' door. Het is niet alsof je plotseling anders moet gaan denken omdat je jezelf uit een beweging zou geschreven hebben. Weggaan uit een gemeenschap bij de vroegere vormen had (denkbaar) veel meer consequenties.

Andere verschillen kan men terugvinden in de ideologie van de zelfredzaamheid. Tot en met de landelijke communes van de jaren '60 trachten alle gemeenschappen economische onafhankelijkheid te bereiken. Met de opkomst van de stedelijke communes, en later ook de woongroepen, is dit ideaal verdwenen, al leeft het in sommige gemeenschappen nog wel door. Ook de omvang van de gemeenschap is een verschilpunt. Men heeft plannen gehad voor een project met 32000 bewoners. In de Nederlandse woongroepen telt men gemiddeld 6 à 7 leden (Jansen 1990: 76).

Het leiderschap is nog zo'n verschilpunt. De religieuze gemeenschappen, utopische gemeenschappen en kolonies rond 1900 kenden meestal duidelijke leiders. De leden van de communebeweging daarentegen waren doorgaans zeer bewust tegen autoritair leiderschap (Poldervaart 1985; De Leeuw en Vander Cammen 2001).

Al die gelijkenissen en verschillen in acht genomen, onderscheidt Poldervaart een breekpunt in de communautaire traditie halverwege de jaren '60. Sinds toen zijn de gemeenschappen meer gericht op zelfontplooiing en benadrukken ze relationele aspecten, is er niet meer de ideologie van zelfredzaamheid, tellen de groepen duidelijk minder leden en is het utopische element, om als voorbeeld te willen dienen, verdwenen. De ideeën zijn wel gelijk gebleven, maar men heeft niet meer de pretentie door louter het wonen alleen de maatschappij te kunnen veranderen.

Een belangrijk gevolg van dit laatste is dat de gemeenschappen daardoor ook op minder verzet van de samenleving stuiten. Er is geen nood meer aan een krachtige 'woongroepenbeweging'. Men ziet de eigen woonvorm eerder als een uitbreiding van de keuze in woon- en leefvormen. Het aansluiten bij een bepaalde gemeenschap wordt voor meerdere mensen een keuzemogelijkheid en er heeft, in vergelijking met de vroegere communautaire bewegingen, meer beïnvloeding plaats met andere sociale bewegingen in de samenleving, zoals de vrouwenbeweging, vredesbeweging, kraakbeweging en milieubeweging (Poldervaart 1985; De Leeuw en Vander Cammen 2001).

Laat het duidelijk zijn dat collectief wonen veel meer is dan een hedendaags fenomeen en dat het integendeel duidelijk te kaderen valt in een veel ruimere ontwikkeling, waar zowel religie, politiek, economie als sociale belangen in meespeelden.

2 Verschillende vormen van samenwonen

Er bestaat een zekere verwarring tussen verschillende benamingen voor uiteenlopende vormen van gemeenschappelijk wonen. Ik probeer hier aan de hand van definities en kenmerken voor (recente vormen van) gemeenschappelijk wonen enige opheldering te bieden. Dit zijn maar enkele mogelijke collectieve woonvormen, van de vele die men zou kunnen beschrijven. Er is zeker niet altijd een goed onderscheid te vinden is tussen de verschillende collectieve woonvormen en benamingen kunnen in de loop van de tijd ook een andere invulling krijgen. Dat er geen eenduidige ideologie bestaat heeft misschien ook te maken met het experimentele karakter van dergelijke woonvormen. Mensen die aan een dergelijk project beginnen hebben vaak weinig kennis van reeds bestaande gemeenschappen. Het resultaat is een grote variatie aan woongemeenschappen (De Leeuw en Vander Cammen 2001; Van Daele 2000).

Enkele mogelijke vormen van gemeenschappelijk wonen die ik vaak ben tegengekomen, in de literatuur of in de praktijk, worden besproken in Appendix B.

Je zou collectieve woonvormen kunnen indelen naar de grootte van het project, naar het aantal wooneenheden of bewoners of naar samenstelling van de bewoners. Jansen heeft woongroepen gecategoriseerd naargelang ze bestonden uit alleenstaanden, paren, ouder-kind eenheden of een mengeling hiervan (Jansen 1990).

Een tweede manier van indelen zou kunnen gebeuren aan de hand van het soort functies die naast wonen en huishouden nog vervuld werden door de woongroep. Maar het blijkt dat slechts tien procent van de woongroepen zo indeelbaar zijn, de meeste zijn louter woongroep. Ook de vorm van bezit/beheer is verschillend bij de opgesomde woonvormen, maar een indeling hiernaar geeft weinig extra informatie over de manier van wonen zelf (De Leeuw en Vander Cammen 2001).

Men zou ook een indeling kunnen proberen te maken op basis van de graad van collectiviteit, dat wil zeggen in hoever de verschillende bewoners/eenheden voorzieningen gemeenschappelijk hebben. Dit is wat De Leeuw en Vander Cammen hebben gedaan in hun verhandeling (2001). Dat levert deze figuur op.

hogere graad van gemeenschappelijkheid -->

zelfstandige privéwoning + collectieve voorzieningen: keuken, eetruimte, wassen, ontmoeting, speelruimten, buitenruimten, (opvang),....	één grote woning, keuken en sanitair gedeeld - huishouding gedeeltelijk gemeenschappelijk	één grote woning, keuken en sanitair gedeeld - volledige huishouding (eventueel: intimiteit en opvoeding)
	studentenhuis	
Centraal Wonen	woongroep	commune
	(communauteit) religieus geïnspireerd	
		kibboets groter (niet meer één woning) -wel wonen, werken, bezittingen samen - gemeenschappelijke economie

De woongemeenschap die ik hier zal beschrijven in mijn verhandeling houdt het midden tussen een woongroep en een kibboets, maar draagt ook kenmerken in zich van de andere collectieve woonvormen. De indeling die gangbaar is in de literatuur is dus niet volledig toepasbaar op het voorbeeld hier. Verderop in mijn verhandeling zal ik zowel de term ‘woongroep’, als ‘woongemeenschap’, als ‘woonwerkgemeenschap’ gebruiken voor de door mij bestudeerde groep.

3 Woongroepen en hun maatschappelijke achtergrond

Hier worden enkele maatschappelijke invloeden aangehaald die aanleiding hebben gegeven tot gemeenschappelijk wonen en dit proces versterkt hebben of nog versterken. Ik ga mij toespitsen op drie auteurs: Beatrice Kesler, Anthony Giddens en Peter Buchanan. Deze drie auteurs geven een vrij goed overzicht van de meest voorkomende verklaringen. In de overige literatuur die ik gelezen heb, zijn gelijkaardige verklaringen aangehaald om aan te geven hoe woongroepen nieuwe bewoners kunnen aanspreken en hun leden gemotiveerd houden.

3.1 Demografische veranderingen

Demografische veranderingen dragen mogelijk manifestaties in zich van een eventuele veranderde nood aan manieren van wonen. Het lijkt erop dat er een zekere discrepantie bestaat tussen de leefsituatie waarin sommige mensen zich bevinden en de bestaande

mogelijkheden om dat vertaald te zien in gepaste huisvesting. Collectieve manieren van wonen kunnen ten dele tegemoet komen aan noden waar mensen mee geconfronteerd worden bij de traditionele manier van wonen (De Leeuw en Vander Cammen 2001).

Er valt de laatste decennia in Europa een tendens waar te nemen naar gemiddeld minder kinderen per vrouw. Dit komt doordat vrouwen minder véél kinderen krijgen, of anders gezegd, het aantal hogere orde geboorten is afgenomen, en anderzijds doordat vrouwen het krijgen van kinderen tot een steeds hogere leeftijd uitstellen (met onvrijwillige kinderloosheid als gevolg). Je kan deze tendens ook zien als een evolutie naar een steeds betere beheersing van de vruchtbaarheid. Een andere trend is dat het huwelijk niet meer als een voorwaarde geldt voor het krijgen van kinderen.

Bovendien zijn er steeds meer mensen die (tijdelijk) geen deel uitmaken van een traditioneel kerngezin. Wanneer kinderen het ouderlijke huis verlaten, kiezen ze er steeds meer voor om alleen te gaan wonen of om samen te gaan wonen, wat er nog eens op wijst dat het huwelijk niet meer kan gezien worden als een logisch overgangsmechanisme tussen behoren tot een gezin en er zelf één opstarten.

Er zijn door de stijging van de levensverwachting ook relatief gezien steeds meer ouderen. Zij vertegenwoordigen kleinere huishoudens (alleen of met een partner) en hebben een groot aandeel in geïnstitutionaliseerde vormen van wonen zoals bejaardentehuizen en begeleid wonen (Draulans 2003).

Deze trends zijn niet zonder gevolgen voor de huishouden- en gezinsstructuur. De gemiddelde omvang van een huishouden is duidelijk afgenomen en er is een steeds grotere variatie, die nog altijd blijft toenemen. Het is dus moeilijk om nog te blijven spreken van ‘het’ kerngezin, een gehuwd koppel en hun kinderen, als model waarmee je de belangrijkste kenmerken van het hedendaagse huishouden in kaart kan brengen.

De mate waarin deze nieuwe en complexe gezinsvormen zich manifesteren, hangt ook wel af van de omgeving, of ze ergens geaccepteerd worden of niet.

Mensen gaan bovendien meer over van één gezinstype naar een ander, een gezinssituatie is dus verre van statisch.

Er valt duidelijk een bepaalde bevolkingsgroep te onderscheiden waarvoor deze geschetste veranderingen voornamelijk gelden, namelijk stedelijke, jongere, hoger opgeleide, beter betaalde, meer seculier georiënteerde mensen. Deze jonge, hoog opgeleide stedeling zou meer

experimenteren, ondermeer wat leefvormen betreft, maar hij vertegenwoordigt uiteraard maar een deel van de bevolking (De Leeuw en Vander Cammen 2001).

3.2 Functieverlies van het gezin

In de geschetste demografische veranderingen kan je een reflectie ontwaren van wat men algemeen 'moderniseringsprocessen' zou kunnen noemen. Ondermeer door veranderingen in het economisch systeem is er een ontwikkeling op gang gekomen van functieverlies voor het gezin. Het gaat concreet over sociale veranderingen als:

- het effect van het verlies van de autoriteit van traditie en religie
- de groei van het individualisme
- de invloed van het massaonderwijs en ruimer bekeken de rol van de overheid
- de emancipatie van de vrouw, bijvoorbeeld vanuit het ontstaan van een werkcultuur.

Het komt er op neer dat gedurende de laatste decennia de economische, religieuze en educatieve functies van het gezin langzaam werden overgenomen door andere instituties. Het gezin krijgt dus een minder beduidende rol toebedeeld of moest alleszins een andere betekenisgeving krijgen. Het gezin heeft nu vooral nog een reproductieve en een emotionele functie (Draulans 2003).

3.3 Verandering van het gezinsideaal en eenzaamheid als gevolg

Beatrice Kesler beschrijft in haar boek (1991) de veranderingen voor het gezin vanaf de periode 1965.

Het traditionele ideaalbeeld van de gezinseenheid ziet het gezin als hoeksteen van de samenleving. Dit ideaalbeeld komt overeen met het modern-westers gezin, of ook wel omschreven als het gesloten gezin in een open samenleving. Dit modern-westers gezin heeft zich ontwikkeld in de periode van 1795 tot ongeveer 1965. In een geleidelijk individualiseringsproces heeft het gezin zich uit het familieverband verzelfstandigd en is het gezin zich steeds meer gaan afsluiten voor inmenging van familie, buurt en kerk.

In het gesloten gezin wordt veel waarde toegekend aan het romantisch liefdesideaal, geborgenheid en emotionele betrokkenheid. Met de toenemende welvaart in het begin van de twintigste eeuw wordt niet enkel de man/vrouwverhouding geromantiseerd, maar ook het moederschap. Er komt een duidelijke taakverdeling: de man verdient het gezinsinkomen en de vrouw zorgt voor het huishouden en de kinderen. Hoogstens kan de vrouw wat bijverdienen, als het gezin er tenminste niet onder lijdt.

Externe contacten naar de omgeving toe, zijn gebaseerd op vrije keuze, dat betekent dat ze opzegbaar zijn. Aan intensieve contacten dicht bij huis is op voorhand geen behoefte, als kunnen deze wel ontstaan als er tenminste geen blijvende verplichtingen aan vastgekoppeld zijn.

Dit gezinsideaal is nog volop aanwezig in onze westerse cultuur. Groepswonen is vanuit deze gezinsopvatting echt iets voor alleenstaanden of éénuoudergezinnen, een alternatief en een compensatie voor het gemis aan geborgenheid van het gezin voor degenen die niet aan het gezinsideaal kunnen voldoen (Kesler 1991: 200-201).

Ontwikkelingen in de jaren '60 hebben geleid tot nieuwe ideaalbeelden. Eind jaren '60 veranderde de waardenoriëntatie. Democratiseringsprocessen op allerlei vlakken doorbraken bestaande structuren. Het emancipatieproces werd door een sterk groeiende vrouwenbeweging uitgedragen en bracht een bewustwordingsproces op gang onder brede lagen van de bevolking. De positie van vrouwen is niet langer vanzelfsprekend thuis achter het fornuis. Het huisvrouw- en moederschap en de levensvervulling via man en kinderen werden kritisch onder de loep genomen. Economische afhankelijkheid, maatschappelijk isolement en herverdeling van arbeid, binnens- en buitenshuis, werden ter discussie gesteld. Groepswonen kan deze idealen ondersteunen. Groepswonen kan bijvoorbeeld een gemeenschappelijke oplossing aanreiken voor de zorg en opvang van de kinderen, een huishoudelijke taakverlichting voor de vrouw aanbieden en nieuwe huishoudregelingen voorstaan (Kesler 1991: 200-203).

De voortschrijdende individualisering en secularisatie leidden tot bezinning over normen en waarden. Individuele keuzes en persoonlijke verantwoordelijkheid worden steeds belangrijker. Het ideaalbeeld van het gesloten, exclusieve romantische huwelijks- en gezinsmodel wordt niet langer aanzien als modern. Er is meer aandacht voor individuele vrijheid en zelfontplooiing, al dan niet in gezinsverband. Bij de nieuwe ideaalbeelden wordt er een belangrijke plaats voor *anderen* ingeruimd. Bij deze meer geïndividualiseerde leefvormen zijn (gekozen) vrienden en eventueel burens van meer belang dan bij het traditionele ideaalbeeld van de gezinseenheid het geval is. Individu en privacy staan hoog genoteerd bij deze nieuwe levensvormen, maar deze waarden laten zich combineren met vormen van groepswonen en het groepswonen biedt een extra ontplooiingsmogelijkheid voor het individu aan (Kesler 1991: 202-203).

Algeheel in de samenleving is een sterke toename van alleenwonende en alleenstaande ouders.¹ Het blijkt dat zij in grote mate met eenzaamheid kampen. Voor emotioneel belangrijke contacten met andere volwassenen ontbreken de mogelijkheden binnen het eigen huishouden, ze zijn aangewezen op externe contacten. Groepswonen kan hier een perspectief bieden door sociale contacten en onderlinge hulp aan te reiken (Kesler 1991: 119-200).

Kesler ziet drie mogelijke motieven die belangstelling voor groepswonen oproepen: eenzaamheid, emancipatie en individualisering. Zij ziet op dit moment vooral het voorkomen van vereenzaming als belangrijkste drijfveer. Dit leidt ze af uit het feit dat het vooral alleenstaanden zijn die voor groepswonen kiezen. Maar ze wijst er op dat zonder het individualiseringsproces die sterke toename van alleenstaanden in de samenleving niet denkbaar was. Verder vermoedt ze dat door verdere toename van de individualisering en de emancipatie in de samenleving ook die redenen aan belang gaan winnen om voor groepswonen te kiezen (Kesler 1991: 203-204).

3.4 De nieuwe sociale bewegingen van de jaren '60

In de jaren '60 waren er verschillende kritische stromingen binnen de samenleving. Hieruit zijn diverse nieuwe sociale bewegingen opgekomen: vrouwenbeweging, vredesbeweging, alternatieve voeding, milieubeweging, psychosociale beweging, kraakbeweging, onderwijsdemocratisering,... . Tussen die verschillende bewegingen bestaan verbanden (vb. Vrouwen voor vrede). Ook woongemeenschappen hebben banden met deze bewegingen. De nieuwe sociale bewegingen zouden zelfs een belangrijke motivatie kunnen zijn om te kiezen voor een woongemeenschap of om bij een woongemeenschap te blijven (zie ook verder bij Het maatschappelijk engagement).

Kesler wijst er bijvoorbeeld op dat het concept 'Centraal Wonen' vanuit de kritische stromingen in de jaren '60 is ontstaan. Hierbij stonden centraal: het doorbreken van het gesloten gezinsmodel, het streven naar emancipatie en democratisering, kritiek op de consumptiemaatschappij en de naoorlogse woningbouw (in Nederland).

Tussen verschillende vormen van groepswonen en deze nieuwe sociale bewegingen bestaan op twee niveaus verbanden. Ten eerste zijn er op individueel niveau veel bewoners die sympathiseren of participeren in één of meer van de vermelde bewegingen. Ten tweede zijn er op het niveau van de doelstellingen overeenkomsten ontstaan: sommige woongroepen hebben

¹ zie Demografische veranderingen

doelstellingen ten aanzien van emancipatie, integratie van gehandicapten, milieu, wonen en werken, consumptie of nog andere thema's.

De verbinding van een dagelijkse woon- en leefwijze met enkele van deze ideologieën van de nieuwe sociale bewegingen kan een sterke vernieuwende stroming in de samenleving opleveren volgens Kesler. Ten eerste laat groepswonen alternatieven in de praktijk zien en daarmee de maakbaarheid van sociale veranderingen. De behoefte hiertoe komt niet van bovenaf, maar vanuit concrete ervaringen van een eigen, alternatieve werkelijkheid. (Dit idee van 'het aanreiken van alternatieven' heeft natuurlijk al een lange traditie, zie Geschiedenis van de woongroep als concept.) Ten tweede worden er geen aanvallen uitgevoerd op de maatschappij en wordt er daardoor ook geen afweer opgebouwd. Het groepswonen is geen radicaal tegenmodel, maar sluit aan bij wat zich in de maatschappij in brede lagen aandient (bijvoorbeeld gelijke rechten voor mannen en vrouwen). Ten derde dragen de flexibiliteit en de verwevenheid van veel factoren eraan bij dat groepswonen aanpasbaar is aan vele situaties. Het groepswonen breidt zich dus in de luwte uit. Het vormt een bescheiden kritiek op de maatschappij en staat voor een zoeken naar een concreet, realistisch alternatief dat kan worden ingepast binnen de bestaande kaders (Kesler 1991: 183-186).

Hier wil ik even op een contradictie wijzen: Poldervaart is van mening dat woongroepen helemaal niet meer de bedoeling hebben om de samenleving te willen veranderen (zie Geschiedenis van de woongroep als concept). Het blijkt dat dit ideaal (weliswaar in combinatie met andere sociale bewegingen en minder radicaal dan enkele eeuwen geleden) toch nog lang niet is uitgestorven, evenzo in de door mij bezochte woongroep.

3.5 Individu en samenleving

Anthony Giddens (1991) wijst erop dat wij in een door risico gedomineerde samenleving leven. In deze laatmoderne tijd zien we in dat wetenschap en techniek twee zijden hebben: ze bieden nieuwe mogelijkheden voor de mensheid en ze creëren nieuwe gevaren en risico's. Het probleem is niet zozeer dat er constante en fundamentele veranderingsprocessen aan de gang zijn, maar dat deze veranderingen niet altijd voldoen aan de menselijke verwachtingen en niet altijd onder menselijke controle staan. Het idee dat de sociale en natuurlijke omgeving konden onderworpen worden aan rationele orde bleek niet te kloppen. De reflexiviteit van de moderniteit hangt hiermee samen. De constante vermeerderende kennis over de omstandigheden van gebeurtenissen die we analyseren of beschrijven, zorgen voor een reeks

van onzekerheden die nog eens bovenop de cirkelredeneringen en onvolmaaktheden komen van onze posttraditionele claims over kennis.

Het idee dat een gesecculariseerd begrip van dingen zou leiden tot een veiliger en meer lonend menselijk bestaan, stamt nog af van opvattingen over 'het lot' uit premoderne tijden. Noties als het lot kunnen somber lijken, maar ze impliceren ook dat alles op één of andere manier is geordend. We probeerden dan die ordening te achterhalen, maar in moderne tijden werd risico een fundamenteel element van ons wereldbeeld. Risico incalculeren en accepteren als risico, is een oriëntatie waar we min of meer toe gedwongen worden door de systemen van de moderniteit. We moeten dan erkennen dat in geen enkel aspect onze activiteiten een voorbestemd pad volgen, en dat ze alle onderhevig zijn aan toevallige gebeurtenissen. Leven in een 'risicosamenleving' betekent dan een berekenende houding ten opzichte van mogelijke gebeurtenissen, positieve en negatieve, waar wij, als individu en globaal, continu mee worden geconfronteerd in ons hedendaags sociaal bestaan (Giddens 1991: 27-28).

Hierin past het idee dat ieder kan kiezen wat hij van zijn leven maakt. We kunnen niet meer verwijzen naar het lot voor alles wat ons overkomt. We zijn, wat we er zelf van maken. Dit is een individualistisch en modern denkbeeld. Sinds de moderniteit wordt het zelf (*the self*), de eigen persoonlijkheid, gezien als een reflexief project, waarvoor het individu verantwoordelijk is (Giddens 1991: 74-75).

De eigen identiteit (*self-identity*) wordt belangrijk. "Hoe ga ik leven?" is een brandende vraag. Onder deze vraag hoort ook thuis "Hoe woon ik?" (Giddens 1991: 14).

Overgangperiodes in individuele levens vroegen al altijd een psychische reorganisatie, soms geritualiseerd in *rites de passage*, maar vroeger was het redelijk duidelijk waar men op collectief vlak naartoe wou. Van generatie op generatie werden levenswijzen doorgegeven. In de moderniteit, daarentegen, moet het gewijzigde zelf (*altered self*) worden bestudeerd en geconstrueerd als een onderdeel van een reflexief proces dat persoonlijke en bredere sociale veranderingen verbindt (Giddens 1991: 32-33).

Die vrijheid die je hebt om je eigen identiteit en leefwijze te ontwikkelen is niet louter positief. Mensen hebben altijd al de vrijheid om onbekende dingen te doen in onbekende settings, maar dit brengt wel angst met zich mee. Angst komt van de capaciteit, en de noodzaak, van het individu om vooruit te denken, te anticiperen op mogelijke toekomstige gebeurtenissen. Dieper beschouwd komt angst van het 'geloof' in het onafhankelijk bestaan van personen en objecten. Angst kan beschreven worden als 'de mogelijkheid van vrijheid' (Giddens 1991: 47).

Jezelf kunnen waarmaken impliceert dus vrijheid, maar brengt ook angst en onzekerheid daarover mee.

Om een coherente zelfidentiteit te bekomen, wordt verondersteld dat je een eigen expliciet verhaal (*narrative*) hebt, een eigen relaas dat je leven in een logische context plaatst en waar je constant aan werkt. Ook een verhaal is een modern gegeven. Zaken als autobiografieën bleken vroeger niet voor te komen (Giddens 1991: 76). Op basis van ons verhaal maken we vele keuzes in ons leven. We creëren onze eigen levensstijl en maken onze eigen levensplannen en schaven die bij als dat beter uitkomt. Aan de hand daarvan kiezen we tussen oneindig veel verschillende mogelijke gedragspatronen. Er is altijd al keuze geweest in het dagelijkse leven van mensen, maar de moderniteit heeft voor nog complexere en diversere keuzemogelijkheden gezorgd, en tegelijkertijd biedt de moderniteit weinig houvast om te bepalen welke opties men moet selecteren (Giddens 1991: 80-88).

Je kan ervoor kiezen om gewoon verder te doen met het dagelijkse leven. Dat is weinig risicovol, maar je haalt er ook weinig voldoening uit. (De morele beloning van de religie is weggefallen.) (Giddens 1991: 136)

Als je er dan voor kiest om uit die routine te komen (waar geen morele waarde te halen is) of als je door omstandigheden uit die routine wordt geduwd, dan vallen er morele en existentiële dilemma's op je en er is geen psychische of sociale bron waarop je kan terugvallen (Giddens 1991: 167).

De moderne mens heeft het moeilijk zonder morele bronnen. Morele zaken kunnen niet zomaar aan de kant worden geschoven. Persoonlijke betekenisloosheid, het gevoel dat het leven niks te bieden heeft dat de moeite waard is, wordt een fundamenteel psychisch probleem in de laatmoderniteit. De onderdrukking van existentiële vragen roept een tegenreactie op. Keuzes voor een levensstijl, binnen de setting van de interconnectie tussen het lokale en het globale, doen morele kwesties rijzen en vragen om politiek engagement. De nieuwe sociale bewegingen spelen hierop in. '*Life politics*', begaan met de menselijke zelfactualisatie, zowel op individueel als collectief vlak, komen voort uit deze ideeën die ook emancipatie hebben meegebracht (Giddens 1991: 9).

Toegepast op woongroepen zou je kunnen stellen dat de bewoners hier evengoed een morele betekenis aan het leven willen geven. Bewoners willen de door hun gekozen leefwijze nastreven die past bij hun zelfidentiteit. Ze willen zichzelf ontplooien, bewust uit de routine breken, het bijhorende risico nemen ze op de koop toe. Het is niet verwonderlijk dat velen

onder hen ook politiek geëngageerd zijn (Zie ook verder bij Het maatschappelijk engagement).

In de moderniteit zijn bij een persoonlijke relatie veel meer mogelijkheden tot zelfexpressie en intimiteit dan bij een traditionele relatie, maar zulke relaties zijn ook 'gevaarlijk en kansrijk' geworden (Giddens 1991: 12). Ook voor woongroepen geldt dit. De relaties binnen een woongroep zijn zeker verrijkend en bieden vele kansen (je kan bij interessante mensen wonen die je zelf kan kiezen), maar ze zijn ook risicovol (de groep kan uit elkaar vallen, er kunnen minder leuke mensen bijkomen, toffe mensen verdwijnen en je kan er zelf uitgezet worden). De groep is sowieso veel minder stabiel dan over het algemeen bij traditionele familiegroepen.

Je hebt nu veel meer de keuze met wie je relaties aangaat en je staat ook kritischer tegenover de kwaliteit van die relaties. Volgens Giddens gaan we op zoek naar pure relaties (*pure relationships*). Deze zijn belangrijk voor het reflexieve project van ons zelf. Een pure relatie is een relatie die we aangaan om de relatie zelf, niet om externe factoren als sociale of economische gegevens. De pure relatie is reflexief georganiseerd. Je deelt elkaar levenswijzen en levensplannen mee, vraagt wat de ander ervan vindt, je helpt elkaar een zelfidentiteit opbouwen. Er is ook intimiteit nodig voor een pure relatie. Intimiteit is te onderscheiden van het meer negatieve 'gebrek aan privacy'. Intimiteit wordt enkel mogelijk en gewild, als je substantiële privacy hebt (Giddens 1991: 87-98).

Een woongroep kan een mogelijke bron zijn voor pure relaties. Als die bron niet meer voldoet kan je er voor kiezen om uit de woongroep te stappen. Je hebt die vrijheid. Ook dit is moderniteit en niet zo makkelijk haalbaar in meer traditionele communauteiten.

Er wordt beweerd dat moderniteit het beschermende kader afbreekt van de kleine gemeenschap en de traditie, om het te vervangen door grote, onpersoonlijke organisaties. Het individu zou zich dan beroofd en verlaten voelen in een wereld waar psychologische ondersteuning en veiligheidsgevoel ontbreekt. Giddens is het hier niet helemaal mee oneens, maar hij vindt dit toch een te negatieve houding. De zelfidentiteit wordt problematisch in de moderne tijd, in contrast met de zelf-samenleving-relaties in meer traditionele contexten, maar het is niet enkel een verliessituatie en het impliceert ook niet dat de angst noodzakelijkerwijs verhoogt. Therapie bijvoorbeeld is niet enkel een manier om nieuwe angsten te bestrijden,

maar is ook een expressie van de reflexiviteit van het individu, een fenomeen dat balanceert tussen mogelijke kansen en mogelijke catastrofes (Giddens 1991: 33-34).

Een woongroep zou je ook kunnen zien als een angstig teruggrijpen naar een beschermend kader maar zou ook een vorm kunnen zijn waarin het individu zijn mogelijkheden ten volle kan ontplooien waar hij op een positieve manier in vrijheid voor kiest.

3.6 Nood aan gemeenschap

Peter Buchanan (1985) verdedigt dat er wel degelijk nood is aan gemeenschap. Hij herkent in elke mens een verlangen naar beschermende warmte, verdraagzaamheid en begrip die een gemeenschap of groep kan bieden. Films, televisie en populaire literatuur voeren die hechte banden op, die er bestonden tussen uitgebreide families in de goede oude tijd. Dit is een aantrekkelijke antithese voor de eenzaamheid en vervreemding die zo velen ervaren in de huidige steden.

Nog niet zo lang geleden was dit het dagelijkse leven. De meeste mensen werden geboren, groeiden op, leefden en stierven binnen dezelfde gemeenschap. Wat ook hun status was, of hun fase in de levenscyclus, iedereen maakte intrinsieke deel uit van die gemeenschap.

Iedereen had zijn plaats in de wereld en hoorde ergens thuis, met als tegenpool dat iedereen zijn plaats moest kennen en houden.

Deze stabiele, beschermende, maar afstompende wereld is dooreen geschud door de mobiliteit die de industriële samenleving kenmerkt. Mensen ontsnapten uit de claustrofobische gemeenschap om fortuin te gaan zoeken en een vrije toekomst. Velen onder ons verhuizen regelmatig en leggen dagelijks grote afstanden af tussen thuis, het werk en ontspanning die elk hun eigen locatie hebben en eigen gezelschap. Op deze manier zijn de hechte relaties van de nabije gemeenschap ingeruild voor de vrijheid en relatieve anonimiteit van verder uitgedijde relaties, die meer oppervlakkig blijven. Om dit verlies te compenseren zijn de relaties binnen de nucleaire familie geïntensifieerd, tot op het verstikkende af.

Ondertussen blijft er wel een soort van gemeenschap bestaan, maar dit blijft beperkt tot wat Buchanan *pseudo-gemeenschappen* noemt. Mensen kunnen vandaag kiezen tot welke gemeenschap ze gaan behoren. Vaak zijn dit groepen van gelijkdenkenden of mensen met hetzelfde beroep of dezelfde status. Er zijn cruciale verschillen tussen zulke pseudo-gemeenschappen en traditionele gemeenschappen. Pseudo-gemeenschappen zijn relatief homogeen, ze slaan slechts op enkele facetten van het leven van hun leden, het lidmaatschap is vrijwillig en ze gelden gewoonlijk voor een tijdelijke levensfase. Deze karakteristieken

zorgen ervoor dat de impact en de mogelijke voordelen meer gelimiteerd zijn dan bij traditionele gemeenschappen.

Door hun homogeniteit kan geen enkele van de pseudo-gemeenschappen gevoel en ervaring met de gehele samenleving in al zijn complexiteit aanbieden. We leven in generatiegetto's, met voor elke leeftijd een eigen terrein en behuizing, net zoals we voor iedere sociale groep (sociale klasse, professionele status, ras, overtuiging, ...) een eigen leefwereld hebben. De stimulatie en/of wijsheid die uitgaat van mensen die ouder of jonger zijn, of gewoon anders, is weggenomen. We hebben niet het gevoel te behoren tot een complexe samenleving terwijl we ons daar wel in bevinden.

In tegenstelling tot leden van een traditionele gemeenschap, vermijden of missen hedendaagse stadsmensen de intimiteiten en inzichten die ontstaan uit het volledig gekend zijn. Om die intimiteiten met en feedback van de gemeenschap te vervangen, steunen velen vaak op één enkele echtgenoot of therapeut. En als hun commentaar niet welkom is, kunnen ze die beide makkelijk vervangen. Hierin zijn de pseudo-gemeenschappen ook inadequaat. Ze bieden wel warmte en aanvaarding, maar de relatie van leden met die gemeenschap is grotendeels narcistisch. De pseudo-gemeenschappen zorgen voor projecties van hoe leden zichzelf willen zien en leden kunnen opstappen uit de gemeenschap in plaats van pijnlijke zelfkennis te doorstaan. Een echte gemeenschap staat voor vertrouwelijke en onontkoombare relaties. Zulk een gemeenschap houdt een spiegel voor die zowel goede als slechte kanten reflecteert. In de moderne tijd hebben we een ongekenade ademruimte om ervaringen op te doen, maar ook een verlies in de diepte. Zulk een geworteldheid binnen een gemeenschap, die toch nodig is om kennis van de wereld op te doen, ligt moeilijk in de huidige steden. Deze steden zijn geatomiseerd in vrije individuen (of nucleaire families) die enkel losjes bij elkaar worden gehouden door de elektrische velden van de telecommunicatie, het transport en de computer (Buchanan 1985: 23-24).

Een woongroep zou zo'n echte gemeenschap kunnen zijn waarin mensen geworteld zijn en zelfkennis kunnen opdoen. Maar ook de huidige woongroepen zijn onderhevig aan de wetten van de maatschappij. Als het individu ervoor kiest te vertrekken, is er niets wat hem tegenhoudt. Een woongroep heeft dan ook kenmerken van een pseudo-gemeenschap.²

² Verdere uitwerking: zie Individualisering en traditie.

Deel II: Beschrijving van de onderzochte woongroep

4 Geschiedenis van deze Emmauswoongroep

De Emmausbeweging is opgericht door de Franse priester Abbé Pierre. Hij startte in Parijs met het opknappen van een groot huis dat hij de naam Emmaus meegaf. In dit huis ving Abbé Pierre daklozen op en ontstond er een woongemeenschap. Omdat de financiële middelen oprakten, kwamen de bewoners op het idee om vossen te gaan rapen en deze te verkopen. In de strenge winter van 1954 werd Abbé Pierre nationaal bekend toen hij in de media om aandacht vroeg voor de rechten van de daklozen. Al snel konden ze overtollige spullen bij mensen thuis gaan ophalen in plaats van op de vuilnisbelt. Dat was de doorbraak van de Emmausbeweging. Inmiddels is Emmaus een internationale organisatie waar zo'n 350 groepen in 35 landen lid van zijn. In Nederland zijn 23 Emmausgroepen actief. De groepen zijn lid van de Stichting Emmaus Nederland, een samenwerkingsverband op nationaal niveau. De Emmausbeweging kenmerkt zich door een grote diversiteit. Globaal zijn er binnen de organisatie twee type groepen te onderscheiden: de woonwerkgemeenschappen en de werkgemeenschappen (Opnieuw, Emmaus Nederland: 3-7).

De Eindhovense woonwerkgemeenschap bestaat ondertussen 27 jaar. Ze is opgezet door drie leden van Emmaus Langeweg die in Eindhoven wilden beginnen. Met vallen en opstaan is dit initiatief vervolgens gegroeid. Er zijn verschillende bewonerswissels geweest. Vier van de kernleden die er tegenwoordig wonen, kenden elkaar al van een vorige gemeenschap. Ze waren allen lid van de religieus gerichte Hooge Berkt Gemeenschap in Bergeijk. Ze zijn vijf jaar geleden overgestapt naar Emmaus Eindhoven toen ze daar op zoek waren naar nieuwe kernleden. Later is er nog een kernlid bijgekomen. Hij is geleidelijk overgestapt van Emmaus Langeweg naar Emmaus Eindhoven. Er zijn nog enkele mensen geweest die dachten kernlid te worden, maar uiteindelijk bleek dat niets voor hun.

Er is al een lange traditie in Emmaus Eindhoven om vluchtelingen op te nemen in de woongroep. Veel van deze vluchtelingen en andere medewerkers van Emmaus houden na hun verblijf nog contact, zo is er een heel netwerk van relaties ontstaan (Jaarverslag Emmaus-Eindhoven 2002; interview met Piet).

5 Algemene schets

Emmaus in Eindhoven is een woongroep die bestaat uit een vijftal Nederlanders van middelbare en oudere leeftijd en een tiental vluchtelingen (moeders met kind(eren), jongeren, alleenstaanden, gezinnen). De precieze samenstelling wisselt nogal, maar gemiddeld wonen er zo'n 15 personen. De vluchtelingen kunnen er een jaar verblijven, de Nederlanders vormen de kern en wonen er vaak langer. Bij de woongroep hoort ook een werkgedeelte; een tweedehandsmarkt. Daar werken (bijna) alle leden van de woongroep en daar kunnen ook andere vluchtelingen terecht voor werk. Vrijwilligers leveren evenzo een bijdrage.

Hierbij zitten enkele schetsen (zeker niet volledig nauwkeurig) die een idee geven van hoe het gebouw en de gebouwde omgeving eruitzien voor Emmaus Eindhoven opdat men zich een beter beeld kan vormen.

De woongroep wil een oplossing bieden voor vluchtelingen die in onze maatschappij uit de boot vallen. Normaal gezien worden er vluchtelingen opgevangen die nog in de asielpcedure zitten, maar geen onderkomen vinden. Na een verblijfstijd van gemiddeld één jaar moeten deze vluchtelingen plaats maken voor anderen. In dat jaar wordt getracht hen hun eigenwaarde terug te geven. Ook na hun vertrek worden de vluchtelingen ondersteund: er is samenwerking met een organisatie, 'Vluchtelingen in de knel', die behuizing zoekt, een dokter regelt en zomeer. Emmaus heeft bovendien een groep voor zwartwerk, die baantjes probeert te zoeken voor (illegale) vluchtelingen, opdat zij toch een menswaardig leven kunnen leiden. Zo probeert Emmaus op kleine schaal een maatschappelijk probleem aan te kaarten en hierop een antwoord te geven. Toch verliezen zij de grote schaal zeker niet uit het oog: er hoort ook een politieke drukkinggroep bij die nationaal invloed probeert uit te oefenen op het vluchtelingenbeleid, samen met andere zulke drukkinggroepen. (Deze politieke drukkinggroep wordt verder besproken bij Het maatschappelijk engagement)

Overigens probeert Emmaus de samenleving ook consumptiebewust te maken. Het werkgedeelte is zoals gezegd een tweedehandsmarkt. De inwoners van Eindhoven kunnen overbodige spullen aanbieden die eventueel een tweede leven krijgen. Alle gebruiksvoorwerpen van de woongroep komen hier trouwens ook vandaan. Door de winkel helpt Emmaus bovendien de armen en geïnteresseerden uit de omtrek aan goedkope, degelijke tweedehandsspullen. De opbrengst van de markt wordt gebruikt om de

woongroep zelf draaiende te houden (huur, eten, auto, zakgeld, belastingen,...) en voor sponsering van allerlei projecten buitenshuis, zoals ‘Vluchtelingen in de knel’, Emmaus Zamdela uit Zuid-Afrika³ en derdewereld-projecten. Meestal zijn dit kleinschalige projecten, met zorg uitgekozen door de bijhorende projectgroep.

6 De contactgroepen

Naast Emmaus is er een soort zusterwoongroep waar ze nauw mee samenwerken: het ‘jongerenhuis’, ook in Eindhoven. Zoals de naam aangeeft wonen er vooral jongeren. Ook hier verandert de bewonerssamenstelling regelmatig. Toen ik in Eindhoven was woonden er zeven mensen: 3 jonge Nederlanders, een jonge Zuid-Afrikaanse (op uitwisseling via Emmaus Zamdela), twee jonge vluchtelingen, en een oudere Nederlander. Twee jonge Nederlanders, de Zuid-Afrikaanse en de oudere Nederlander werkten overdag mee op Emmaus. In ruil betaalde Emmaus hun huur en ze kregen ook wat zakgeld. De oudere Nederlander is overigens één van de kernleden (het bestuur) van Emmaus. De twee vluchtelingen werkten elders en moesten zo in hun onderhoud voorzien, maar ook zij kwamen regelmatig op Emmaus. De derde jonge Nederlander studeerde en ging dus overdag naar de les. De band tussen Emmaus en het jongerenhuis werd levend gehouden, ondermeer door het gezamenlijk eten op vrijdagavond.⁴

Andere groepen waar Emmaus veel contact mee heeft zijn de andere bewoners van het pand. In het grote gebouw waar Emmaus een onderkomen heeft, zitten ook zusters, de organisatie ‘Vluchtelingen in de Knel’, en nog enkele andere organisaties.⁵ Elke woensdagvoormiddag is er een koffiepauze waarop de meeste van deze mensen elkaar ontmoeten. Zeker met de zusters is er veel contact. De zusters bieden ook onderdak aan enkele vluchtelingen en deze

³ Zamdela is één van de vele Emmaus-afdelingen in de wereld. Plaatselijke inwoners houden een tweedehandswinkel draaiende om de economische situatie van henzelf en anderen te verbeteren. Zij doen dit (net als Emmaus Eindhoven) vanuit een katholieke achtergrond. Hier zijn geen politieke motieven bij betrokken. Emmaus Eindhoven steunt hen hierin: ze sturen af en toe goederen en/of geld op, er zijn uitwisselingsprojecten waarbij Zuid-Afrikaanse jongeren een jaar in het jongerenhuis (zie verder) komen wonen en Nederlandse vrijwilligers naar Zuid-Afrika trekken voor een bezoek.

⁴ Ik heb twee Nederlandse jongeren van het jongerenhuis geïnterviewd (net als verschillende bewoners van Emmaus). Ik ga citaten uit deze interviews gebruiken om het leven in een woongroep te bespreken. Zij komen strikt genomen niet uit dezelfde groep als de andere geïnterviewden, maar ik denk dat hun uitspraken toch representatief zijn om enkele algemene beweringen te staven. Ik zal hen verder Margriet en Stijn noemen.

⁵ De zusters bezaten eerst het gehele pand, maar door uitdunning van hun gelederen hebben zij besloten om delen van het pand ter beschikking te stellen aan andere groepen tegen bepaalde voorwaarden. Daardoor zijn de gebruikers van het pand allemaal sociaal en/of religieus geëngageerd.

werken regelmatig overdag mee op Emmaus. Verder komen de zusters zelf ook regelmatig in en uit lopen. Tijdens mijn verblijf zijn er twee kernleden van Emmaus verhuisd naar de zusters. Zij zijn nu minder aanwezig op Emmaus maar nog altijd heel regelmatig te zien. Verder is er dus de organisatie 'Vluchtelingen in de Knel'. Zij helpen asielzoekers en voornamelijk afgewezen vluchtelingen in nood. Persoonlijk heb ik niet zoveel contact gehad met deze organisatie, maar quasi alle vluchtelingen van Emmaus, het jongerenhuis en de zusters komen hier regelmatig over de vloer. Zij helpen zowel met medische zorg, huisvesting, scholing en bieden juridische en mentale begeleiding. Ze organiseren ook acties en ondernemen lobbyactiviteiten om invloed uit te oefenen op het asielbeleid van de Nederlandse overheid. Overigens geven ze ook voorlichting over hun werk en de asielwetgeving en de vluchtelingenproblematiek aan derden. (Folder van Vluchtelingen in de Knel) Sommige vrijwilligers werken zowel bij Vluchtelingen in de Knel, als bij Emmaus. Aangezien Vluchtelingen in de Knel geen subsidies krijgt, steunen zij ondermeer op de financiële bijdrage van Emmaus.

In het pand zit ook de organisatie 'Omslag'. Zij publiceren over verschillende thema's, zowel over de vluchtelingenproblematiek, als over het milieu, alternatief wonen,... Ze brengen hun eigen tijdschrift uit. Ze netwerken ook tussen verschillende organisaties en helpen mee allerhande acties opzetten. Ook deze medewerkers kon je ontmoeten op de wekelijkse koffiepauze.

Voorts herbergt het pand ook nog een tehuis voor jongeren. In de vakanties of de weekends helpen enkele van die jongeren wel eens mee op Emmaus.

Er bevindt zich ook nog een Grieks-orthodoxe kerk.⁶

Andere groepen waar Emmaus via één of meerdere leden wel eens contact mee heeft zijn de andere Emmausgroepen in Nederland. Eén van de kernleden is afkomstig van Emmaus Langeweg en verder zijn er regelmatig onderlinge bezoeken of er wordt tezamen een feestmarkt georganiseerd. Er is ook een band met de Hooge Berkt Gemeenschap in Bergeijk. Een aantal vrijwilligers komt vandaar en ook hier zijn er regelmatige bezoeken. Waarschijnlijk ben ik nog een aantal groepen vergeten, maar ik vermoed dat dit toch de meest intense contacten zijn.

⁶ Zij hebben wel een gebedsruimte in het pand, maar zover ik kon uitmaken hebben ze weinig contact met de andere groepen.

7 Dag- en weekindeling

Hoe ziet een gewone werkdag eruit? 's Morgens staat iedereen zelf op. Degene die het eerste beneden is (bijna altijd dezelfde) opent de deuren, haalt de post, zet alles voor het ontbijt klaar, enz. Het ontbijt is vrij, je gaat wanneer je wil, meestal ben je niet alleen. Iedereen die je 's morgens tegenkomt wenst je goedemorgen. Verder gaat iedereen zijn eigen gangetje. Van kwart voor negen tot negen uur is er mogelijkheid om mee te doen met het gebedsmoment in de stille ruimte. Enkele van de bewoners van Emmaus, sommige vrijwilligers en leden van het Jongerenhuis komen daar dan samen om te bidden of even stil te zijn. Om negen uur wordt iedereen verwacht klaar te zijn om te beginnen met de werkbespreking. Degenen die die dag meewerken bij Emmaus (bewoners, vrijwilligers, vluchtelingen) verzamelen dan in de koffiekamer (zie het plannetje bij Algemene schets). Daar krijgt elk zijn werkopdracht voor die dag mee, en worden er eventuele nieuwtjes uitgewisseld. Meestal slaat men onderling voor en na de werkbespreking nog een informeel babbeltje. Rond tien over negen gaat iedereen dan ook aan het werk. Het is een tweedehandszaak dus om aan spullen te geraken haalt men ze op (met een vrachtwagen), of mensen (uit de buurt) komen spullen brengen die dan aangenomen moeten worden. Die spullen worden dan gesorteerd. Een deel van de spullen wordt weggegooid (kapot, vies, onbruikbaar), de rest wordt uitgezocht, eventueel gerepareerd en krijgt een plaatsje op de markt. De markt is opgedeeld in verschillende stukken. Er is een kledingwinkel, boekenwinkel, electrozaak, kinder- en naaigeriefwinkeltje, een winkeltje voor kleine spullen (huishoudartikelen), een curiosahoekje, een stuk met witgoed, verschillende meubelhoeken (banken, kasten, tafels, kleine tafels, stoelen) en een tapijthoekje. Al naargelang welke spullen men binnenkrijgt of welke tijd van het jaar het is, richt men eventueel een speciaal hoekje in. Zo was er een sinterklaas- en kerstspecial of had men een plaatsje gemaakt voor een opgehaald kerkorgel.

Er is niet enkel werk op de tweedehandsmarkt, ook in het huishouden moet er van alles gebeuren. Het huishoudelijk werk (zoals tafel dekken, afwas, poetsen) wordt evenzeer bij de werkverdeling besproken (indien nodig). Meestal is het wel iets waar de vrouwen voor zorgen.

Het is laagdrempelig werk. Normaal gezien moet je geen speciale vaardigheden hebben, behalve voor het repareren van sommige zaken (als electro, meubels, witgoed). Daarom dat het ook geen probleem is om mensen in te schakelen die nog nooit of zeer weinig gewerkt hebben, zoals ik of sommige vluchtelingen of vrijwilligers.

In de voormiddag is er een koffie-en-thee-pauze van een kwartier voorzien. Dan wordt er gezellig gebabbeld en iedereen is even vrij om te doen wat hij wil (roken, een voetbalspelletje spelen, snel naar de winkel in de buurt gaan of iets dergelijks).

's Middags wordt er gezamenlijk gegeten met iedereen die meewerkt op Emmaus. Men trekt voor deze boterhammaaltijd een uurtje uit. Mensen die maar een halve dag komen werken vertrekken dan of komen juist aan.

In de namiddag gaat het werk verder, met ook weer een koffie-en-thee-pauze. Om vijf uur zit de werkdag erop en vertrekt (normaal gezien) iedereen die niet op Emmaus woont. Vanaf dan zijn de bewoners ook vrij om te doen wat ze willen.

Er is een warme maaltijd voorzien om zes uur. Alle Emmausleden worden daar verwacht, maar je kan je ook uitschrijven als je andere plannen hebt. Meestal is bij de warme maaltijd het grootste deel van de bewoners aanwezig, dit is dan ook het ontmoetingsmoment bij uitstek voor hen. Naderhand wordt er gezamenlijk afgewassen. Daarna is er geen vaste gebeurtenis meer. Sommige van de bewoners gaan naar hun kamer, anderen babbelen nog wat of kijken tv, eventueel trekken er enkele de stad in of gaan ergens op bezoek.

Dit is de gemiddelde werkdag zoals die elke week terugkomt van dinsdag tot vrijdag.⁷

Zaterdag is een speciale dag, dan wordt er verkocht. Dat betekent dat het voormiddag markt is, iedereen die wil kan dan spullen komen kopen. Voor de Emmausmedewerkers betekent dat werkbepreking om half 10. Iedereen krijgt zijn plaatsje op de markt toegewezen, waar hij zal verkopen of zal helpen. Om kwart voor 10 gaat de poort open en komen de klanten binnen, om 10 uur begint de echte verkoop. Vaak is het dan een heksenketel, er komt een massa volk, die allemaal willen kopen, onderhandelen, iets drinken of een babbeltje slaan. De mensen gaan zelf op zoek naar wat ze willen kopen, kijken dan uit naar een verkoper (medewerker van Emmaus, te herkennen aan een geldtas) en er wordt eventueel verkocht. Wat men gekocht heeft neemt men zelf mee naar huis, of voor grote stukken wordt er eventueel aan huis geleverd met de vrachtwagen. Er komen ook vele mensen die gewoon even komen babbelen. De koffiekamer wordt omgetoverd tot café, waar men iets kan drinken tegen een kleine vergoeding en gezellig kletsen.

De medewerkers van Emmaus krijgen tijdens de verkoop een tas koffie of thee en rond half 12 ook soep (verzorgd door de zusters) met een boterham.

⁷ Met zijn nadruk op werk, taken en plichten is deze woongemeenschap duidelijk geen commune. Er wordt niet betwist dat er leiderschap en regels zijn. Men ziet in dat deze nodig zijn om het collectieve belang te verdedigen, om de gemeenschap leefbaar te houden. Wel worden sommige regels op zich betwist maar hierover verder meer.

Om 1 uur sluit de markt. De medewerkers ruimen dan op, drinken gezamenlijk koffie of thee, babbelen nog wat en vertrekken naar huis. Het werk zit er dan op voor die week, behalve voor diegenen die mee met de vrachtwagen spullen aan het bezorgen zijn en voor diegenen die nieuwe spullen moeten aannemen aan de poort. Zij zijn de hele namiddag nog aan het werk.

In feite begint dan het weekend. Zaterdagnamiddag, zondag en maandag is men vrij om te doen wat men wil. Enkel de warme maaltijd om 6 uur 's avonds is voorzien (maar men kan zich hier dus voor uitschrijven). Het is moeilijk om een vrije dag te omschrijven. Men doet dan wat van alles. De meesten slapen uit, eten wanneer het hun uitkomt (meestal alleen, soms met enkelen tezamen), gaan ergens naartoe of hangen wat rond. Soms wordt er door een paar mensen iets ondernomen, zoals een pingpongweekend, een spelletjesnamiddag, een wandeling of een uitstapje, maar dit is meer uitzondering dan regel.

8 De bewoners

Ik ga de bewoners nader omschrijven voor de periode dat ik er verbleef. Zoals gezegd is dit een verre van stabiel gegeven.

Er woonden vier oudere Nederlanders die allen lid waren van de kern (het bestuur) van Emmaus. Het waren een echtpaar en twee alleenstaande mannen. Zij verbleven al enkele jaren op Emmaus. Zoals gezegd kwamen het echtpaar en één man van de Hooge Berkt gemeenschap en de andere man van Emmaus Langeweg. In deze verhandeling zal ik ze verder Frans en Nelly, Piet en Henk noemen. Het echtpaar is tijdens mijn verblijf verhuist naar de zusters.

Voorts woonden er elf vluchtelingen. Vluchtelingen kunnen normaal gezien hoogstens één jaar op Emmaus verblijven. In speciale omstandigheden (problemen met huisvesting e.d.) kan dit wel uitlopen.

Er was een Vietnamese jongen (17) die al enkele jaren bij Emmaus woonde en redelijk Nederlands sprak. Hij is in de tijd dat ik er was zelfstandig gaan wonen. Dat betekent dat hij nu een kamer huurt en buitenshuis werkt (zwartwerk, want hij is uitgeprocedeerd).

Regelmatig kwam hij wel nog eens langs op Emmaus, om te babbelen of raad en werk te vragen. In dit onderzoek zal ik hem Swet noemen.

Er woonde een Koerdisch (Alleviet) gezin (vader, moeder en twee zonen van elf en acht) die ik verderop Murat, Hülya, Memmet en Sammet zal noemen. Zij verbleven al bijna een jaar op Emmaus en een viertal jaar in Nederland. De vader had moeilijkheden met Nederlands maar kon zich verstaanbaar maken, de moeder sprak het behoorlijk en de zonen spraken het bijna perfect en gingen ook in Eindhoven naar school.

Er verbleven een Kongolese moeder en haar zoon van acht. Ik zal hen Sarah en Samuel noemen. Zij waren een dik half jaar op Emmaus en al enkele jaren in Nederland. De moeder sprak weinig Nederlands maar hield ervan om met iedereen die dat kon Frans te spreken. De zoon sprak vlot Nederlands (en vertaalde indien nodig voor zijn moeder) en ging naar een school voor nieuwkomers.

Er woonde een jongen uit Eritrea (21) die redelijk Nederlands kon en al een half jaar bij Emmaus verbleef en drie jaar in Nederland. De rest van zijn gezin woonde ook in Nederland, maar elders vanwege de asielprocedure. Hij had af en toe een baantje buitenhuis. Ik zal hem verder Nader noemen.

Er was een Chinese jongen (ongeveer 18) die nog maar een paar maanden bij Emmaus woonde en nog maar pas in Nederland was. Hij kon amper Nederlands, de communicatie ging meestal via gebarentaal en niet altijd even vlot. Ik zal hem Ling noemen.

Er verbleven verder nog een Armeense moeder met haar baby (een meisje van 4 maanden). De moeder sprak niet zo goed Nederlands, maar als het echt nodig was waren er een aantal medewerkers van Emmaus die konden tolken. Ik zal hun verder Lana en Tina noemen.

Dan waren er nog twee personen die ook op Emmaus verbleven, maar tijdelijk en met papieren: een Nederlandse alleenstaande man van in de 40 en ikzelf. De Nederlander (al langer een vrijwilliger) was tijdens mijn verblijf ter plaatse naar Emmaus uitgeweken omdat hij geen betaalbare kamer vond. Na enkele maanden (toen ik weer weg was uit Emmaus) is hij opnieuw vertrokken. Ik zal hem Bob noemen. Zelf verbleef ik er twee en een halve maand voor mijn onderzoek.

Deel III: Analyse van de onderzochte woongroep

9 Inleidend theoretisch kader

9.1 Toegepaste methodologie

Dit is een weergave van een woongroep zoals ik ze heb aangevoeld. Het is een representatie van iets. Onvermijdelijk is het gedeeltelijk, on compleet. Sommige elementen werden opgeofferd, andere uitvergroet. Het is een selectie van ervaringen, denkwerk, verbeelding en gevoelens (Wolcott 1995: 225 en 241).

Ikzelf heb een grote rol gespeeld in wat en hoe er wordt weergegeven. Ik ben jong, vrouw en Belg. Deze drie aspecten hebben een enorme invloed gehad op het door mij uitgevoerde onderzoek. Door deze eigenschappen kreeg ik een bepaalde plaats in de groep ingedeeld, had ik bepaalde mogelijkheden tot ervaringen opdoen en bepaalde beperkingen.

Mijn persoonlijkheid en manier van denken hebben ook veel invloed gehad: mijn student-zijn, mijn niet-roker-zijn, mijn feministische achtergrond, mijn talenkennis (Nederlands, Frans, Engels) en zovele andere dimensies van mijzelf speelden mee. Het is moeilijk te verwoorden hoe anders deze tekst had kunnen zijn.

Twee en een halve maand heb ik bij deze woongroep, Emmaus Eindhoven, doorgebracht. Dat betekent dat dit maar een momentopname is, een beschrijving van de situatie toen, zoals ik ze heb ervaren. Ik heb mijn best gedaan om zo goed mogelijk het leven in deze woongroep weer te geven, mijn belevenissen vast te leggen, ze zin en betekenis te geven, het geheel te kaderen. Daartoe heb ik een logboek bijgehouden, interviews afgenomen van verschillende bewoners (waarvan fragmenten in deze eindverhandeling worden geciteerd), bespiegelingen gemaakt tezamen met bewoners, gediscussieerd, ervaringen uitgewisseld en ook een literatuurstudie gedaan.

Dit deel biedt een selectie van die ervaringen en ideeën. De kwalitatieve data van het veldwerk worden geïnterpreteerd aan de hand van theorieën van groepsprocessen en betekenisconstructie.

9.2 Betekenis in kleine groepen

Een participatief onderzoek over woongroepen gaat om interpersoonlijke relaties, waarderingen en beeldvorming, die vragen om een micro-sociale invalshoek. De antropoloog kan daartoe te rade gaan bij gevestigde micro-sociologische theorieën. Volg ik Bekaert in zijn onderscheid tussen structuralisme en fenomenologie als aparte velden in de antropologie (Bekaert 1997: 149), dan blijkt dat de meer interpersoonlijke en micro-sociale aanpak van de fenomenologie mijn onderzoek het best past.

Laat ik eerst kort ingaan op de manier waarop deze stromingen denken dat betekenis ontstaat. Structuralisten zien betekenis als het resultaat van het verdelen in tegengestelde kenmerken en de ontkenning van gelijkheid. Een teken krijgt dan betekenis door het verschil met andere tekens. De betekenis van iets wordt gedetermineerd door wat het niet is (Bekaert 1997: 154).

Fenomenologen zien betekenis als het resultaat van het samentrekken in één type en de ontkenning van tegenstrijdigheden (Bekaert 1997:149). Een teken krijgt dan betekenis door de gelijkheid op andere tekens. Men deelt de realiteit op in typische ervaringen. Volgens Alfred Schutz (1962, geciteerd in Bekaert 1997), een bekend fenomenoloog, doen niet enkel onderzoekers dat, maar ook gewone leden van de samenleving. Hij meent dat de betekenis van een woord bestaat uit vele lagen, uit alle herinneringen die erop geplakt zijn. In één cultuur horen specifieke ervaringen bij één woord. Zo ontstaan er typische verwachtingen voor alles (Bekaert 1997:152).

Bekaert ziet meer in een combinatie van deze twee theorieën. Hij vindt dat de vraag of er eerst types zijn en dan relaties tussen hen, dan wel dat types enkel kunnen ontstaan door relaties, op hetzelfde neerkomt als het kip-ei-mysterie. Bekaert meent dat betekenis een combinatie van een reeks verschillende eigenschappen is (fenomenologie), die allemaal ook betekenis halen uit hun tegengestelde (structuralisme) (Bekaert 1997:151-155).

Mijn onderzoek bekijkt hoe men in een woongroep betekenis kan geven en hoe mensen elkaar proberen betekenis duidelijk te maken over een woongroep. Ik bespreek hier verschillende lagen van betekenis die allemaal een rol spelen binnen een woongroep.

9.3 Etnomethodologie

In mijn onderzoek maak ik gebruik van de theoretische kaders van de etnomethodologie. Etnomethodologische studies analyseren dagdagelijkse activiteiten om na te gaan welke methodes en strategieën mensen gebruiken om deze activiteiten betekenisvol en rationeel te maken en aan hun situatie zin te geven (Garfinkel 1967: vii en Verhoeven 1991: 238). Ik denk dat deze manier van werken mijn verhandeling typeert.

Etnomethodologie bouwt verder op de fenomenologie (Verhoeven 1991: 238). Schutz stelt zich de vraag: “Hoe is het mogelijk dat actoren, met hun verschillende intentionaliteit, toch gemeenschappelijke ervaringen met elkaar delen en in staat zijn om de ander te begrijpen?” (vertaald uit Verhoeven 1991: 238). Dit intersubjectiviteitprobleem duidt op het essentieel constructief karakter van ons handelen en onze taal, want betekenis moet steeds afgeleid en opgebouwd worden in relatie tot de context waarin we handelen of converseren (Verhoeven 1991: 239). Hier komt het reflexiviteitidee op de proppen: “uitspraken verwerven hun betekenis doorheen het gesprek zelf als een in tijd en in ruimte gesitueerde conversatieactiviteit”. Terwijl we spreken zijn we er voortdurend op gericht de betekenis aan elkaar te verduidelijken van wat we bedoelen. Het betekenisgevingproces is dus een wezenlijk onderdeel van het gesprek (Verhoeven 1991: 242). Bij uitbreiding geldt dit ook voor ons handelen. Leden van de groep denken dus reflexief, en geven betekenis binnen een welbepaalde context (Garfield 1967: 3-4).

Binnen de etnomethodologie zoekt men de rationaliteit achter het alledaagse, het vanzelfsprekende (Garfinkel 1967: 36). Veel van wat er wordt meegedeeld aan betekenis, wordt niet luidop gezegd (Garfinkel 1967: 3). De voorschriften voor het alledaagse lijken op wetten, zijn in tijd en ruimte beperkt, en “losjes”. Losjes, omdat het vaak onmogelijk is om de exacte voorwaarden te bepalen wanneer een regel optreedt (Garfinkel 1967: 2). Maar toch bepalen sociaal gestandaardiseerde en standaardiserende, onopgemerkte, verwachte achtergrondkenmerken van alledaagse settings ons handelen. Een lid van de samenleving gebruikt achtergrondverwachtingen als een schema voor interpretatie. Hij reageert op die achtergrond en voelt ze aan, maar kan ze niet expliciet aanduiden als je erachter vraagt (Garfinkel 1967: 36). Om deze achtergrondverwachtingen te achterhalen moet je een vreemde zijn of er vervreemd van worden (door bijvoorbeeld de taak van antropoloog) (Garfinkel 1967: 37). De antropoloog vervult die rol, zij het in spanning met zijn taak om lid van de

groep te worden (Garfinkel 1967: 37). In het hoofdstuk over achtergrondverwachtingen heb ik enkele van deze onbewuste achtergrondverwachtingen beschreven. Enkelen ervan herkennen we als inzet van communicatie en discussie in de woongroep. Leden van de gemeenschap houden zich dus bezig met deze “onbewuste, algemeen geweten” kennis, o.a. opdat ze weten hoe ze hun dagelijkse handelingen behoren te doen of zouden kunnen doen (Garfinkel 1967: 74).

Als ieder lid van de gemeenschap zich aan deze voorschriften van het alledaagse houdt, krijg je sociale orde. Etnomethodologie is dus ook de studie over de productie van sociale orde (Livingston 1987: 12). Het is een sociologische visie dat individuen zich in hun sociaal gedrag laten leiden door sociale normen. Etnomethodologie gaat dan onderzoeken hoe mensen deze normen actief hanteren om hun gedrag een ordelijk karakter te geven⁸ (Verhoeven 1991: 252). Schutz noemt de kennis van sociaal georganiseerde omgevingen van gezamenlijke handelingen: “common sense knowledge of social structures” (Garfinkel 1967: 76). Binnen eenzelfde cultuur hebben alle leden dezelfde algemene kennis over sociale structuren. Die kennis wordt opgedaan van binnenuit de maatschappij (Garfinkel 1967: 76-77).

Een individu hoeft niet louter de norm te volgen, maar kan eigen keuzes maken in de bijhorende context (reflexiviteit), maar vaak is het wel een zaak van routine en zal een individu de norm volgen (Verhoeven 1991: 253).

9.4 Het individu en de kleine groep

De paradox waarmee mijn onderzoek kampt is dat de theorievorming rond tastbare kleine groepen nooit zo systematisch gebeurd is als deze rond ‘ontastbare’ gehelen zoals de samenleving of culturen. Deze thesis kan hier niet aan verhelpen want beoogt geen literatuuranalyse. Wel kan ik de belangrijkste ideeën uit de literatuur introduceren die mijn data-analyse zullen oriënteren.

⁸ Etnomethodologie staat binnen de fenomenologie tegenover het symbolisch interactionisme. De symbolisch interactionisten bestuderen het betekenisgevingproces op zich. De etnomethodologen bekijken niet de inhoud van betekenisgevingen, maar wel hoe actoren het ordelijk karakter van de sociale realiteit organiseren en beheersen (Verhoeven 1991: 243, 257).

Het belang van het behoren tot een groep voor een individu kan moeilijk onderschat worden. Groepen beïnvloeden ons denken en doen, zelfs als we alleen zijn. Groepen bepalen wie we zijn en wat we kunnen worden (Wheelan 1994: 7). In zijn boek *Informal groups, an introduction* (1978) geeft Stephen Wilson ons de volgende centrale kenmerken van kleine groepen.

Ten eerste, het bestaan van een groep houdt noodzakelijk in dat het gedrag van elk lid wordt beïnvloed door zijn lidmaatschap van de groep. Groepsleden oefenen druk uit in de richting van uniformiteit, zeker als deze uniformiteit gezien wordt als belangrijk en relevant voor de groep. Leden gaan bijgevolg op ‘het gemiddelde’ lijken – een virtueel geheel van waarden en normen dat via participerende observatie te benaderen is (Homans’ standardization). De druk tot uniformiteit wordt op de leden uitgeoefend door sociale controle (Wilson 1978: 21).

Er zijn hier twee tegengestelde krachten aan het werk. Aan de ene kant heb je de kracht van “het behoren tot een groep”, waarbij het individu zich noodzakelijkerwijs moet onderwerpen aan sociale controle. Aan de andere kant – en in conflict hiermee - is er de kracht / het verlangen van “individuele vrijheid”. De prijs hiervan is dat het individu verzaakt aan de voordelen van het groepsidmaatschap (Wilson 1978: 21).

Ferdinand Tönnies (1957, aangehaald in Wilson 1978) heeft een eenvoudig onderscheid gemaakt tussen groepen met verschillende eigenschappen, dat meestal samenhangt met de grootte van de groep en het type van sociale relaties betreft. Bij een grote groep spreekt hij over “Gesellschaft”, iemand gaat een relatie met een ander aan omdat die hem kan helpen enkele van zijn doelen te bereiken. In het geval van een kleine groep heeft hij het over “Gemeinschaft”, iemand gaat een relatie aan met een ander omwille van wie die persoon is, omwille van de relatie zelf. Denk hierbij aan familie, burens, vrienden en dergelijke (Wilson 1978: 16).

Typisch aan sociale relaties in de complexe moderne samenleving is dat mengvormen bestaan, los van de grootte van de groep. Binnen Emmaus lijken de twee types van sociale relaties voor te komen.⁹

⁹ Een voorbeeld van Gesellschaftrelaties bij Emmaus, zijn de relaties die men aangaat met de groep om politiek iets te veranderen aan de vluchtelingensituatie. Om dat doel te bereiken moet men zich organiseren in groep. De

Wilson onderscheidt nog enkele kenmerken. Kleine groepen eisen meer participatie en een groter deel van de persoonlijkheid van het individu moet worden opgeofferd. De sociale controle, die ervoor zorgt dat men zich schikt naar de normen en statusverwachtingen van de groep, is hier dus groter. Bij afwijkingen van de groepsnorm krijg je negatieve sociale sancties. In sommige groepen hebben specifieke personen die controle in handen (vb. politieagenten), maar in de meeste kleine groepen controleert iedereen elkaar. Men probeert deze aanpassingen die men moet doen om bij de groep te gaan horen, te minimaliseren. Men kiest voor de groep waar men al op lijkt en waarmee men reeds verschillende meningen deelt. Deze selectie is belangrijk. Eventuele nieuwe leden zullen een passende groep uitzoeken, en groepen zullen die nieuwe leden keuren (Wilson 1978: 109 en Festinger 1963: 174). Er mag wel verschil zijn, zeker op niet-relevante items voor de groep. Toch is er hier sprake van “loss of individuality” (Radley 1991: 40-41). We zullen zien dat bij Emmaus zowel de groep (in de persoon van Piet) op voorhand selecteren, als het eventuele nieuwe lid (zie Initiatie).

We merken de sociaal-psychologische kant in Wilson’s benadering, wanneer hij refereert aan Festinger, de grondlegger wanneer het op de studie van conformiteit aankomt.

Communicatie, zowel verbaal als niet-verbaal, is het middel waardoor een individu een ander beïnvloedt, waardoor de groep effectief gezamenlijk functioneert en het middel waardoor het algemene proces van “social existence” mogelijk wordt gemaakt (Festinger 1963: 114, geciteerd in Wilson 1978: 17). Het proces van communicatie en zijn effecten maakt het mogelijk dat mensen hetzelfde gaan denken en handelen, dat er groepsnormen ontstaan en dat men zich daaraan houdt. Men heeft groepsnormen over datgene waarover men communiceert. Informatie die relevant is voor het onmiddellijke functioneren van de groep zal meer frequent worden gecommuniceerd dan minder relevante informatie (Festinger 1963: 114-115 en 130).

De eenheid van de kleine groep is gebaseerd op spontane interactie tussen leden. Grote groepen moeten institutionaliseren en regels en verplichtingen opleggen om de eenheid te verzekeren (Festinger 1963).

Gemeinschaftrelaties bij Emmaus kan men ontdekken in het ideaal van het samenleven. Men wil relaties met medebewoners aangaan omwille van de voldoening van die relaties zelf.

Groepsnormen hebben tijd nodig om te ontwikkelen. Een groep kan openlijke en formele groepsdruk of subtiele groepsdruk uitoefenen om deze normen te laten naleven. Bij openlijke en formele groepsdruk wordt er openlijk gestraft door bijvoorbeeld censuur, openlijke afkeuring, of zelfs verbanning uit de groep. Onder subtiele groepsdruk hoort het belang van de opinie van anderen, de geleidelijke verandering van het idee wat normaal is om te doen doordat iedereen het doet, de wederzijdse beïnvloeding van mensen die hun ideeën delen en die ook efficiënt dienen als druk naar conformiteit met het gedrag (behaviour pattern) van de groep (Festinger 1963: 86 en 101-102).

De mate van verandering die de groep op zijn leden kan overbrengen (internal power) zal kleiner of gelijk zijn aan de kracht van de groep om zijn leden te behouden (cohesiveness). De coherentie van de groep hangt af van de aantrekkelijkheid van de groep en van de mate waarin de groep de noden van haar individuen bevredigt. (vb. Als je bij een groep gaat om status te verwerven, zal je enkel tevreden zijn als je inderdaad status behaalt.) (Festinger 1963: 164-166) Er zijn grenzen aan de mate waarin het individu zich zal aanpassen aan de groep. Als de verandering die hij zou moeten ondergaan niet opweegt tegen wat de groep hem te bieden heeft, zal hij de groep verlaten. De normatieve grenzen die de groep stelt hangen af van de centraliteit van het thema en van de status van het groepslid. Deze normen kunnen veranderen bij gewijzigde omstandigheden, maar kunnen ook zeer stabiel blijven over de jaren heen (Brown 1988: 50).

Een kritiek op deze sociaal-psychologische benadering is dat één van de twee besproken krachten onderbelicht wordt. Het verlangen naar individuele vrijheid verdwijnt op de achtergrond. **Terwijl dat verlangen juist de reden kan zijn voor de aantrekkingskracht van kleine groepen, zelfs de reden voor hun voortbestaan.** Dit komt aan bod in de verdere verhandeling: hoeveel ruimte voor vrijheid werd geboden bij Emmaus, hoe de verschillende leden hiermee omgingen en hoe belangrijk dit thema was in de groep, voor de sociale cohesie, het welbevinden van de leden en het voortbestaan van de groep (zie De hechte groep, Initiatie, Communicatie en Bestuur, gezag en leiding).

Deze eenzijdigheid herkennen we in de sociologische stroming van het functionalisme dat volgens een bekende kritiek in het symbolisch interactionisme en in de interpretatieve school van Clifford Geertz, te conformistisch denkt en het belang van sociaal conflict onderschat. Een ethnomethodologische benadering, volgens de antropologische kwalitatieve methode, moet

licht kunnen werpen op de spanning tussen die twee krachten, te beginnen bij individuele leden. Een goede invalshoek is een concrete praktijk zoals de 'initiatie' waarbij de spanning centraal staat, de groep even tastbaar wordt en het individu de groep bijna lichamelijk ervaart.

Een tweede invalshoek om spanningen eigen aan kleine groepen te kennen zijn de achtergrondverwachtingen die leden communiceren, gissen, veronderstellen, en negotiëren. Ik bespreek deze in het volgende hoofdstuk en open hiermee mijn kwalitatieve datapresentatie.

10 Groepscohesie en conflict

10.1 Achtergrondverwachtingen

Binnen elke groep zijn er impliciete achtergrondverwachtingen aanwezig, waarop leden van de groep zich baseren om gebeurtenissen te interpreteren (voor de theorie hierachter, zie Etnomethodologie). Ook binnen de door mij bezochte woongroep wemelt het van dergelijke verwachtingen binnen het dagdagelijks gebeuren. Natuurlijk zijn vele van deze achtergrondverwachtingen dezelfde als die binnen de Nederlandse maatschappij. Enkele achtergrondverwachtingen horen expliciet bij deze setting. Mijn hypothese is dat er binnen Emmaus meer afwijkingen zijn van de Nederlandse norm dan bij andere groepen, doordat hier toch samengeleefd wordt met mensen uit andere culturen die ook een (zij het soms kleine) inbreng hebben.

Zulke achtergrondverwachtingen worden meestal pas opgemerkt als tegen de regel wordt gezondigd. Zo'n tegendraadsheid kan zijn oorsprong hebben in een andere cultuur, wat in deze context ook het meeste voorkwam. Een cultuur kan aan iets een andere betekenis geven, andere verwachtingen vooropstellen, zodat er ook verschillend gehandeld zal worden. Een klein voorbeeld hiervan is de opmerking die een Nederlander maakte tegen een jongen uit Oost-Afrika tijdens het eten. Hij zei: "Amai, jij bent een flinke eter!". Een Nederlandse jongen zou dit een neutrale opmerking vinden en eens lachen. De jongen uit Oost-Afrika hield onmiddellijk op met eten, en verdween naar zijn kamer. Hij vatte het op als een zware belediging. In zijn cultuur wordt men niet geacht commentaar te geven op andermans eetgewoontes.

Een afwijking van de impliciete norm kan ook voortkomen uit individuele verschillen. Ouders kunnen een kind iets afwijkends hebben aangeleerd, of iemand kan voor zichzelf beslissen dat hij het op een andere manier wil. Een voorbeeld hiervan kan het toetreden tot een woongroep zelf zijn. De samenleving verwacht niet dat mensen bij een woongroep horen. Het is een individuele beslissing die afwijkt van de maatschappelijke norm.

Achtergrondverwachtingen zijn het onderzoeken waard. Ten eerste, door de misverstanden die er kunnen uit voortkomen. Er is de culturele kloof bijvoorbeeld. Wat verwacht een moslim van een Nederlander en omgekeerd? Ten tweede kunnen deze verwachtingen afglijden tot stereotiepen. Een Nederlander kan het idee hebben dat een moslim geen alcohol drinkt, agressief en misdadig is. Hij kan in zijn gedrag hier reeds op anticiperen, bijvoorbeeld door geen bier aan te bieden of zich zelf reeds agressief opstellen. Daardoor krijg je natuurlijk de problematiek van de zelfvervullende voorspelling.

Een voorbeeld van een algemene achtergrondverwachting binnen de Nederlandse maatschappij, die dus ook bij Emmaus aanwezig is, is de regel dat er drie hoofdmaaltijden per dag zijn. Tussendoortjes mogen zeker ook, maar die drie maaltijden vormen toch de basis. Dit is geen vanzelfsprekende regel. Verschillende culturen regelen dit anders. Een Koerdische moeder negeerde deze achtergrondverwachting steevast. Zij vond het belangrijk dat haar zonen goed en veel aten, en gaf ze de hele dag door te eten, zelfs een half uur voor de maaltijd. Men heeft de moeder hier verschillende keren op aangesproken, maar zij gaf niet toe op dit punt. Het was ook niet belangrijk genoeg om haar voor zoiets de deur te wijzen, maar elke maaltijd opnieuw was er agitatie bij de Nederlanders als de jongens amper iets aten omdat ze geen honger hadden.

Een andere algemene achtergrondverwachting die er leeft binnen Nederland, dus ook bij Emmaus, is dat je iemand aankijkt terwijl je tegen hem spreekt. Tijdens mijn verblijf is deze achtergrondverwachting een keer gebruikt om gevoelens jegens iemand duidelijk te maken. Iemand was boos op een ander, en weigerde hem aan te kijken tijdens het spreken. Dit werd aanvoeld als een zware belediging.

Tijdens mijn onderzoek ben ik geen achtergrondverwachtingen tegengekomen die algemeen gelden binnen woongroepen. Het zou mogelijk zijn dat er zulke verwachtingen ontstaan als er meer woongroepen komen, maar op dit moment zijn er te weinig en te uiteenlopende woongroepen om eigen achtergrondverwachtingen te bezitten.

Een achtergrondverwachting die specifiek binnen deze woongroep van toepassing is, is de verwachting dat iedereen zoveel mogelijk meehelpt met de afwas na de avondmaaltijd. Enkel de kinderen zijn hiervan vrijgesteld. Gewoonlijk leverde dit weinig problemen op, behalve als men merkte dat enkelen nog amper hielpen. Dan werd deze regel expliciet gemaakt, en ging men erover discussiëren hoeveel de minimumbehulpzaamheid was. Een paar afwasbeurten hield men dan uitdrukkelijk bij wie wat deed, daarna verschoof het weer naar een impliciete veronderstelling van hulpvaardigheid.

Er is dus een soort oscillatiedynamiek vast te stellen, waarbij achtergrondverwachtingen soms expliciet worden en evolueren tot norm¹⁰, en omgekeerd. Deze dynamiek volgt de sociale en politieke situatie.

Een voorbeeld van de omzetting van impliciete naar expliciete regel met politieke inslag, is de achtergrondverwachting die meegebracht wordt door het mixen van vele culturen. Het is de verwachting dat als je leden van sommige culturen bij elkaar brengt er moeilijkheden van komen. Daarom vermeed men het samenwonen van mensen uit etnische groepen die onderling in burgeroorlog waren. (vb. Turken en Koerden) Deze regel werd enkel expliciet aangehaald en als norm gedefinieerd als er ook werkelijk een gevaar was dat de leden van zulke groepen samenkwamen.

Andere achtergrondverwachtingen die typerend voor Emmaus zijn, zijn de verwachtingen dat men weet waarover men het heeft als men spreekt over “het rokershol”, “vrijdagavond”, “lossen”, enz. Dit zijn specifieke termen voor locaties en handelingen die bij het woon-werkgebeuren in Emmaus horen. Zo kwam het dat een Chinese jongen als één van zijn eerste Nederlandse woordjes “container” leerde.

Sommige achtergrondverwachtingen worden ontleend aan andere culturen, doordat leden van die cultuur ze overdragen. Een voorbeeld van een achtergrondverwachting die mensen uit andere culturen hebben aangebracht is de verwachting dat als het sneeuwt of regent mensen uit Afrikaanse culturen niet komen opdagen voor een afspraak. Dit wordt door Nederlandse medewerkers bij Emmaus op voorhand ingecalculeerd.

¹⁰ Via het expliciet maken van deze normen wordt er ook voor gezorgd dat iedereen zich ordelijk, en volgens verwachtingen gedraagt. Achtergrondverwachtingen en normen zorgen voor sociale orde. Men doet zijn best om iedereen ertoe te bewegen zich aan de verwachtingen en normen te houden. Hoe men dat doet: zie De hechte groep, Initiatie, Communicatie en Bestuur, gezag en leiding.

Andere achtergrondverwachtingen slaan specifiek op een individu. Zo had men de verwachting dat als er vlees over was, een bepaalde jongen dat wel zou willen opeten. Ongevraagd kreeg hij al de restjes.

Een andere achtergrondverwachting die enkel op een welbepaald individu sloeg, was de assumptie dat als hij kwaad werd het niet zo erg was, omdat hij zich veel boos maakte en dit snel overging.

Zelfs al hebben mensen uit andere culturen ook een inbreng in het dagdagelijkse gebeuren, en kunnen ze sommige achtergrondverwachtingen wijzigen, toch zijn het meestal zij die zich moeten aanpassen aan de expliciete en impliciete normen.

Dit geldt natuurlijk ook voor elk nieuw lid van de groep. Hij wordt geacht zich aan te passen, al kan er hier en daar wel een toegeving worden gedaan.

Natuurlijk zijn dit maar een zeer beperkt aantal voorbeelden en gelden er veel meer impliciete regels. Zulke impliciete regels zijn onontbeerlijk om de groep goed te laten draaien.

10.2 Regels: gastheer en vluchteling

Een leerzame oefening is te proberen het perfecte groepslid voor Emmaus te beschrijven. Het is in alle geval een sociaal iemand die vlot kan communiceren met iedereen, zowel in het Nederlands als via andere talen en via non-verbale communicatie zoals gebarentaal. Het is iemand die ervan houdt nieuwe mensen te leren kennen en met vele mensen goede relaties heeft. Het moet ook iemand zijn die flexibel is, en zich vlug aanpast aan nieuwe situaties. Iemand die kan onderhandelen, bemiddelen en originele oplossingen bedenken. Voor het werk moet het een handig iemand zijn, die zichzelf en anderen weet te motiveren. Iemand die ziet waar hij kan helpen en iemand die van aanpakken weet.

Laat het duidelijk zijn dat dit een imaginaire oefening was en er geen enkele persoon zoals beschreven rondloopt. Het betreft een cultureel gegeven op microvlak, een onuitgesproken, spontane convergentie van normen. Toch zou je kunnen stellen dat dit het beschreven groepsgemiddelde is waarnaar de leden van de groep streven (zie Het individu en de kleine groep). Dit schijnt mij toch zo te zijn voor de Nederlandse bewoners van Emmaus. Zij hebben

hun idealen om tot de woongroep te willen behoren en doen daar dan ook hun best voor¹¹. Bij de vluchtelingen ligt dit iets anders. Zij kozen er dikwijls niet voor om bij de woongroep te gaan horen. Vaak was het enige alternatief de straat. Zij zullen dus ook niet vanwege idealen hun best doen om tot de groep te gaan horen, maar eerder uit materiële en overlevingsoverwegingen.¹² De Nederlanders verwachtten ook niet dat de vluchtelingen hun idealen delen, toch hopen ze dat de vluchtelingen na een tijd evenzeer de meerwaarde van het geheel voelen.

(Piet): Denk je dat de vluchtelingen ook dat idee over de wereld (idealen over wie te helpen) en zo delen of denk je dat ze hier eerder komen om onderdak te hebben? Ja, die komen dus heel duidelijk voor zichzelf. Dat moeten wij accepteren. Maar dan, de volgende stap, als ze een beetje vrijer worden... Gaandeweg, dat ze wat op adem komen, zien ze dat wij breder denken als alleen maar deze vluchtelingen onderdak te geven. Wij willen de hele wereld onderdak geven. Daar zijn de mensen wel gevoelig voor. Maar dat kan pas nadat ze eerst hun eigen problemen een beetje in evenwicht kunnen zien, en dat vind ik terecht. Ik mag niet verwachten dat ze enthousiast in Amsterdam mee gaan protesteren voor het vluchtelingenwerk of, dat is dan nog het vluchtelingen, dat is te breed.

Deze hypothese blijkt inderdaad te kloppen. Na een tijd gaan (toch ettelijke) vluchtelingen de idealen van de woongroep inzien.

(Nader): Jij bent bij Emmaus. Hoe denk je dat zij tegenover de rest van de maatschappij staan? Nee, heel goed. Want zij bieden hulp aan vluchtelingen die uitgezet worden, dat zij dak krijgen, onderdak ja, van wat zij met werk verdienen. Ik vind wel een goed systeem, een goed idee want zij doen wat de regering niet doet. Ik vind het wel echt het beste van de maatschappij.

Ook voor idealen die niet rechtstreeks samenhangen met de vluchtelingenproblematiek blijken de vluchtelingen niet ongevoelig.

(Memmet): Wat vind je een hele goede regel? Hele goede regel? Dat je niet alleen moet doen. Ja zeg maar, je hebt met zijn allen gegeten, en dan moet die ene mens alleen afwassen. Ja, dat iedereen moet afwassen. Mm.

Maar natuurlijk zit er nogal wat persoonlijke variatie op, in wat de vluchtelingen herkennen als meerwaarde bij Emmaus.

¹¹ Verdere uitwerking: zie Het maatschappelijk engagement

¹² Verdere uitwerking: zie Vluchtelingen en empowerment

Uit het laatste citaat blijkt dat iedereen zich moet houden aan verschillende regels opdat de woongroep leefbaar blijft en dat de basis van een regel vaak een nagestreefd ideaal is. Die onderliggende idealen zijn zeker niet altijd te herkennen, maar zijn misschien wel duidelijk voor de leden die de invoering van de regel hebben meegemaakt. Aangezien dat de bewoners tamelijk snel wisselen, zijn er steeds heel wat nieuwe bewoners die de invoering van de regel niet hebben meegemaakt. Voor hun zijn de oorzaken van een bepaalde regel niet altijd duidelijk. Ik denk dat een aantal conflicten over regels te vermijden zijn door duidelijk op het onderliggende ideaal van een bepaalde regel te wijzen of eventueel de regel af te voeren tot nieuwe bewoners inzien dat de regel toch nuttig was, maar dit is natuurlijk moeilijk haalbaar en zeer vervelend voor de bewoners die de oorzaken van een regel reeds kennen.

Een klein voorbeeld waarbij men voor een regel naar het onderliggende ideaal heeft verwezen komt van Murat. Het is ook dat ideaal (samenleven) wat zijn vrouw heeft onthouden van de discussie over de regel.

(Murat en Hülya): Eerst ik kom hier, ik wil televisie. Piet zegt: nee. Ik, ja ok. ... Ja, als heb bewonersvergadering, elke donderdag, hij heb vragen, zeg: Ik wil mijn kamer brengen tv. En dan iedereen [de Nederlanders] zeg: Heb 2 tv beneden. ... Als jij tv brengen boven, als twee, als iedereen, kan niet elke dag bij elkaar zitten. Iedereen gaat zelf kamer zitten...

Er zijn vele regels die gelden voor de bewoners van de woongroep. Sommige met onderliggende idealen, andere om het huishouden goed te laten draaien. Op deze regels is er sociale controle. Men wijst elkaar terecht.

(Memmet): Is [het] moeilijk om altijd te denken: oh ja, dit moet ik opruimen, want mijn moeder kan het niet want hier zijn zo veel mensen. Nee, als ik iets vies maak doe ik het wel. Maar Samuel zo hé, Samuel laat een glaasje, beker vallen. Als we niks zeggen doet hij helemaal niks. ... En mijn broertje doet ook zo, en dan zeg ik, dan word ik heel boos op hem, en dan zeg ik: je moet de tafel poetsen.

Het moet wel gezegd dat sommige terechtwijzingen worden overgelaten aan de Nederlanders. Meestal zijn dit eerder zware terechtwijzingen, zoals iemand die zijn werk niet doet. Hieruit blijkt volgens mij toch de mindere betrokkenheid van de vluchtelingen en hun gevoel van inferioriteit. Het zijn bovendien vaak de Nederlanders die beslissen welke regels er komen en die er dus ook maar voor moeten zorgen dat die onderhouden worden (bekeken vanuit het standpunt van de vluchteling). Vluchtelingen aanvaarden bovendien niet altijd dat andere

vluchtelingen ‘baas’ over hen spelen. Van de Nederlanders (vooral de kernleden dan) moeten zij dat wel toestaan, want dankzij hen hebben ze uiteindelijk onderdak.

Natuurlijk is er ook plaats voor individuele vrijheden en verschillen. Zoals gezegd, het perfecte Emmauslid bestaat niet en dit hoeft ook niet. Cultuur voegt hier nog een extra dimensie aan toe.

(Stijn over het jongerenhuis): Vind je dat moeilijk met zo verschillende culturen samenleven? *Ik vind het geweldig. ... Fantastisch. Is echt goed. ... Het is lekker divers. Iedereen pakt toch wel dingen anders aan. Iedereen. En dat nog met verschillende culturen, is dat weer nog erg anders.* [En dan geeft hij het voorbeeld van diversiteit bij het eten.]

Deze individuele vrijheid is ook zeer bepalend voor het perfecte Emmauslid dat ik heb beschreven. Je moet goed met die individuele verschillen om kunnen gaan, mensen de ruimte geven. Dit is niet altijd even gemakkelijk.

(Margriet over het jongerenhuis): Iedereen is anders. Is het moeilijk om dan samen te leven? *Ik merk dat als ik mezelf goed voel, dan vind ik die verschillen heel erg leuk. Zelfs tussen Nederlanders zit een heleboel verschillen want ze hebben hele verschillende uitgangspunten. Maar als je zo af en toe moe bent en je hebt een lekkere werkdag gehad, dan heb je wel eens zo iets van, dan kun je daar soms wel eens wat minder goed tegen. Dan heb je geen energie om met al die verschillen om te gaan. En dan is het goed om op je eigen kamer te gaan zitten.*

Er zijn veel conflicten die gaan over deze verhouding tussen individuele vrijheid en de opgelegde beperkingen van de groep. Meestal zijn die groepsbeperkingen vastgelegd in regels. Deze regels zijn verre van onveranderlijk, er wordt over gecommuniceerd, ondermeer in de bewonersvergadering. Er is elke donderdagavond na de gezamenlijke maaltijd een bewonersvergadering. Deze vergadering gaat over het huishouden en het wonen binnen Emmaus. De kernleden hebben hier een grote hand in. Zij doen vaak voorstellen, de vluchtelingen en andere bewoners gaan hiermee akkoord of hebben kritiek. Dikwijls durven de vluchtelingen niet tegenspreken omwille van eerder besproken redenen. Soms doet een vluchteling of andere bewoner zelf een voorstel voor een nieuwe regel of een aanpassing van een regel, dit wordt dan besproken binnen de vergadering. Vaak dient de vergadering om regels nog eens te herhalen, zeker de regels waar die week tegen gezondigd is.

Voor de regels op de werkvloer is er om de drie maanden een werkvergadering. Ook in het jongerenhuis hebben ze wekelijks een bijeenkomst om zulke zaken door te spreken. Sommige regels worden ook buiten de vergaderingen beslist en rondverteld.

Communicatie speelt bij het opstellen, meedelen en controleren van regels een grote rol.¹³ De vluchtelingen zijn hierbij in het nadeel, maar zij laten zich zeker niet onbetuigd. Vaak moet er overlegd, onderhandeld en bemiddeld worden als iemand niet akkoord is met een regel of een aanpassing wil. Men probeert zo goed mogelijk een akkoord te bereiken (daarom dat originele oplossingen zo belangrijk zijn), maar af en toe loopt het mis. Als iemand een regel absoluut niet wil aanvaarden en geen aanpassing van de regel mogelijk is, dan wordt hij toch opgelegd door de kernleden. Hier zijn wel eens ruzies over, bijvoorbeeld iemand die meer vakantiedagen neemt als toegestaan is. Zo'n ruzie is niet altijd makkelijk op te lossen. Eén van de twee partijen zal moeten wijken en dat vraagt tijd en inspanning. Het belang dat men aan die welbepaalde regel hecht speelt ook mee.

Meestal gaat een conflict tussen een bewoner (niet-kernlid) en de *kernleden*. Tenslotte zijn het vooral de kernleden die de regels bepalen. (De kernleden zijn de vier vaste Nederlandse bewoners van Emmaus: Frans, Nelly, Piet en Henk en de begeleider van het jongerenhuis. Samen houden zij de gemeenschap draaiende.) De andere bewoners houden zich dan buiten het conflict maar geven onderling wel commentaar op de twee standpunten. Ik denk dat dit erop wijst dat er binnen een groep aan zulke discussies en welke regel er uitkomt, toch veel belang wordt gehecht. Het zijn meestal de kernleden die voor de groepsnormen vechten, al verleggen ze zelf de grenzen ook wel eens, en de vluchtelingen die meer individuele vrijheid willen. Hier kan je ook weer de invloed zien van de redenen waarom men bij de groep woont.

Als men echt een absolute grondregel overtreedt, kan men ook weggestuurd worden van Emmaus. Dit kan gebeuren bij zaken als diefstal, maar het moet toch wel een heel ernstig vergrijp zijn. De meeste bewoners doen erg hun best om conflicten uit te praten. Dat is goed voor de sociale cohesie, het welbevinden van de leden en het voortbestaan van de groep. In de praktijk zien we toch bevestiging van wat geschreven staat door K. Ali Uzpak.

(K. Ali Uzpak in Jaarverslag Emmaus-Eindhoven 2002): Het hebben van begrip voor andere waarden en normen heb ik bij Emmaus geleerd en meegemaakt. Het is niet zo

¹³ Over communicatie: zie Communicatie

dat wij nooit problemen hebben. Alle problemen zijn eigenlijk te overwinnen als je het maar bespreekbaar maakt. Als dit aan mensen uit zeven verschillende delen van de wereld lukt, lukt het mensen uit één land zeker.

Het cultureel groepsgemiddelde lijkt te liggen in het onderkennen (in plaats van verdringen) van sociale problemen en het geloof in een constructieve oplossing.

10.3 Indeling van de ruimte en de invloed op de groep

Het gebouw en de gebouwde omgeving hebben veel invloed op een woongroep, trouwens op ieder huishouden. De architectuur en verdere indeling van het huis bepalen hoe de verdeling privé-publiek valt, welke mogelijkheden de bewoners hebben om elkaar te ontmoeten, welke ruimtes en activiteiten gezamenlijk zijn en zoveel meer. De wijde omgeving schrijft eveneens ten dele het gedrag van de bewoners voor. Is er een station in de buurt, een bushalte, een winkel, een park,... waar de bewoners naartoe kunnen gaan. De gebouwde ruimte bepaalt dus ten dele de levensstijl van de woongroep (Voor schetsen van het gebouw en de gebouwde omgeving: zie Deel II, Algemene schets).

De bewoners hebben verre van doorsnee huisvesting. Het pand was vroeger een klooster, maar na een brand is het gedeelte van Emmaus nieuw gebouwd. Ik ga hier niet verder in op de architectuur, maar het is wel interessant om te kijken wat die architectuur doet voor de leefwijze en de sociale relaties van de bewoners.

Natuurlijk hangt veel af van het gedrag van de bewoners zelf, maar ruimtes en hun inrichting kunnen contactbevorderend zijn of niet. Bijvoorbeeld dat alles in één pand is georganiseerd, onder één dak, betekent dat men zich niet speciaal op het weer moet kleden om naar een gemeenschappelijke ruimte te gaan (wat bij Centraal Wonen soms wel het geval is). Ook de gezamenlijke gangen, gedeelde woonkamer, keuken en tuin zijn goed voor het onderlinge contact tussen de bewoners. Voor de televisie (die bewoners niet op hun kamer mogen hebben) kan je 's avonds vaak andere bewoners ontmoeten. Ook het rokershol is een ontmoetingsplaats, in dit geval is die wel discriminerend want expliciet voor rokers en dus met zijn specifieke geur zeker niet uitnodigend voor iedereen. Meestal kan je verwachten om op bepaalde plaatsen bepaalde mensen te ontmoeten.

Eén keuken bepaalt ook heel duidelijk een onderdeel van het leven van de bewoners. Als je iets warm wilt eten moet je het daar klaar maken. Om iedereen 's avonds van warm eten te voorzien moet er wel bijna gezamenlijk worden gekookt en gegeten, anders zijn er te weinig vuren.

In het geval van Emmaus zet het gebouw zeker aan tot veel ontmoetingen tussen de bewoners. De meeste ruimtes zijn gemeenschappelijk en voor sommige activiteiten kan men door de inrichting moeilijk anders dan samenwerken.

Het privé-vraagstuk¹⁴ wordt vaak als een probleem gezien dat je zou tegenkomen bij het gemeenschappelijke wonen. Hoeveel persoonlijke ruimte heeft een mens nodig? Wanneer wil iemand alleen zijn? Hoe moet hij dit aangeven? Ook hier heeft de gebouwde ruimte een belangrijke invloed.

(Stijn over het jongerenhuis): Ik denk dat iedereen wel zijn privé-ruimte nodig heeft. Ik zou er niet voor in zijn om er hier zo'n dormitorium van te maken met zes stapelbedden of zo. Da's ook mogelijk maar dat is meer voor jeugdherbergen. Als dat je hier lange tijd woont, dan moet je gewoon je eigen plekje hebben, waar je je terug kan trekken, een deur en geen gordijn. Iedereen heeft gewoon zijn privé-ding nodig, en zit de deur dicht dan zit die dicht en weet je dat en klop je aan, en staat die open dan wandel maar binnen.

Op dit moment heeft iedere bewoner op Emmaus zijn eigen kamer, die hij eventueel deelt met zijn familie. (De Koerdische familie had bijvoorbeeld twee kamers voor vier personen.) Het Nederlandse echtpaar Frans en Nelly en de Nederlander Piet hadden iets meer privé-ruimte, zij bewoonden de studio's.

Persoonlijk vond ik mijn kamer voldoende eigen ruimte, maar natuurlijk legt zo'n kamer beperkingen op.

(Hülya): [Heb je] genoeg privé hier? ... [Had je] graag nog een kamer of tuin of...? Ja, voor mij niet genoeg hier als jij vraagt. ... Ik ook wil, gewoon, ik heb huis. ... Als ik kregen bezoek, ja, niet genoeg.

Hülya heeft het er onder meer over dat ze haar bezoek niet kan ontvangen zoals zij het zou willen. Er past maar één zetel in de kamer en er is geen plaats voor eventuele logees.

¹⁴ Voor verdere uitwerking: zie Privacy en gemeenschap.

Verder is het niet onbelangrijk om in het achterhoofd te houden dat de geluidsisolatie tussen de verschillende kamers niet optimaal is. Je kan je burens horen, en je bent bijvoorbeeld dus niet vrij om op onmenselijk late uren harde muziek te draaien. Een huilende baby roept evenzeer commentaar op.

De wijdere omgeving heeft ook behoorlijk wat invloed. Zo biedt de stedelijke omgeving toch heel wat mogelijkheden die in een dorpje niet aanwezig zijn. Er is bijvoorbeeld de uitgebreide infrastructuur in de nabijheid. Je kan vlakbij gaan winkelen, een ijsje eten, in het park wandelen, een bus of trein nemen of alle andere zaken die een stad te bieden heeft. De bewoners maken hier volop gebruik van. Verder is een stad ook een plaats om vele contacten te leggen en mensen te ontmoeten. De meeste vluchtelingen kennen wel iemand van hun nationaliteit die ook in Eindhoven woont. Je ontmoet bekenden toevallig op straat of je legt een bezoek af. Ook tussen mensen die met Emmaus in verband staan (bewoners, ex-bewoners, vrijwilligers) zijn er vele contacten.

11 Het maatschappelijk engagement

11.1 Kernidealen

Als mensen oude spullen komen brengen naar Emmaus of als de wagen bij hun spullen komt ophalen zeggen veel mensen “Ja, jullie zijn voor *het goede doel*, toch?”. Zo staat Emmaus Eindhoven bekend en die boodschap dragen ze ook uit in foldertjes en gesprekken.

Toch kan je zeker niet stellen dat ieder die met Emmaus Eindhoven is verbonden dezelfde idealen onderschrijft. De vluchtelingen bijvoorbeeld komen zeker niet in de woongroep terecht omdat ze hetzelfde engagement delen, al probeert men wel om ook hun deze boodschap mee te geven (zoals te lezen in Regels: gastheer en vluchteling). Ook onder de vrijwilligers leeft niet altijd dezelfde motivatie. Sommigen komen om iets om handen te hebben, anderen komen voor het gezelschap, er zijn er die vrijwilligerswerk moeten doen willen ze hun uitkering niet verliezen, nog anderen komen verplicht bij Emmaus hun alternatieve straf uitvoeren en er zijn er die voor nog andere redenen komen.

Maar in het middelpunt van Emmaus Eindhoven zijn evenwel overduidelijke idealen te herkennen. De andere motivaties cirkelen hieromheen en hebben zeker ook bestaansrecht, maar het zijn de mensen die deze kernidealen onderschrijven die de drijvende kracht vormen achter Emmaus Eindhoven.

Welke zijn deze kernidealen?

Ten eerste is er de onvrede met het huidige vluchtelingenbeleid. Deze Nederlanders vinden dat je niet zomaar mensen op straat zet (zoals in Nederland gebeurt als vluchtelingen na een eerste procedure worden afgewezen, ook al hebben ze dan nog recht op een tweede procedure). Ze vinden bovendien de voorwaarden om in aanmerking te komen voor asiel te streng en helpen dus evenzeer illegalen (die vaak uitgeprocedeerd zijn).

*(Margriet): Wij zijn, nou ja je kunt nooit helemaal voor iedereen spreken, maar de meesten vinden het asielbeleid krom. Dat bepaalde mensen die hier al zo lang zijn of met een bepaald verhaal, dat je denkt: waarom mogen die niet blijven of waarom worden ze op straat gezet.*¹⁵

Ten tweede zien deze Nederlanders een tweedehandswinkel als een nuttige en goede manier om aan het nodige geld te geraken dat vereist is om werkelijk hulp te kunnen bieden. Via de tweedehandswinkel kunnen mensen die economisch zwak staan toch aan degelijke spullen komen.

(Piet) : Er was ook echt behoefte, met name van buitenlanders, om hier goedkoop spullen te krijgen. De klanten die we kregen was ook echt voor een zeer groot deel,..., mensen die van een heel klein beetje moesten leven.

Een ander belangrijk punt hierbij is dat vele mensen oude spullen kunnen afgeven en zo daadwerkelijk iets *voor het goede doel* doen. Emmaus Eindhoven helpt zo het geweten sussen (in positieve zin) bij vele inwoners van Eindhoven. Al de mensen die spullen geven worden op deze manier mee verantwoordelijk voor het goede dat Emmaus realiseert en zo raken veel mensen betrokken.¹⁶

¹⁵ Hier hoort ook het in het algemeen proberen te verbeteren van de samenleving bij. Bijvoorbeeld door sponsoring van verschillende projecten (zie Beschrijving van de onderzochte woongroep, Algemene schets), het meedoen bij betogingen, acties,... Meestal zijn de zaken waaraan Emmaus als groep meedoet op één of andere manier verbonden met vluchtelingen. Individuele medewerkers strijden wel eens voor andere veranderingen. (Dit is niet onlogisch, zie De nieuwe sociale bewegingen van de jaren '60.)

¹⁶ Je zou in deze context kunnen verwachten dat men via de tweedehandswinkel ook mensen consumptiebewust probeert te maken. Als ik dit zelf aanhaalde, beaamden de meeste medewerkers dit wel, maar het was geen doel waar ze spontaan opkwamen, dus ik denk niet dat ik dit kan bestempelen als een kernideaal. Ze benadrukten wel dat Emmaus zelf een eenvoudige levensstijl heeft (quasi alles in huis is tweedehands) en dat zo veel mogelijk geld naar projecten gaat.

Ten derde is er het ideaal van respectvol samenleven met elkaar, het gemeenschap vormen en elkaar mens laten zijn.

(Stijn over het jongerenhuis): Ik denk dat die geborgenheid er wel redelijk is. Er weten steeds meer mensen deze plek ook wel te vinden ...en die het toch eigenlijk wel fijn vinden op deze plek. Nou wil ik het huis niet idealiseren, helemaal niet, want er zijn natuurlijk zat andere plekken waar ze ook heel graag zijn, maar men mag hier zo gewoon ook echt zijn. ...Dat men weet dat er een plek is waar men toch eventjes naartoe kan gaan voor het één of ander.

Natuurlijk hecht niet iedereen evenveel belang aan elk van de idealen en dit kan dan nog evolueren doorheen de tijd. Deze idealen worden bovendien niet altijd even expliciet onderschreven, maar ze vormen volgens mij wel de bindende basis van deze woonwerkgemeenschap.

Wat ik hier zeker wil aanhalen is dat religie een middel kan zijn om deze idealen levend te houden. Deze woongroep is religieus geïnspireerd en voor vele bewoners is religie een belangrijke pijler waarop ze hun leven steunen. De meeste vluchtelingen kunnen dit ook erg appreciëren want als men geen daadwerkelijke hulp kan aanreiken kan men wel bidden voor betere tijden. In deze gemeenschap is religie een erg sterke bron van motivatie en het geloof helpt om door te zetten, ook in moeilijke tijden.

Kesler heeft er op gewezen dat het ontstaan en voortbestaan van een woongemeenschap staat of valt met de instandhouding van de motivatie van de bewoners en het aantrekken van nieuwe gemotiveerde bewoners om leeggekomen plaatsen in te nemen. Volgens haar blijven bewoners enkel gemotiveerd als ze ook resultaten zien en zijn positieve resultaten dus een voorwaarde voor het voortbestaan van de woongemeenschap (Kesler 1991: 151-152).

Als hypothese kan men stellen dat een groep een breedmaatschappelijke visie of project nodig heeft om de groep in stand te houden en nieuwe leden te motiveren. Door de breedmaatschappelijke visie werft men nieuwe leden. (Over ledenwerving: zie Lidmaatschap.) Als je op dat maatschappelijk vlak geen vorderingen maakt, haken die leden dan niet af? Kesler veronderstelt dat groepsleden de baten tegenover de lasten afwegen. Om de woongroep in stand te houden moet er een positief saldo zijn (Kesler 1991: 178- 181). Volgens mij geeft dit inderdaad een juist beeld weer, maar moet je niet vergeten om ook de

verontwaardiging over de toestand in de maatschappij op te nemen als positief onderdeel. **Als mensen zeer verontwaardigd zijn over een bepaalde mistoestand zullen ze hun motivatie om dit te veranderen niet snel verliezen, ook al maken ze geen vorderingen.** Ik zal deze hypothese toetsen voor elk van de drie kernidealen.

11.2 Onvrede met het vluchtelingenbeleid

Voor het eerste ideaal zouden de kosten alle acties zijn die worden gevoerd voor de vluchtelingen. Hier horen thuis: de politieke drukkingsgroep, de betogingen, de werkgroepen voor vluchtelingen, de berichtgeving rond dit thema, het maatschappelijk debat aangaan, ... De bewoners van Emmaus steken, samen met andere geëngageerden, veel tijd in deze acties. De politieke drukkingsgroep bijvoorbeeld (HOV: Humaan Omgaan Met Vluchtelingen)¹⁷ komt één keer per maand samen. Dit zijn een achttal mensen die maandelijks een nieuwsbrief (Netwerk) uitgeven. Daarin houden ze geïnteresseerden op de hoogte van de toestand van vluchtelingen en het vluchtelingenbeleid. Ze roepen ook op tot politieke actie van hun lezers (vb. door het schrijven van brieven, meedoen aan betogingen, steunen van projecten, zoeken van opvangadressen voor vluchtelingen) en ze voeren zelf politiek lobbywerk uit. Vanuit Emmaus neemt er 1 (soms 2) persoon deel aan deze drukkingsgroep. De andere geëngageerde bewoners sympathiseren ook wel met HOV, maar wegens tijdsgebrek en werkdruk nemen zij niet allemaal deel aan deze groep. De Emmausbewoners hebben zich verdeeld over verschillende werkgroepen, zodat Emmaus wel overal vertegenwoordigd is maar niet door alle leden.

Ook bij betogingen (bijvoorbeeld tegen het Nederlandse vluchtelingenbeleid) zijn niet altijd alle Emmausleden aanwezig, maar wordt er een delegatie afgevaardigd. Andere acties zoals deelname aan 'De week tegen racisme', worden ook georganiseerd door enkele medewerkers, al staat de groep in het geheel hier wel achter. Een voorbeeld van een andere werkgroep is die voor 'Zwart werk'. Er wordt dan huis aan huis gegaan in Eindhoven om te vragen of mensen geen klusjes willen laten opknappen in het zwart, of een poetsvrouw willen of iets dergelijks. Dit alles om genoeg werk te vinden voor de (illegale) vluchtelingen die in contact staan met Emmaus. Deze baantjes worden dan onder hen verdeeld. In deze werkgroep zijn er veel vluchtelingen actief.

Emmaus probeert bovendien het maatschappelijk debat over het vluchtelingenbeleid aan te zwengelen. Als er vraag naar is geeft iemand van Emmaus een toelichtingavond hierover of er

¹⁷ Voor meer informatie: e-mail: netwerkhov@hetnet.nl of www.dse.nl/emmaus

wordt over gepraat met bezoekers, klanten op de tweedehandsmarkt en al wie geïnteresseerd is. Ze verspreiden ook foldertjes om zich bekend te maken en laatst is er ook een documentaire over het pand op de televisie geweest.

Wat staat hiertegenover? Hebben ze al iets bereikt? In alle geval kan je niet spreken over politieke vooruitgang. Enige tijd geleden is het vluchtelingenbeleid nog verstrengd in Nederland en ook het generale pardon voor vluchtelingen was niet zo algemeen als men wel gehoopt had.

Waarom blijft men dan nog voortdoen? Ik denk dat hier vooral de verontwaardiging over het vluchtelingenbeleid speelt. Als men in contact staat met vluchtelingen leert men allerlei schrijnende verhalen kennen. Steeds opnieuw wordt men geconfronteerd met het inhumane aspect van het vluchtelingenbeleid. Deze boodschap probeert men ook uit te dragen naar de buitenwereld (die vaak geen flauw idee heeft van wat vluchteling-zijn betekent). Er circuleren verschillende verhalen over individuele vluchtelingen die anderen de slechte stand van zaken laat aanvoelen. Het probleem is dat deze verhalen vooral gelezen worden door mensen die al met de vluchtelingenproblematiek bezig zijn en vaak niet de weg vinden naar het brede publiek. Uit het grote aanbod heb ik een verhaal gekozen dat door een vluchteling zelf geschreven is om een beetje de sfeer weer te geven waar men steeds mee geconfronteerd wordt in relatie met vluchtelingen.

(K. Ali Uzpak, in Jaarverslag Emmaus-Eindhoven 2002):

Daar waar de hoop werd opgegeven...

In een land waar het hart van de democratie ligt, waar voor mensenrechten wordt gevochten, om ieder gelijk te laten behandelen namelijk Nederland, ben ik op een winterse dag met mijn gezin, vrouw en twee kinderen, op straat gezet. Dit terwijl wij ziek waren en dit konden bevestigen door een rapport van tien pagina's dat samengesteld is door een psychiater. Wij werden zonder genade de straat opgezet en moesten zelf maar verder zien. Dit terwijl Nederland het 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden' heeft getekend en terwijl Nederland in de jaren 1940 zelf heeft ervaren hoe het was om vluchteling te zijn in eigen land.

Ik voel mij niet lekker en er gaan allerlei vragen door mijn hoofd heen en het is buiten zeer koud. Ik ben boos en zit vol met stress door de vragen die door mijn hoofd heen en weer gaan.

Ik ben boos en voel mij niet goed. Ik vraag mij af wat er met ons gaat gebeuren als wij niet geaccepteerd worden. Het maakt mij bang en het is vreselijk als ik moet denken dat wij geen plaats hebben om naar toe te gaan. Het is zeer koud. Mensen die het zelf niet ervaren hebben, zullen het misschien nooit of niet begrijpen hoe het is om geen plaats te hebben om naar toe te gaan. Buiten is het koud zeer koud.

[...]¹⁸

Men weigert zich hierbij neer te leggen. Daarvoor moet men al eens de wet overtreden of omzeilen.¹⁹ Om deze verontwaardiging levend te houden en goede voorbeelden te leren kennen en advies te krijgen, spreekt men hierover met anderen die vluchtelingen helpen. Zo ben ik bijvoorbeeld met een Emmaus-kernlid mee geweest naar een bijeenkomst in Utrecht waar hulpverleners die (uitgeprocedeerde) vluchtelingen opvangen samenkwamen. Het fragmentje hieronder laat zien wat er leeft onder deze mensen, waarom zij doen wat zij doen.

(Michel Peters in zijn verslag over Utrecht, het verhaal van Ds. Hans Visser): Samen met vele andere organisaties hebben we de afgelopen jaren talloze brieven gestuurd naar de politieke partijen, maar wat is het nut ervan? Het beleid wordt steeds harder. Als u vraagt: "Wat inspireert je in dit werk", dan zeg ik altijd maar: dat zijn de vluchtelingen zelf, de omgang met hen, hun verhalen, de hartelijkheid die je ervaart. Dat inspireert me en dat motiveert me.

De dankbaarheid van en vriendschap met vluchtelingen is een volgend positief aspect waardoor deze hulpverleners de moed niet opgeven.

Toch is het niet makkelijk om voor dit ideaal te blijven strijden zonder politieke veranderingen. Zoals iemand het mooi uitdrukte: "een hoge frustratiedrempel en veel eelt op de ziel is dan nodig".

Giddens heeft erop gewezen (zoals te lezen in *Individu en samenleving*) dat men in de moderniteit verantwoordelijk is voor zijn eigen leefwijze en dat men hier ook reflexief mee bezig is. Vluchtelingen opvangen is een keuze die men maakt en die men voor zichzelf moet

¹⁸ Uiteindelijk is deze familie bij Emmaus Eindhoven terecht gekomen. Ze huren een eigen woning nu en wachten op de uitslag van hun procedure. Maar hiervoor hebben ze volledig moeten steunen op een helpende hand van vrijwilligers.

¹⁹ Er is bijvoorbeeld een afspraak met het bestuur van Eindhoven dat er geen illegalen opgepakt worden op het terrein van Emmaus (en ook niet in de onmiddellijke omgeving). Een ander voorbeeld is het zwart werk dat wordt georganiseerd voor en door vluchtelingen via Emmaus.

kunnen verdedigen. Hier volgt een kleine getuigenis van Margriet die tot dan altijd werkte met asielzoekers die nog in de procedure zaten. Nu (ze was toen ongeveer 1 maand in het Jongerenhuis) krijgt ze te maken met illegale vluchtelingen die de procedure al hebben doorgemaakt en die zijn afgewezen. Zij zal voor zichzelf moeten uitmaken, zoals iedereen die met illegale vluchtelingen te maken krijgt volgens mij, of ze het moreel de moeite waard vindt om voor hen nog te vechten.

(Margriet): Ik vind het gewoon wel moeilijk omdat je hier, ik werkte altijd met asielzoekers in de procedure en hier werk je dus echt met mensen die eigenlijk dat station al gepasseerd zijn. Dus die kunnen gewoon eigenlijk niks meer. Dat is gewoon heel moeilijk. Want dan ga je jezelf afvragen van... moeten ze hier blijven... ik bedoel wat vind ik er eigenlijk van. Je kunt niet mensen hun hele leven opvangen. Of je moet zeggen we gaan ze eerst opvangen en dan laten we ze illegaal op eigen benen staan. Zeg maar wat ze hier doen? Ja, wat ze hier doen. Want dat is dan de enige mogelijkheid. En dan vind ik het toch, ja, op zich is het wel idealistisch, maar aan de andere kant vind ik het ook wel weer moeilijk.

We ontdekken hier één van de motivaties die de groep bijeen houdt (zoals gemeld in mijn hypothese bij Kernidealen p 48). Verontwaardigd over de contradicties van het vluchtelingenbeleid ageert deze kleine groep waar andere maatschappelijke bewegingen afhaken. Het blijvende ‘moeilijke’ maakt deze groep mede zinvol.

Strijden de vluchtelingen ook mee voor politieke veranderingen? Zoals besproken in ‘De hechte groep’ zijn zij eerst en vooral begaan met hun eigen problemen en pas als er in hun eigen situatie wat evenwicht is gekomen hebben zij de mogelijkheid om breder te denken. Zij volgen wel de politieke veranderingen, zeker als het in het belang is van hun procedure, maar trachten vaak niet er iets aan te veranderen. Ze zitten natuurlijk ook niet in een makkelijke positie om dit te proberen. Sommige Nederlanders die voor politieke veranderingen strijden zouden uit deze hoek wat meer steun willen en zeker vanwege de vluchtelingen die wel al status hebben.

(Stijn): Wat ik erg apart vond, die demonstratie op het stadhuisplein, tegen het generale pardon, ik heb 3 vluchtelingen gezien, de rest waren Nederlanders. En ik had eigenlijk wel verwacht om daar zo 300 vluchtelingen te vinden en een aantal Nederlanders, maar die vlieger ging even niet op. Ik weet niet in hoeverre dat dan komt omdat men angstig is om naar zo’n plek toe te gaan om mee te demonstreren, maar ik had dan toch wel wat sympathie verwacht van mensen die wel status hebben.

Het viel me eerlijk gezegd een beetje tegen van die groep. [...] Ook weinig jongeren eronder, of dat ze er niks om geven.

11.3 De tweedehandswinkel

Deze aanpak (geld verdienen via een tweedehandswinkel) omvat in feite verschillende idealen die alle onder de nieuwe sociale bewegingen kunnen thuisgebracht worden.²⁰ Met de opbrengst van de tweedehandswinkel worden uiteenlopende projecten gesponsord.²¹

Medewerkers bij Emmaus voelen deze convergentie van meerdere idealen aan.

(Margriet): Je ziet ook dat mensen daar en ik heb het zelf ook wel wat, dat de mensen die daar (het asielbeleid) kritiek op hebben bijvoorbeeld ook kritiek hebben op andere dingen die, niet alleen over het asielbeleid, maar ook over oorlogen bijv.

Binnen het gebeuren van de tweedehandswinkel zelf zijn ook verschillende idealen te herkennen (zie hierboven). Een ideaal dat ik hierbij nog wil vermelden is de samenwerking op de tweedehandsmarkt tussen zo veel uiteenlopende mensen. Verschillende leeftijden, culturen, talen en religies werken samen en verkopen ook samen en dat gaat.

Deze idealen waar men aan werkt en die duidelijk (ten dele) verwezenlijkt worden zijn de baten. De mensen op de markt en de mensen die spullen brengen of waar men spullen op gaat halen, spreken hier ook over.²²

De lasten zijn het vele werk dat de tweedehandswinkel meebrengt. Daar tegenover staat dan weer dat het werk gebeurt in een plezierige sfeer en dat er zeker ook tijd is voor een goed gesprek, hulp bij het één of ander of een grapje.

Ook voor vrijwilligers en andere medewerkers geldt dat zij de baten tegen de kosten afwegen. Als zij niet meer gemotiveerd zijn kunnen ze vrij gemakkelijk stoppen. Dit zorgt voor een verloop in arbeidskrachten, maar er komen er ook telkens weer nieuwe bij, aangetrokken door de idealen of om andere redenen.

²⁰ Zie De nieuwe sociale bewegingen van de jaren '60.

²¹ Zie Beschrijving van de onderzochte woongroep, Algemene schets. Hier komen trouwens idealen samen. Bijvoorbeeld bij het sponsoren van Derdewereld projecten doet men iets goed voor die bevolking en zorgt men er tegelijkertijd voor dat er geen vluchtelingenstromen hoeven te ontstaan.

²² Zij zijn blij met de goedkope spullen of zij spreken hun bewondering uit voor het goede wat Emmaus teweegbrengt of zij vinden het fijn dat er ruimte is voor een babbel.

11.4 Uniek samenleven

Het ideaal is respectvol en vreugdevol samenleven met velen. Dit veronderstelt twee bewegingen. Je geeft wat van jezelf (respect) maar het moet aangenaam zijn voor jezelf (vreugde). Of dit ook lukt is stof voor andere delen van deze thesis. Hier gaat het over het ideaal en hoe dat motiveert.

Kiezen om te gaan leven in een woongroep is zeker geen doorsnee optie. Het is een duidelijke keuze voor een bepaalde levensstijl, een specifieke identiteit, met de bijhorende risico's.²³ Ik weet van mezelf dat het heel spannend is om te kiezen voor zo'n gemeenschap. Je hoopt dat je aanvaard wordt, dat het een thuis zal worden, aan de andere kant is er ook de angst dat het tegen zal vallen en dat de mensen je niet zullen mogen. Die keuze kan je heel veel goede dingen opleveren: vele vrienden, geborgenheid, praktische voordelen ook. Maar die kan evengoed zorgen voor slechte ervaringen: ruzies, spanningen, regels opgelegd krijgen waar je niet achterstaat. Het is een risico dat je neemt. Het spelelement gaat samen met de existentiële vraag om erkenning.

Sommige mensen wezen erop dat het wel een speciaal 'wereldje' is waar Emmaus zich in bevindt. Ze gaven vooral aan dat de mensen van Emmaus toch een beetje speciaal zijn.

(Stijn): Het is wel een beetje een wereldje van mensen die idealen nastreven. Mensen die zich op een andere manier inzetten als de gemiddelde medemens in de maatschappij. En dan, ik kan niet zeggen als ideaalbeeld, maar iedereen dusdanig gelijke kansen willen geven, en dat heeft men niet, en daarvoor toch willen strijden, om dat wel te bewerkstelligen.

Zelf denk ik niet dat het zo andere mensen zijn. De vluchtelingen bijvoorbeeld kunnen zich ook aanpassen aan de woongemeenschap, dus volgens mij zouden heel veel mensen het kunnen, maar ik geef wel toe dat je gemotiveerd moet zijn. De vluchtelingen hebben als motivatie (cru gesteld) hun onderdak niet verliezen. De Nederlanders hebben idealen als motivatie. Voor de Nederlanders is het dus een individuele levenskeuze en dan zijn er gemakkelijkere mogelijkheden te vinden.

Verder heb ik me afgevraagd of ze deze boodschap van respectvol samenleven ook wilden overdragen op de rest van de maatschappij. Hier komt het antwoord.

²³ Zie ook Individu en samenleving.

(Stijn): Is het de bedoeling dat het jongerenhuis de maatschappij verandert? Dat is misschien wel heel erg idealistisch. Maar als je kijkt hoe hier zo de samenstelling van het huis is, dat is toch eigenlijk fantastisch hoe dat hier samenwoont en allemaal gaat, en iedereen die heeft het, zover ik weet, naar zijn zin en het werkt allemaal gewoon goed. Dus waarom zou dat in de rest van de stad niet zo werken. Gewoon om een klein beetje interesse te tonen in mekaar en dingen uit te praten zodat er begrip ontstaat. En dat wordt misschien veel te weinig gedaan in de rest van de maatschappij.

De mensen die in contact komen met Emmaus of het jongerenhuis (bezoekers, vrienden,...) worden er toch wel door beïnvloedt.

Maar dat dit geen strijdpunt is wordt daarenboven aangeduid door de minimale ontwikkeling van een landelijke organisatie van woongroepen (Kesler 1991: 164). Er bestaat blijkbaar geen politieke actiebereidheid voor woongroepen, hierdoor worden deze makkelijker aanvaard door de maatschappij.²⁴

Zoals vermeld heeft Emmaus heel wat contacten met gelijkgestemde groepen²⁵ of er worden blijken van sympathie gegeven door individuele personen. Dat helpt ook om de idealen levend te houden.

(Piet): Nou, wij leven natuurlijk ook van gestimuleerd worden, bijgestuurd worden en achtergrond. Wij hebben dus enkele mensen waar we advies vragen. Dat vind ik heel belangrijk, hebben we altijd gehad. Wij hebben andere Emmausgroepen waar we, ja, dat voelt gewoon goed.

11.5 Problemen met idealen

Wat als men zijn idealen verliest of ze opgeeft omdat men te weinig resultaat ziet of als men andere idealen belangrijker gaat vinden? Een individu binnen de gemeenschap zal zichzelf hierover van tijd tot tijd bevragen. Vind ik het nog de moeite waard? (De zelfreflexiviteit waar Giddens op wijst.) Als het antwoord op deze vraag nee is, dan zal in dat geval de woongemeenschap verlaten worden. Het individu zal dan een andere levenskeuze maken. (Hiernaar heb ik geen expliciet onderzoek gevoerd.)

²⁴ Zie ook Geschiedenis van de woongroep als concept.

²⁵ Zie Contactgroepen.

Idealen kunnen ook in conflict raken met elkaar. Bijvoorbeeld het ideaal vluchtelingen opvangen en het ideaal samenleven zijn niet altijd makkelijk te verzoenen. Men moet hierdoor samenleven met andere culturen en dit is niet altijd eenvoudig. Naar mijn aanvoelen heeft Emmaus het ideaal van ‘vluchtelingen helpen’ op de eerste plaats staan. De problemen die het samenleven wel eens mee brengen, pakken ze op de koop toe, maar niet ten koste van alles. Men verwacht dat de vluchtelingen zich aanpassen aan de groep. Er kan hiertoe ook serieuze druk op hen uitgeoefend worden: als ze zich niet aanpassen moeten ze vertrekken en vaak kunnen ze nergens naartoe. Al heb ik van niemand gehoord dat men ooit een vluchteling zonder meer buitengezet heeft.

Een ander voorbeeld van idealen die in conflict komen:

(Margriet): Er zijn wel conflicten over bijvoorbeeld ... de vluchtelingen, toevallig nu twee meisjes. Zij poetsen de hele dag en dat is het, dan hebben ze net genoeg geld om hun kamer te betalen. (In het jongerenhuis moet men een kamer huren.) Aan de andere kant zijn deze meiden te slim om hun hele leven te poetsen. Ook al blijven ze hier illegaal, het is toch belangrijk dat ze ook educatie hebben. Zodat ze misschien toch hoger op kunnen komen. Dat is natuurlijk een heel leuk ideaal, maar dat betekent wel dat als je naar school gaat dat je die uren niet kunt werken. En dat werk heb je weer nodig om een kamer te betalen. En daardoor ontstaan ook wel eens conflicten. Je moet werken, maar eigenlijk is school ook belangrijk.

Een andere vraag die men zich kan stellen is of men zelf niet verstrikt raakt in maatschappelijke tendensen die de idealen teniet doen.

Hier wil ik bijvoorbeeld de individualisering vermelden die ook bij Emmaus aanwezig is. Men doet zijn best om samen te leven, maar vaak wil men zijn vrijheid daar niet voor opgeven (zie ook Individualisering en traditie; Privacy en gemeenschap). Emmaus is aan deze individualisering aangepast: het enige echt verplichte onderdeel is het ‘werken’. Als men daar een dagje vrijaf wilt, moet men dat eerst aanvragen. Verder is men vrij in wat men doet en laat: men kan maaltijden overslaan en ‘s avonds en in het weekend weggaan. Vooral sommige vluchtelingen hebben het moeilijk met de beknutting van hun vrijheid.

Een andere tendens is het belang dat sommigen hechten aan het materiële. Het zijn vooral vluchtelingen die graag willen uitpakken met de nieuwste mobiele telefoons en andere technische snuffjes. Dit is natuurlijk een radicaal ander idee als dat achter de

tweedehandswinkel. Het is geen werkelijk probleem, men laat hen daar vrij in, het geeft alleen aan dat niet iedereen die bij Emmaus woont achter al de idealen staat.

Dan is er nog het ideaal van ‘vluchtelingen helpen’, dat zeker niet gedragen wordt door de brede maatschappij. Sluipen de ideeën hiertegen binnen via sommige klanten of vrijwilligers? Ik zie eerder het omgekeerde gebeuren: mensen die nogal negatief staan tegenover vluchtelingen, veranderen hun houding in positieve zin, eens ze enkele vluchtelingen en de vluchtelingensituatie beter leren kennen.

11.6 Vluchtelingen en empowerment

Vluchtelingen kiezen er niet voor om bij Emmaus te gaan wonen. Zij worden door de Nederlandse overheid en de omstandigheden in een moeilijke positie gemanoeuvreerd. Vaak hebben ze als enige uitweg de straat. Ondanks dat deze mensen niet echt voor de woongroep gekozen hebben, gaat het samenwonen en –werken toch vrij goed. Piet vergelijkt het met een reddingsloep: in een noodsituatie vormt zich ook een groep.

Kesler (1991: 402-429) wijst erop dat bij een meer gevarieerde groep, een gemeenschappelijk gedeeld doel harder nodig is. Het overbruggen van grote sociale verschillen kost inzet. Het gezamenlijk doel bij Emmaus is vrij duidelijk: alles voor de vluchtelingen. Dit doel wordt elke vrijdagavond nog eens extra in de verf gezet. Dan is er een feestmaaltijd en wordt er gebeden. Iedereen mag zelf bidden voor wat hij wil, maar elke week is er wel iemand die bidt om de situatie van vluchtelingen te verbeteren. Rond dit doel hangt de groep aaneen.

Een voordeel van zo’n heterogene groep is wel dat iedereen er zich thuis kan voelen. Jong, oud, Nederlander of vluchteling, iedereen is er welkom. Een ander voordeel is dat als iemands situatie verandert hij er nog altijd terecht kan. Bijvoorbeeld als een vluchteling uitgeprocedeerd is, kan hij zich als illegaal nog altijd tot Emmaus richten; als iemand ouder wordt kan hij opschuiven in de groep; als iemand een kind krijgt kan dat kind ook opgenomen worden in de groep. Zulk een verscheidenheid binnen de groep zorgt voor een rijke beleving. Voor Stijn bijvoorbeeld was het samenwonen en –leven met andere culturen een belangrijke reden om in het Jongerenhuis te gaan wonen.

Voor vluchtelingen is Emmaus een plaats waar ze zich moeten integreren. Vluchtelingen moeten zich integreren in de woongroep, maar moeten zich ook aanpassen aan de Nederlandse cultuur en aan de culturen van de andere vluchtelingen (zie ook Achtergrondverwachtingen).

(Lana met tolk): Vind je het moeilijk om met zoveel mensen samen te wonen? Er zijn verschillende mensen van verschillende landen. Het is wel moeilijk om met hun samen te leven en hen te begrijpen en alles met hen te delen. ...Het is echt moeilijk omdat ik ken hen niet, hun cultuur en...Ik heb wel een beetje geleerd. In het begin was het een beetje moeilijk maar nu gaat het wel een beetje.

(Nader): Je hebt in het begin moeten wennen aan [de groep]? Ja, met verschillende culturen en leeftijden. Het schiet niet op (over oude mensen) . Dat zal ik wel zeggen. Het gaat niet opschieten. Oh, het gaat allemaal traag, een beetje trager. Gewoon lief en netjes blijven. Maar nu is het wel goed hier? Ja. Nu ben ik gewend. ... Vind je het moeilijk om met zoveel culturen samen te leven? Ik vind het wel leuk, maar het kost alleen tijd om te wennen. Maar dat is niet zo erg. Het is wel leuk ja.

Er is ook de vraag of de vluchtelingen zich eerder aanpassen of de Nederlanders.

(Margriet): Het ideaalbeeld zou zijn dat het van beide kanten komt. Over het algemeen denk ik toch dat zij (de vluchtelingen) het meeste zich aanpassen aan ons. ...Maar dat hangt ook van de mensen af, want zij willen zich soms heel graag aanpassen. Maar bepaalde dingen zoals gastvrijheid dat kun je van hun leren.

De groep probeert de vluchtelingen zelfredzaam te maken.²⁶ Tegelijkertijd remt ze hen ook ergens af en beschermt ze hen. Hoe zit die contradictie in elkaar?

Men probeert de vluchtelingen hun eigenwaarde terug te geven. Dit gebeurt zeker ook dankzij het werk op de tweedehandsmarkt. Daar zien de vluchtelingen dat zij ook echt iets kunnen en dat ze kunnen helpen met een inkomen vergaren, dat ze als mens iets waard zijn en dat men blij is met hun hulp. Daarom is het ook belangrijk dat de vluchtelingen na een tijd doorgestuurd worden. Dit geeft de boodschap: 'je moet en kan het ook zelf'.²⁷

(Margriet): Vind je dat het jongerenhuis een beetje een alternatief biedt voor de maatschappij? Ja, ik denk een alternatief, het is heel veilig denk ik. Aan de andere kant

²⁶ Ten slotte moeten de vluchtelingen na een jaar vertrekken en voor hun eigen onderhoud instaan.

²⁷ Natuurlijk worden de vluchtelingen ook doorgestuurd uit pure noodzaak. De opvangcapaciteit is niet oneindig.

is het ook een beetje gevaarlijk, maar je weet dat het maar voor 10 of 12 maanden is of soms korter. Dan is het gewoon ... dan wordt alles geregeld. Als je iemand op straat zet, dan is dat gewoon helemaal weg. Ze proberen wel om een beetje contact te houden, maar omdat dit de eerste lichting vluchtelingen is, weten ze niet hoe dat gaat.²⁸ ...Als wij willen, kunnen wij zo weg en gaan wij ergens anders wonen. Die mogelijkheid hebben de vluchtelingen niet. Dat is eigenlijk triest. Dus wel een alternatief maar voor een tijdje.

Volgens Stijn is de bedoeling om een stukje de maatschappij na te bootsen, maar ook wel geborgenheid te bieden. Het is niet de bedoeling om een paradijsje te creëren waar men na een jaar moet vertrekken. Een vluchteling kan er wel wat tot rust komen maar mag toch de realiteit niet uit het oog verliezen.

Hoe helpen ze de vluchteling om uitwegen te ontdekken? Men probeert de vluchtelingen een woonplaats te laten zoeken en werk. Emmaus helpt hen regelmatig aan een kamer of zwart werk als ze zelf niets vinden en zorgt ervoor dat ze de nodige sociale contacten hebben. De vluchtelingen onderling geven elkaar ook informatie door. Het is belangrijk voor vluchtelingen om hun sociaal netwerk goed te onderhouden, zeker als ze illegaal zijn. Via via geraken ze aan informatie, werk, een woonplaats, hulp,...

Dit extern contact wordt wel mondeling aangemoedigd, maar vluchtelingen krijgen er niet gemakkelijk vrijaf voor. Er zijn natuurlijk wel vrije dagen en avonden om kennissen te gaan bezoeken, maar afstand en tijdsindeling bepalen mee hoe goed een relatie kan onderhouden worden. Mondeling worden externe contacten dus wel aangemoedigd, maar in de praktijk wordt het leggen en onderhouden van contacten soms afgeremd.²⁹ Er is wel druk sociaal contact tussen de leden van de groep rond Emmaus.

²⁸ Bij het jongerenhuis woonden op dat moment de eerste vluchtelingen. Bij Emmaus vingen ze al ongeveer vijf jaar vluchtelingen op. Daar wordt er contact gehouden in de mate van het mogelijke. Sommige vluchtelingen gaan in Eindhoven wonen en dan is er vaak nog veel contact. Anderen proberen om in andere landen te geraken of verhuizen naar andere steden, dan is er vaak niet meer contact dan af en toe een telefoongesprek.

²⁹ Eén maand voor een vluchteling zelfstandig gaat wonen, na ongeveer een jaar verbleven te zijn bij Emmaus, krijgt hij wel elke week een dag vrijaf. Dit speciaal om contacten te leggen, om op die manier aan werk en een kamer en alles wat nodig is om zelfstandig te wonen, te geraken. Binnen Emmaus ziet men dus wel de noodzaak in van de nodige vrije tijd om externe contacten te kunnen maken en onderhouden.

12 LIDMAATSCHAP

12.1 Socialisatietheorie

Een stuk van mijn onderzoek gaat over het moeizame proces van inlijving, lid worden van een leefgemeenschap of groep. Om de socialisatie te beschrijven die een nieuw lid van de groep ondergaat, reiken Berger en Luckmann (1966) een bruikbare theorie aan. Hun benadering, ondertussen een klassieker maar daarom niet minder relevant, sluit aan bij de etnomethodologie.

Zij zien de samenleving als een voortdurend dialectisch proces dat samengesteld is uit de drie momenten van exteriorisatie, objectivering en internalisering (Berger en Luckmann 1966: 119).

In het proces van exteriorisatie, projecteert de mens zijn eigen betekenis in de realiteit. Hij geeft uiting aan betekenis doorheen zijn handelen in de wereld. Als de mens zichzelf exterioriseert, dan construeert hij de wereld waarin hij dat doet.

Exteriorisatie op zich is een antropologische noodzakelijkheid. (Hegel en Marx werkten dit uit.) Het menselijk zijn is onmogelijk binnenin het gesloten, stille innerlijk van de mens. Een menselijk wezen moet zich aanhoudend exterioriseren doorheen zijn handelingen.

Berger en Luckmann redeneren verder door te stellen dat in die exteriorisatie de mens voor zichzelf sociale orde schept. Sociale orde is dus een product van menselijke activiteit, of meer precies, een voortdurende menselijke productie als gevolg van de aanhoudende exteriorisatie van de mens (Berger en Luckmann 1966: 49-50 en 96).

Objectivering is het proces waarbij geëxterioriseerde producten van menselijke activiteiten hun objectief karakter verkrijgen. Subjectieve processen en betekenissen worden geobjectiveerd. Het is niet helemaal duidelijk hoe dit precies gebeurt, maar alleszins kan er door objectivering een logische, *intersubjectieve* wereld geconstrueerd worden. Binnen deze gedeelde wereld van betekenissen kunnen verschillende individuen zich dan verstaanbaar maken voor elkaar (Berger en Luckmann 1966: 20 en 57).

Internalisering gebeurt wanneer de geobjectiveerde sociale wereld wordt teruggeprojecteerd in het bewustzijn van het individu tijdens de socialisatie. Een individu wordt niet geboren als lid van de samenleving. Het begint bij het begrijpen of interpreteren van een objectieve gebeurtenis als een uitdrukking van betekenis, (betekenis die iemand anders door

exteriorisatie duidelijk maakt). De betekenisgeving aan de wereld begint voor het individu met het “overnemen” van de wereld waar anderen al in leven. Dit “overnemen” is een origineel proces voor elk menselijk organisme, en de wereld, eens “overgenomen”, kan creatief aangepast worden of (minder waarschijnlijk) zelfs herschapen worden.

Internalisering is de basis om je medemens te begrijpen en de basis voor het begrip van de wereld als een betekenisvolle en sociale realiteit.

Het ontogenetisch proces waardoor deze internalisering gebeurt is socialisatie. Bij een zekere graad van internalisering wordt een individu lid van een samenleving. Verder maken Berger en Luckmann dan nog een onderscheid tussen primaire socialisatie (die in de kindertijd plaatsvindt) en secundaire socialisatie (die plaatsvindt als een individu te maken krijgt met nieuwe domeinen in de samenleving, die hem tot dan toe onbekend waren) (Berger en Luckmann 1966: 57 en 119-120).

Elk van de drie (exteriorisatie, objectivering en internalisering) komt overeen met een karakteristiek van de sociale wereld volgens Berger en Luckmann: “Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product.” (Berger en Luckmann 1966: 58)

De samenleving en elk onderdeel ervan is simultaan gekarakteriseerd door deze drie momenten. Dit geldt ook voor het individuele lid van de samenleving, dat tegelijkertijd zijn eigen wezen exterioriseert in de sociale wereld, en de sociale wereld internaliseert als een geobjectiveerde realiteit. Dus de mens en zijn sociale wereld werken op elkaar in. Het product heeft ook weer gevolgen voor de producent. Dit proces zal nooit stoppen (Berger en Luckmann 1966: 57 en 119).

Deze theorie van Berger en Luckmann ziet de externalisatie als het moment waarin de mens eigen accenten en interpretaties van betekenissen naar voren kan brengen. Uit mijn onderzoek blijkt dat bij de internalisatie al individuele aanpassingen en vernieuwingen mogelijk zijn. Niet iedereen neemt hetzelfde in zich op, en niet iedereen wordt met dezelfde exteriorisaties geconfronteerd. Dit is belangrijk om de internalisatie van waarden en normen in de woongroep te gaan bekijken. Zo heb ik als nieuwkomer ervaren dat ik geneigd was om groepsleden te benaderen als objectivering of belichaming van de groep en diens normenstelsel. Op dat ogenblik kon het groepslid de bestaande sociale orde voor mij veranderen naar zijn voorkeuren en normen (zie Initiatie).

12.2 Inlijvingsmechanismen

Lid worden van een nieuwe groep brengt stress met zich mee. Onzekerheid, veranderingen van het zelfconcept en initiaties zijn processen die hierbij een rol spelen (Brown 1988: 20).

Onze sociale identiteit, ons gevoel van wie we zijn en wat we waard zijn, hangt nauw samen met onze groepslidmaatschappen. Nieuwe leden gaan door een proces van zelfherdefiniëring. Dit kan ook gedragsconsequenties met zich meebrengen. Moreland (1985, aangehaald in Brown 1988) suggereerde dat mensen die zich bij een groep voegen een initiële periode moeten doorworstelen vooraleer ze geaccepteerd worden als volwaardige leden. Ze zullen zichzelf categoriseren, en door anderen van de groep gecategoriseerd worden, als ‘nieuwe’ leden in tegenstelling tot ‘oude’ leden. Zelfwaardering is ook betrokken bij het gaan behoren tot een groep. Als we ons groepslidmaatschap gaan internaliseren als deel van ons zelfconcept dan zal de prestige en de waarde die aan de groep wordt gehecht implicaties hebben voor onze zelfwaardering (Brown 1988: 20-22).

Een nieuwe groep brengt onzekerheid met zich mee. Deze zou afgedaan kunnen worden als “angst voor het onbekende”, maar deze zou ook nieuwe leden kunnen motiveren om zich aan te passen aan de groepsnormen om zo de onzekerheid te reduceren. (Brown 1988: 20) Zich aanpassen aan de groep wordt beloond. De groep kan doelen verwezenlijken die men individueel niet kan bereiken. Emotionele banden, prestige, sociale status,... zijn enkel realiseerbaar binnen een groep. Het individu doet bijgevolg veel moeite om zich in te passen in een groep en zal zoals sociale psychologen weten zelfs zijn wereldbeeld hiertoe aanpassen (Festinger 1963: 3)³⁰.

De toetreding tot een groep is vaak gemarkeerd door een soort van initiatie of ritueel. Zeker waar het formele groepen of organisaties betreft, maar in mindere mate ook voor informele groepen. Deze initiatieceremoniën kunnen gaan van een warm welkom, met een voorkeursbehandeling voor de nieuweling tot een onaangename, zelfs pijnlijke ervaring (Brown 1988: 23).

In de antropologie zijn rites welbekend. Als rites gepaard gaan met scholing worden ze aangeduid als initiaties (Kloos 2002: 74). Hier markeren ze de overgang naar een nieuwe

³⁰ Over groepsnormen en de grenzen hiervan: zie ook Het individu en de kleine groep

groep. Daarbij hoort het aanleren van de normen en verwachtingen van die groep, formeel of intuïtief. We kunnen dus spreken van initiatie in de groep.

Waarom houdt men zulke initiaties? Hier zijn verschillende mogelijke redenen voor. Een initiatie kan een symbolische functie hebben, zowel voor de groep als het individu. De groep kan symbolisch zijn grenzen definiëren, het individu kan symbolisch geholpen worden bij zijn zelfherdefiniëring. Een andere denkbare reden is dat men via een initiatie de groepsnormen en de relevante bekwaamheden kan aanleren aan het nieuwe lid. Een derde reden kan zijn dat het ondergaan van een initiatie enige loyaliteit bij het nieuwe lid teweegbrengt. (Vooral als het nieuwe lid een speciaal goede behandeling krijgt. Dankbaarheid en schuld zorgen ervoor dat hij toegevingen zal doen voor de groep.) Pijnlijke en negatieve initiaties vragen nog andere verklaringen. Aronson en Mills (1959, aangehaald in Brown 1988) opperden dat de ervaring van de nieuwe groep niet enkel positieve kanten heeft. Aan sommige verwachtingen van het individu zal de groep niet voldoen. Dit zou leiden tot een zwakke groepscohesie. Als het nieuwe lid dan eerst een pijnlijke initiatie ondergaat, zal hij die negatieve kanten minimaliseren. Vanuit een cognitieve dissonantie (Festinger 1963), zal hij denken: “Als ik er dit alles voor gedaan heb, moet het wel een goede groep zijn” (Brown 1988: 23-24).

12.3 Concrete initiatie

Toen ik pas bij Emmaus woonde was ik zeer onwennig. Alles is nieuw, anders en vooral: je wilt zo goed mogelijk je best doen om erbij te horen, om te doen als de anderen, alleen weet je niet hoe. Er vielen veel te veel stiltes naar mijn gevoel, al deed iedereen zijn best om vriendelijk te zijn.

Inwoner worden van een woongemeenschap vraagt wat tijd. Je sociale identiteit wordt erdoor geherdefinieerd. Je gaat niet bij eender welke gemeenschap wonen en werken, al ligt dat voor de vluchtelingen natuurlijk wel wat anders. De nieuwe woongroep zal een heel deel van je leven bepalen zolang je er woont. Nieuwkomers hebben een motivatie om bij Emmaus te komen wonen en/of werken. Die kan heel uiteenlopend zijn: ‘ik kan nergens anders terecht’, ‘ik wil iets doen voor vluchtelingen’, ‘ik wil iets nuttigs doen voor de maatschappij’, ‘ik wil wat meer sociale contacten’, ‘ik moet vrijwilligerswerk doen om mijn uitkering niet te verliezen’ of nog iets anders.

Iedereen die bij Emmaus wilt komen voert eerst een introductiegesprek met Piet. Hij peilt naar de motivatie, de bereidheid. Hij legt uit wie de groepsleden zijn, wat ze doen en waarom ze het doen. Hij stelt ook de voorwaarden: minstens twee dagdelen komen werken, nooit achterbaks praten, niet stelen.³¹ Hij zorgt er tevens voor de nieuwkomer ook altijd iemand anders te zien krijgt die wat uitleg geeft of een rondleiding doet. Er is ook een soort proeftijd van twee weken. Dan wordt er wel eens gezegd: ‘dit heeft geen zin’. De groep zelf zorgt er dus voor dat ze niet eender wie als lid opneemt.

(Piet): Ik vind het ook een kunst, ja daar ben ik zelfs heel kien op om mensen goed in te schatten, het is dus een soort sollicitatiegesprek. ... Ik vind dat belangrijk, dan kan ik me wel eens vergissen, daar gaat het niet over... Persoonlijk vind ik het wel belangrijk dat ze door 1 deur binnenkomen, zodat ze weten hoe de verhoudingen liggen en dat het heel duidelijk is welke mensen komen en met wie zou ik goed kunnen werken. Anders maak je ook echt fouten. Mensenkennis. Ja, binnen een half uur kan ik iemand redelijk goed inschatten.

De groep probeert zijn idealen over te brengen op nieuwkomers. Het is zeer belangrijk dat toch een aantal van de nieuwkomers achter de idealen staat om de hechte groep te behouden.³²

(Piet): Ik probeer de zingeving van het geheel te laten zien, dat je met respect met alle categorieën om kunt gaan. Dus met jongeren en ouderen, met gelovigen en ongelovigen, met vrije mensen en papierloze vluchtelingen om kunt gaan op basis van gelijkheid.

Het nieuwe lid komt dus niet bij eender welke groep terecht en de groep neemt niet eender welk lid aan. De nieuwkomer doet moeite om bij de groep te gaan horen en de groep doet zijn best om de nieuwkomer te integreren. Een officiële initiatie die dit nieuwe groepslidmaatschap accentueert is er niet bij Emmaus. Bijvoorbeeld mijn komst was aangekondigd, maar echt formeel ben ik niet geïntroduceerd. Iedereen heeft zichzelf aan mij voorgesteld als dat zo uitkwam. Enkel 's morgens op de werkbijeenkomst ben ik voor een grote groep voorgesteld, toen was ik al een dag daar.

Maar het is voor iedereen wel duidelijk dat je nieuw bent. Je probeert zelf zo snel mogelijk elk lid van de groep en de gewoontes te leren kennen. Je gaat de groep internaliseren (zie

³¹ Aan de voorwaarden twee dagdelen werken en niet stelen moet men strikt voldoen, anders wordt men uit de groep gezet. Niet roddelen is natuurlijk moeilijk te controleren en men kan er moeilijk zware sancties aan koppelen, maar het wijst wel op het streven naar open relaties en het uitpraten van conflicten, nodig om de groep goed te laten draaien.

³² Zie ook Het maatschappelijk engagement. Om te weten wat men doet met minder gemotiveerde leden: zie Vluchtelingen en empowerment.

Socialisatietheorie). Uit mijn onderzoek blijkt dat bij de internalisatie al individuele aanpassingen en vernieuwingen mogelijk zijn. Niet iedereen neemt hetzelfde in zich op, en niet iedereen wordt met dezelfde exteriorisaties geconfronteerd. Dit is belangrijk om de internalisatie van waarden en normen in de woongroep te gaan bekijken. Zo heb ik als nieuwkomer ervaren dat ik geneigd was om elk willekeurig groepslid te benaderen als objectivering of belichaming van de groep en diens normenstelsel. Op dat ogenblik kon dit groepslid de bestaande sociale orde voor mij veranderen naar eigen voorkeuren en normen. Dit kan leiden tot vreemde situaties.

Zo leerde een Kongolese vrouw mij dat bij het dekken van de tafel en na elke afwas, het heel belangrijk was om de oortjes van alle kopjes in dezelfde richting te laten wijzen. Ik dacht dat het zo hoorde in de woongroep en deed dat dus altijd. Tot iemand anders mij vroeg waarom ik de rare gewoonte had om alle oortjes dezelfde kant uit te laten wijzen. Het bleek dus dat de Kongolese vrouw haar eigen norm aan mij geleerd had en niet die van de groep. Het achterhalen van de gewoontes en normen van de groep is dus afhankelijk van welk groepslid je uitleg geeft.

Het kan ook omgekeerd. Ik zag een Chinese jongen boterhammen eten met mes en vork. Ik dacht: 'dat is een rare Chinese gewoonte' en associeerde de gewoonte helemaal niet met de woongroep. Tot later bleek dat verschillende mensen in de woongroep zo aten en de Chinees het dus van hen geleerd had.

Het is voor een nieuwkomer dus niet zo makkelijk om de groep te incorporeren. Je moet betrouwen op andere mensen die al lid zijn van de groep, maar binnen de groep bestaan er tegenstrijdige stemmen. Je gaat dingen aannemen die niet helemaal blijken te kloppen. Al bij al is dit geen groot probleem: misvattingen kunnen bijgestuurd worden en zulke misvattingen heb je vaker. De algemene lijn is meestal wel duidelijk.

13 Interne groepsdynamiek

13.1 Communicatie

Een woongemeenschap gaat uit van de optimistische veronderstelling dat er een mogelijkheid is om te werken aan sociale integratie, het overbruggen van verschillen, het opbouwen van

gemeenschappelijkheid met een heterogeen samengestelde groep mensen (Kesler 1991: 491). Communicatie is een basismiddel om deze doelstelling te bereiken. In deze woongemeenschap was het belang van communicatie niet te onderschatten. Een basisvaardigheid voor goede communicatie is de bekwaamheid om je in andermans schoenen te plaatsen (Pinto 2000: 30). Er moet empathie zijn: een interesse in de ander en de wil om zijn gedachten, gevoelens en opvattingen te achterhalen. Zeker bij communicatie tussen mensen uit heel uiteenlopende culturen is het belangrijk dat je de ander zijn manier van communiceren, normen en waarden, achtergrondverwachtingen, wereldvisie en zo meer leert kennen (Pinto 2000: 30, 32, 169). De één is hier al beter in dan de ander. Goed luisteren en veel communiceren zijn sleutels tot succes.³³

Bij Emmaus hecht men veel belang aan communicatie. Daarvan getuigen alle koffie-en-thee-pauzes en de vele losse babbels. De groep wordt gevormd en behouden door het vele communiceren (zie ook Het individu en de kleine groep). Nieuwe regels worden rondverteld en men wijst elkaar op de groepsnormen. De eenheid van de groep ontstaat door communicatie en men probeert de waarden, ideeën en het maatschappelijk engagement door te geven.

(Stijn): Het is niet dat er zoveel dingen verzwegen worden? In het allereerste jaar dat ik in het jongerenhuis zat werd er veel meer verzwegen. Waren er onderwerpen waar men het niet over wilde hebben, waar men zei: nee, dat is privé en dat gaat je voor de rest niks aan. En ja, dat vond ik zelf niet prettig. Ik heb liever dat erover gesproken kan worden. Dan heb je duidelijkheid en helderheid. En dan heb je ook meer begrip voor mekaars situatie. En dat denk je dat ook belangrijk is voor de groep? Ja, zeker. Want als je dus inderdaad dat onbegrip hebt, ga je naast mekaar heen leven en dan wordt het eigenlijk van kwaad naar erger.

Zeker bij het werk in de tweedehandszaak wordt er veel gecommuniceerd, ook in de woongroep (vooral bij het avondeten) en op de markt, als mensen spullen komen kopen, wordt er druk gecommuniceerd. Men probeert de marktgangers de waarden achter Emmaus mee te geven, al lukt dat niet altijd zo goed, en er is het café waar men tijd maakt om een babbeltje te slaan met ieder die er nood aan heeft.

³³ Dit hoeft geen talige communicatie te zijn. Gebaren werden er erg veel gebruikt.

Dit neemt niet weg dat de communicatie nogal eens fout loopt. De meeste mensen bij Emmaus hebben het Nederlands niet als moedertaal. Nederlands is wel de voertaal en dat zorgt soms voor spraakverwarring en taalmoeilijkheden. Iedereen wordt aangemoedigd om Nederlands te spreken, maar niet alle Nederlanders doen even hard hun best om zich ook duidelijk te maken aan mensen die minder vlot Nederlands spreken. Dit vraagt soms wat tijd en moeite en die wordt niet altijd opgebracht. Daar komt nog bij dat de vluchtelingen op verschillende taalniveaus zitten. Iets uitleggen aan iemand die al redelijk Nederlands spreekt is iets heel anders als iemand iets uitleggen die vooral gebaren verstaat. Voor dringende en/of belangrijke zaken tolkte er soms iemand, maar dit was eerder uitzonderlijk.³⁴

(Lana): Vind je dat je genoeg contact hebt met iedereen? ... Ja. Geen taalproblemen en zo? Is dat niet moeilijk? ... Is wel moeilijk, maar ik kan wel op een manier laten merken, met gebaren en zo.

(Murat en Hülya): Voor mij ook, kan niet veel praten Nederlands. Voor mij heel moeilijk voor contact, voor communicatie, voor dialoog met mensen... Beetje moeilijk voor mij. Alleen grapjes, maar niet echt... (Murat maakte veel grapjes via gebaren, maar sprak verder niet zo veel.) Voor hem ook moeilijk. Kan niet hier contact met andere mensen. Alleen. Hij denkt hij alleen.

Je merkt culturele verschillen in communicatie op (zie ook Achtergrondverwachtingen).

(Stijn): Daarstraks vroeg je toch naar verschillen in cultuur... Wij Nederlanders zijn heel erg recht voor zijn raap. Ten opzichte van Belgen zijn we al ontzettend recht voor zijn raap. Wij zeggen dingen heel erg snel straight to the point, en in veel culturen is dat heel erg minder, en ik denk dat dat wel eens een probleem oproept voor de allochtoon in dit geval... En dat kan een struikelblok zijn, doordat je juist iets niet zegt kan je eigenlijk iets verzwijgen wat juist heel belangrijk is om te zeggen. Maar je hebt ook het averechtse effect. Als dat je juist iets wel recht zegt, en die groep mensen kan daar niet zo goed mee omgaan.

Je ziet ook een groepering per taal en cultuur. Dit zijn geen exclusieve scheidingen, men doet zijn best om te mengen, maar de meeste mensen praten toch liever met iemand die hen direct

³⁴ Als iemand van de groep beter Nederlands verstond en dezelfde taal sprak als iemand die weinig Nederlands verstond, dan tolkte die persoon vaak informeel. Af en toe werd er ook expliciet naar zijn of haar capaciteiten gevraagd. Een tolk van buitenaf was eerder uitzonderlijk want duur.

begrijpt. Zo zie je een bijeenklitten van Nederlanders, Arabische culturen, Frans sprekenden, Armeens sprekenden en zo voort. Elke taalgroep blijkt elkaar op te zoeken. Dit geldt trouwens ook voor geslacht, leeftijd, gedeelde interesses en dergelijke.

(Piet over de uiteenlopende leeftijden): Ik persoonlijk ben er wel echt op gefocust dat die mensen ook met elkaar contact hebben, dat het geen gescheiden werelden worden. Dat kan natuurlijk, hé. Dat de jongelui in de hoek zitten, de ouderen hier bij de lunch of weet ik wat. Ik ben er persoonlijk op gefocust dat er veel over en weer contact is, dat de mensen wederkerig respectvol zijn. Niet zeggen: Ouwe Sjak, zie maar dat je wegkomt, ik zeg maar zoets. Maar dat ik heel vriendelijk hoor; Opa, dat hoef jij niet te dragen, ik zal die kast wel... Nou, ze mogen gerust zeggen dat ik twee generaties ouder ben, prima, maar als het respectvol gaat en in communicatie. Dat vind ik. Ik vind wat dat betreft een lotje uit de loterij. We leven hier eigenlijk in een oase die je in de maatschappij niet veel aantreft. Tien talen, tien generaties allemaal ja. Maar dat kost wel zorg soms. Ook de taal, bij de markt bijvoorbeeld, dan verstaan we elkaar qua taal niet. Toch moeten we samen verkopen en dat gaat. Dat is prachtig. Ja. Dus dat willen we zo houden.

Er zit een machtsaspect in communicatie. In deze woongroep zijn mensen die goed Nederlands spreken erg bevoordeeld. Aan hen worden regels uitgelegd, zij kunnen protesteren met duidelijke argumenten, zij kunnen zich vlot verstaanbaar maken als ze iets speciaal willen.

De vergaderingen (vb. bewonersvergadering, zie ook Regels: gastheer en vluchteling) dienen om problemen te bespreken of te discussiëren over een nieuwe aanpak of regeling. De vluchtelingen hebben dan een groot taalnadeel en zijn de manier van aanpakken niet altijd gewend. Dat en hun afhankelijkheid zorgen ervoor dat meestal de Nederlanders de regels bepalen. Als het nodig is wordt er wel extra uitleg gegeven aan iemand of is er een apart gesprek om dingen duidelijk te maken of uit te praten. Een probleem hierbij is dat sommige vluchtelingen een regel niet goed verstaan hebben en dus niet opvolgen of dat ze zich verschuilen achter hun taalachterstand om een regel waar ze het niet mee eens zijn, niet uit te voeren.³⁵

³⁵ Zo is er de gewoonte op Emmaus om donderdag ei te eten bij de boterham en geen vlees. Toch probeerde Sarah elke week opnieuw om toch vlees op tafel te zetten. Ze deed of ze de regel niet begreep, maar eigenlijk vond ze het ongestavrij ten opzichte van de vrijwilligers om op voedsel te bezuinigen.

(Lana die het bespreekbaar zijn van alles niet goed doorheeft en zich onderdanig opstelt. Die ook vindt dat er een duidelijke baas moet zijn en dat men zijn beslissingen niet mag in vraag stellen.): Vind je dat je teveel moet werken? ... Ik vind niet dat ik teveel moet werken, maar degene die mij werk geeft, moet diegene zijn die weet of ik teveel werk of te weinig.

13.2 Privacy en gemeenschap

“De Westerse mens is eenzaam geworden. Hij lijdt onder deze eenzaamheid, maar ziet haar tegelijk nog als ideaal” (Hofstee 1980, geciteerd in Kesler 1991: 490). Dit is een signalisatie van de effecten van individualisering en afname van huishoudensgrootte.

Een veel voorkomende bedenking bij gemeenschapswonen is het idee dat je je vrijheid en privacy verliest, dat iedereen zich met jouw zaken bemoeit. Men wil vrij zijn, niet door anderen bekritiseerd, gecontroleerd en betutteld worden. Inderdaad is de kans daarop klein als je alleen woont en je afzijdig houdt van contacten met de burens, als je met glasgordijnen en coniferen voorkomt dat zij naar binnen kunnen kijken. Verschoond van nabije contacten dus, maar met een zeker risico dat er een moment komt dat de partner er niet meer is, werkcontacten ophouden en vrienden ver weg en moeilijk te bereiken zijn. Vrijheid wordt dan een eenzaam genoegen (Kesler 1991: 490).

Sociaal contact en sociale controle zijn twee zijden van dezelfde medaille. Hier zijn twee vragen van belang:

- Wat wordt de deelnemer geacht op te geven voor deelname aan de gemeenschap?
- In hoeverre wordt van de deelnemer verwacht zich afzijdig te houden?

Privacy en de balans privé-publiek vormen moeilijke vraagstukken binnen een woongemeenschap.

Aan de ene kant vraagt de groep wel wat van zijn leden. Bepaalde normen en waarden moeten nageleefd worden en gewoonten gehandhaafd blijven om het leven van allen in de gemeenschap zo aangenaam mogelijk te maken. Sociale controle vervult die functie van handhaving van de sociale orde. Vooral de Nederlanders handhaven die sociale orde, zij staan een trapje hoger qua gezag (zie ook Regels: gastheer en vluchteling).

Aan de andere kant heeft elk individu ook behoefte aan rust en anonimiteit, behoefte om even niet meer te moeten voldoen aan de sociale regels. Privacy helpt het individu om psychisch in

evenwicht te blijven. Kesler geeft de hypothese dat hoe beperkter de normen en gedragalternatieven zijn, hoe meer behoefte een individu heeft aan privacy (Kesler 1991: 385-393).

In Emmaus zorgen de gebouwde omgeving en bepaalde gewoonten en opvattingen ervoor dat zowel privacy als sociaal contact een kader hebben. Er zijn plaatsen en tijdstippen waar er sociaal contact is dan wel privacy (Zie de zones van sociaal contact op de plannetjes). Je weet waar en wanneer je kan verwachten in contact te moeten treden met anderen, waar er kans toe is en waar je zeker niemand zal ontmoeten. Dit zijn geen concrete afspraken normaal, maar ingeleefde gewoontes waar men zich aan houdt. Vb: Je hebt niks te maken met wat op iemands kamer gebeurt, behalve als je daar aanklopt (en dat doen de meesten pas na een uitnodiging daartoe). Over de geluiden op andermans kamer wordt er ook gezwegen, behalve als ze je echt storen en je weet dat de ander er iets kan aan doen. Deze stilzwijgende afspraken zijn nodig om de balans privé-publiek in balans te houden.

Je kan ten dele zelf kiezen hoeveel sociaal contact en hoeveel privacy je hebt. Sociaal contact is onvermijdbaar tijdens de werkuren en bij het avondeten (al kan je daarvoor uitschrijven). Privacy is verzekerd in je eigen kamer. De uren voor en na het werk zijn vrij in te vullen. Als je behoefte hebt aan contact zijn er plaatsen waar je vrij zeker mensen kan ontmoeten.

(Margriet): Dus je vindt wel dat je eigen tijd hebt, maar je doet ook genoeg samen? Ja, ja en dat is mijn probleem. Dat vinden ook andere mensen. Je bent met heel veel, dus er is eigenlijk altijd wel iemand beneden die gezellig bij de televisie zit. Dus je wilt altijd wel samen zijn, maar soms heb je gewoon voor jezelf die tijd nodig. En dat is soms best moeilijk om alleen op je kamer te gaan zitten, terwijl het beneden zo gezellig is.

Er is ook de privacy die je kan hebben door zaken voor jezelf te houden. Sommige zaken moet je echter vertellen opdat de groep goed kan functioneren. Zo wordt er verwacht dat je vertelt dat je weggaat en tot hoe laat ongeveer (toch als het voor lange tijd is of tijdens het werk of avondeten), waar je naartoe gaat hoeft je niet te vertellen als je het liever niet doet. Echt veel geheimen kan je natuurlijk niet hebben in zo'n woongroep. Dat hoeft niet perse een nadeel te zijn. Zo leer je mensen echt goed kennen, op verschillende vlakken en merk je dat je elkaar accepteert met de mindere kantjes erbij. Je leert ook waarvoor je bij wie terecht kan.

De bewoners appreciëren die balans tussen privé en publiek, die dus persoonlijk aanpasbaar is. Zo blijft de gemeenschap leefbaar voor zulke uiteenlopende mensen.

(Margriet): Heb je al eens in groep geleefd? Nee. Denk je dat je het nog wel eens zou willen? Ik denk dat ik het nog wel eens zou willen. Ik vind het wel heel leuk. Vooral omdat ik, als ik hier straks uitkom, zal ik toch iets willen huren of zo en dan zit je toch helemaal alleen.

Maar wat ik wel zei, wel een groep, maar niet gedwongen zijn tot alles met elkaar doen. Dit is op zich wel een goede combinatie. In de woongroepen van bijvoorbeeld het diaconaal jaar³⁶, mensen waar ik bij zit, in sommige woongroepen wordt verwacht dat je om 7 uur komt bidden, om 10 uur, om 12 uur en zo. Dus dan ben je de hele dag samen. Ik denk dat ik dan op het laatst helemaal gek zou worden.

13.3 Bestuur, gezag en leiding

Om alles binnen deze woonwerkgemeenschap in goede banen te leiden is er nood aan leidersfiguren die voor het groepsbelang zorgen. Elk lid van de gemeenschap moet zijn bijdrage leveren aan het geheel en van tijd tot tijd is daar een zetje voor nodig. Charles Stangor definieert sociale macht als de kunde om gedrags- of opinieveranderingen bij anderen te bewerkstelligen, zelfs als die ander dat zelf niet wil (Stangor 2004: 156). Men heeft verschillende soorten macht. De soorten die ik bij Emmaus aan bod heb zien komen zijn het gebruik van beloningen (aanmoedigingen, extra verantwoordelijkheden, complimentjes) en straffen (aanmerkingen, kritiek, extra taken) en het gebruik van gelegitimeerde macht. Die gelegitimeerde macht schrijft men vooral toe aan de kernleden die het project leiden en ondersteunen. Aan hen wordt het recht toegeschreven om gehoorzaamheid te vragen door hun rol binnen de gemeenschap (Stangor 2004: 160- 164).

Het zijn de kernleden die de leidende rol op zich nemen. De vluchtelingen stellen zich ten opzichte van hen onderdanig op, dit vanwege hun situatie (zie Vluchtelingen en empowerment).

(Piet): Hier voor Emmaus als kerngroep als dragende groep ben ik ...optimistisch, ik denk dat wij steviger en meer eensgezind een intern draagvlak zijn, zodat we hier alle

³⁶ Margriet was in het jongerenhuis terecht gekomen via een diaconaal jaar: een religieuze organisatie die een vrijwilligersjaar voor jongeren regelt. Door die organisatie kende ze ook andere woongroepen van horen zeggen.

kamers bezet hebben en dat we de leefgemeenschap, onze 15 mensen, wel aankunnen. Er blijft vrede heersen, dat zouden we 4 jaar geleden niet aankunnen want alle onenigheden, dan zag je de dingen ook niet zo snel, minder ervaring, dat is dus nodig om de eenheid, de eensgezindheid te behouden.

De kernleden bepalen de regels binnen Emmaus en er worden vergaderingen gehouden om die regels en de problemen ermee te bespreken (zie Regels: gastheer en vluchteling). De kernleden zelf houden vaak onderlinge besprekingen over regels of problemen ermee. Ze proberen samen tot een goede oplossing voor een bepaald probleem te komen. De uitkomst wordt dan verteld aan de persoon van toepassing of op de bewonersvergadering die elke donderdag wordt gehouden. Dit is soms verwarrend voor de vluchtelingen: er is niet één leider, er zijn er meerdere. Soms geeft dit ook problemen: als twee kernleden apart van elkaar andere regels volgen.

Op de bewonersvergadering van donderdag worden de regels herhaald waartegen ‘gezondigd’ is die week of hij dient om nieuwe regels duidelijk te maken. De bedoeling is dat alle bewoners op die manier inspraak hebben maar in de praktijk loopt dit nogal eens mis. Er is de moeilijke communicatie waardoor men zich niet altijd verstaanbaar maakt aan elkaar. Verder durven sommige vluchtelingen bepaalde regels niet openlijk tegen te spreken maar laten ze later door hun gedrag merken dat ze het er niet mee eens zijn. In alle geval zijn de meeste vluchtelingen niet erg lovend over deze vergadering.

(Nader): Vind je dat die bewonersvergadering op donderdag,... vind je dat je daar regels kan veranderen, dingen bespreken of zelf zeggen van: dit zou anders moeten of dit kan beter of zo? Of ik dat kan? Ja? Nee. Ik denk het helemaal niet. Waarvoor denk je dat die vergadering dient op donderdag? Ja,... je zegt dat je daar geen regels kan veranderen, maar waarvoor is de vergadering dan? Ja, over regeling van binnenhuis en op de markt...(Hij bedoelt dat daar de regels worden meegedeeld.) Heb je al geprobeerd om iets te zeggen van dat zou zo kunnen of zo anders? Nee... Het (alle regels) wordt weeral opnieuw gezegd elke donderdag. Altijd hetzelfde? Altijd hetzelfde. En das niet nodig? Sommige wel, jawel. (lacht)

(Memmet): Denk je dat het nodig is, zo’n vergadering elke donderdag? Ja, want soms vergeten ze dat (de regels). Ja, vooral niet mijn moeder, maar ik denk wel iemand anders. Dus moeten ze het nog een keer zeggen. Mm.

Anderen staan wel achter deze vorm van bestuur.

(Hülya): [Hier] heb regeling, als iemand, als [de kernleden] , als niet heb discipline. Discipline belangrijk. Ja belangrijk. Ik denk ik heel fijn. Maar als er een regel is die je niet goed vindt, kan je dan protesteren? Ja, ik kan. En helpt dat? Jawel... Ik heb 7 maand geleden, ik wil voor mijn kinderen, ja mijn kinderen helemaal anders, ik wil zelf koken. En dan 1 keer [Nelly, Frans, Piet, Henk], ik weet het niet, ik heb vragen: ik wil koken voor onze kinderen. Heb zeg ja. En dan zeg ja, kan jij koken, als kinderen graag willen zo, zo, zo. Helpen.

Er zijn nog een aantal vergaderingen zoals de driemaandelijke werkvergadering voor iedereen die meewerkt in Emmaus en de marktvergadering. De vergaderingen zorgen voor een democratische inbreng, maar dit gaat enkel goed als iedereen begrijpt wat er gezegd wordt en zelf zijn mening kan geven.

De kernleden, als leidinggevende figuren, hebben een eerder bemiddelende rol. Ze vertegenwoordigen zowel het goede als het kwade. Ze proberen rekening te houden met ieders individueel belang en met het groepsbelang. Ik denk hierbij specifiek aan Henk, hij is de marktleider. Als er problemen zijn bij het werk probeert hij ze op te lossen in samenspraak met de belanghebbenden. Als hij vindt dat iemand meer voor het groepsbelang moet doen (harder werken of op een andere manier) zal hij die persoon daarop wijzen. Hij gaat over de grote beslissingen rond de markt, al geeft hij anderen soms wel de verantwoordelijkheid over een hoekje van die markt.

Een voorbeeld van zijn bemiddelende rol zijn de ruzies die soms ontstaan vanwege tweedehandsspullen. Medewerkers op Emmaus kunnen op vrijdagmiddag spullen kopen tegen een verminderde prijs. Dat betekent dat er al een hele werkweek op zit en dat die spullen die men wil kopen ook door andere medewerkers gezien zijn, met als gevolg dat soms meerdere mensen dezelfde spullen willen kopen. Als Henk hier weet van heeft, dan komt er een verloting. Degene die wint mag het spul kopen. Maar sommige medewerkers leggen mooi spul dat zij op vrijdag willen kopen achterin, zodat niemand anders het kan zien. Dan is het op vrijdag zeker voor hen. 's Vrijdags rekenen ze dan zo snel mogelijk af zodat niemand hen die koop zou betwisten. Van tijd tot tijd komt iemand dit te weten. Dan vallen er wel eens beschuldigingen van diefstal en oneerlijkheid. Henk is dan degene die tussen de partijen bemiddelt voor een oplossing.

Andere bemiddeling is soms nodig bij de verloting zelf. Ook tijdens de markt, op zaterdag, wordt er verloot als verschillende klanten hetzelfde spul willen kopen. Het schijnt dat er vroeger wel eens beschuldigingen van racisme vielen als er iemand met een bepaalde huidskleur won. De kernleden nemen de taak op zich om dat allemaal in goede banen te leiden.

(Piet): We hebben een marktklimaat waar nu bijna geen racistische opmerkingen meer komen. In het begin was dat heel erg. Dat zwarten zeiden: Oh, discriminatie, dus die waren hels erop dat we ze benadeelden bij: wie mag die stoel wel kopen. ... Dat is eigenlijk helemaal voorbij. Ook omgekeerd dat Eindhovense mensen: Wowwowwow, weet je wel... Nou, dat doen ze bij mij maar twee keer, dan zeg ik: ik heb toch liever dat u niet meer op de markt komt. Dus wij zijn daar zeer helder in. Ja, en dat gebeurt ook zelden nog.

Er is het gevaar van verstening van de gezagsrelaties. De kernleden wonen al lang op Emmaus. Ze zijn bepaalde regels en gewoontes gewend en veranderen ze dus ook niet snel. Voor nieuwe bewoners lijken sommige regels vreemd of niet erg logisch. Ze kunnen hier dan iets van zeggen, maar dat zorgt er niet noodzakelijk voor dat de regel wordt aangepast. De kernleden doen niet altijd meer de moeite om te experimenteren of om uit te leggen waarom het zo gaat. Men zou sommige vragen bij regels misschien kunnen oplossen door te wijzen op de varianten uit het verleden en hun voor- en nadelen of door te wijzen op de achterliggende waarde van een regel.

Is die verstening onvermijdelijk of een bewuste keuze? Er zal wel een soort van gewoonte in elke regel zitten die niet makkelijk te veranderen is. Men kan ook redeneren van: zo gaat het vrij goed, waarom zouden we dat dan moeten riskeren voor iets dat eventueel slechter is.

Men voelt aan dat er een zekere vorm van gezag nodig is die de belangen van de groep verdedigt. Het zijn bovendien de kernleden die volledig de waarden onderschrijven waar Emmaus voor staat en deze verdedigen en promoten (zie ook Het maatschappelijk engagement en De woongemeenschap als familie).

14 Herdefinities bij individualisering

14.1 Individualisering en traditie

Sinds de jaren '50 van de vorige eeuw zijn er binnen de westerse leefwereld verschillende socio-culturele veranderingen opgetreden. Men kan deze veranderingen thuisbrengen onder de noemer individualisering. Denk hierbij aan de demografische veranderingen waar in Woongroepen en hun maatschappelijke veranderingen ook al sprake van was. Ik richt me op de gevolgen van dit proces op microvlak, met name in de relaties tussen mensen en in kleine groepen. Voor een definitie van individualisering, in westerse context, kunnen we te rade gaan bij cultuursociologen zoals Rudi Laermans (1992). "Individualisering betekent in de eerste plaats de relativering van alle traditionele normen en waarden; in de tweede plaats staat zij voor de overtuiging dat er in de wereld vele mogelijkheden openliggen en dat men in principe zelf moet kunnen kiezen welke men wil gebruiken" (Laermans 1992: 65).

Het individualiseringsproces heeft dus twee gezichten. Het omvat een ingrijpende de-traditionalisering van de leefwereld. Dit houdt een relatief sterk toegenomen individuele beslissingsvrijheid in, aangaande waarden, normen en alledaagse handelingen (zoals kleding, vrije tijd, voeding). Over de concrete inhoud en richting van de gekozen opvattingen en waarden doet deze theorie geen uitspraak. Een geïndividualiseerde maatschappij is dus niet hetzelfde als een maatschappij van individualisten of egoïsten. Een geïndividualiseerde maatschappij betekent wel dat men keuzes moet maken, op straffe van permanente benadeling. Er zijn geen dwingende opties meer, wel mogelijke keuzes. Het reflexief worden van voorheen vanzelfsprekende identiteiten, waarden of normen is wel niet synoniem met het volledig uitsterven van 'de traditie'. Individuen kunnen bewust kiezen voor een traditionele levensinrichting, maar ze kunnen niet langer een automatische erkenning voor die keuze als de enige mogelijke verwachten (Laermans 1992: 65-66).

De individualisering van de alledaagse leefwereld resulteert niet enkel in een grotere sociale vrijheid maar binnen de aldus aangegane relaties duiken ook andere omgangsvormen op. Meer en meer kan men relaties zelf 'maken'. Relatief vastliggende en vanzelfsprekende voorstellingen van 'een goed huwelijk' of 'een goede vriendschap' voldoen niet langer aan de wederzijdse verwachtingen. Men gaat nu zelf zijn omgang met de betrokkene regelen, in onderling overleg en naar wederzijdse toestemming. Verhoudingen tussen mensen worden dus verscheidener en minder voorspelbaar, minder onderworpen aan regels die het resultaat

voorschrijven. Onderhandelen en overleg nemen dus een grote plaats in bij veel relaties. Men gaat onderlinge afspraken maken over opvattingen, waarden en normen (Laermans 1992: 70).

Permanent overleg en samenspraak zijn ook te herkennen binnen Emmaus. Denk maar aan de vele vergaderingen en raadgevingen. Zo heb ik geprobeerd om wat aan emancipatie te doen op Emmaus. Toegegeven, hiermee overschaduwde mijn rol als participator die van observator, maar het resultaat bleek onderzoeksmatig van belang. Normaal zijn het de vrouwen die koken, poetsen en het huishouden doen. De mannen rijden dan weer mee op de vrachtwagen en werken bij de elektra, het witgoed of de meubels. Zelf zet ik liever een kast in elkaar dan te poetsen. Ik heb dat thema aangekaart bij verschillende mensen. De meesten waren het ermee eens dat het achterhaalde principes waren, maar dat men het nu eenmaal zo gewoon was. Ik heb veel moeite gedaan om de poetsbeurt op vrijdag zowel door mannen als vrouwen te laten doen. Uiteindelijk is dit ook gelukt, al werkten sommige mannen niet mee, maar het vroeg wel veel overleg en overreding. Toen ik een maand later nog eens op bezoek kwam, was de poetsbeurt alweer geheel voor de rekening van de vrouwen. Overleg en erover praten werkt dus wel, maar men moet er blijvend aandacht aan schenken tot iets een gewoonte wordt.

Men moet ook vertrouwen hebben in elkaar als men eenmaal iets heeft afgesproken. Zo werd er afgesproken om de verantwoordelijkheid over sommige taken te verdelen, maar later bleek dan dat men er zich toch niet aan gehouden had. Er waren bijvoorbeeld eens problemen met de verwarming. Eén welbepaald kernlid was verantwoordelijk voor alle problemen binnenshuis en had de verwarmingsinstallateur gebeld. Even later bleek echter dat er nog een verwarmingsinstallateur voor de deur stond. Een ander kernlid had de problemen ook opgemerkt en dan zelf maar gebeld omdat hij dacht dat het verantwoordelijke kernlid het wel zou vergeten zijn. Je kan dus overleggen over iets, maar niet iedereen houdt zich aan het afgesprokene. In tegenstelling tot bedrijven met doorgedreven specialisatie blijft er bij de woonwerkgemeenschap een ruimte voor onzekerheid waardoor dingen in het honderd kunnen lopen.

Door de individualisering en de toegenomen welvaart kan iemand zelf kiezen welke waarden hij onderschrijft. Materialistische waarden als fysische en materiële zekerheid zijn vaak al bevredigd in de huidige maatschappij. Dus zou men ervoor kunnen kiezen om plaats te maken voor postmaterialistische idealen als 'solidariteit' en 'zelfontplooiing'. Dit is ook wat men ziet

gebeuren in de nieuwe sociale bewegingen (zie Woongroepen en hun maatschappelijke achtergrond; zie ook Laermans 1992: 68). Nogmaals, men zal zelf kiezen voor welke waarden men staat en dit kunnen er ook materiële zijn, maar in deze woongemeenschap herkennen we vele immateriële waarden.

Verdieping, al dan niet georganiseerd in momenten van bezinning of gebed, speelt een vrij belangrijke rol in deze groep. Men onderschrijft meerdere waarden en doet er alles aan om deze te verwezenlijken (zie Het maatschappelijk engagement). Door een groepsleven kan men iedereen (ook de vluchtelingen) laten voelen dat er meer is dan (fysiek en materieel) overleven. Religie speelt hierbij een rol. Verdieping moet niet, maar uiteindelijk hebben bijna alle mensen er wel nood aan. Men zal al eens met een andere bewoner filosoferen over zaken als de wereldeconomie, de politiek, het milieu, de overbevolking, het watertekort, aids. De vluchtelingen, die duidelijk wel veel belang hechtten aan materiële waarden³⁷, laten zich bij deze discussies niet onbetuigd. Zeker als het in verband staat met hun situatie als vluchteling.

Waarden en normen zijn in Emmaus dus keuzes die men kan maken. Ze zijn niet moreel onwrikbaar, maar in de situatie of context te beschouwen, zoals eigen is aan de geïndividualiseerde maatschappij. Men kan er over onderhandelen, afspraken over maken (Laermans 1993: 13). Zo zien we bijvoorbeeld dat deze gemeenschap katholieke wortels heeft, maar dat dit niet bindend is voor de leden. Er zijn wel de gebedsmomenten elke ochtend en het vrijdaggebed bij de feestmaaltijd. Verder zagen we bij Geschiedenis van deze Emmauswoongroep dat de hele Emmausbeweging een katholieke achtergrond heeft. Toch zijn de meeste bewoners bij Emmaus niet katholiek in strikte zin. Opvattingen over religie zijn dus geen reden om mensen niet te aanvaarden. Over geloof kan er gepraat worden, al moet men wel respect tonen voor ieders mening. Zo komt het dat er een bont allegaartje aan geloofsovertuigingen te vinden is bij Emmaus. Je vindt er zowel een priester, als een jongere die een jaar in de geloofsgemeenschap van Taizé heeft gewoond, als een protestant, als een moslim, als een atheïst, als iemand die dweept met het Boeddhisme en yoga. Sommigen zijn erg met het geloof bezig. Ze willen graag meer gebedsmomenten bijvoorbeeld. Het is het doel van de begeleider van het Jongerenhuis om meer jeugd terug kennis te laten maken met God. Het Zuid-Afrikaanse meisje van het Jongerenhuis wou zelfs

³⁷ Zij hebben dan ook vaak materiële tekorten gekend.

een actie opzetten om meer volk naar de kerk te laten gaan. Ze miste de diensten die ze kende van Zuid-Afrika, waar de mis een echt groepsgebeuren is.

De meeste vluchtelingen staan vrij positief tegenover de gebedsmomenten, al zullen ze meestal zelf niet expliciet aan die kar trekken. Ze erkennen dat bidden voor de vluchtelingsituatie steun geeft als reële hulp niet meer mogelijk is.

Ik denk dat zulke uiteenlopende opvattingen over religie binnen dezelfde, op religie geïnspireerde groep alleen maar mogelijk zijn binnen een context van individualisering, die haaks staat op meer geïnstitutionaliseerde omkaderingen zoals de Kerk.

Zoals gezegd valt er over veel te onderhandelen binnen Emmaus, zelfs over de waarden en normen die men hanteert. Hierdoor heeft men een grote zelfbeschikking. Dit draagt bij tot de mogelijkheid om met zo'n groep van verschillende mensen samen te kunnen leven. Men laat elkaar zichzelf zijn en respecteert dat ook. Het nadeel is dat men de anderen voortdurend zijn ideeën moet meedelen om elkaar op de hoogte te houden.

Het enige waar men blijkbaar niet over wil onderhandelen binnen Emmaus is de opvoeding van de kinderen. Tegelijk past die vrijheid om het gezin tot privé-zaak te maken bij het proces van individualisering. Het resultaat is een multiculturele realiteit, op het microvlak dat ik bestudeer. Elke ouder wil zijn kinderen opvoeden volgens eigen principes. Tijdens mijn verblijf waren er vaak conflicten tussen de Koerdische moeder van Memmet en Sammet aan de ene kant, en de Kongolese moeder van Samuel aan de andere kant. De jongens waren ongeveer even oud en speelden dus vaak samen. De moeders beschuldigden er elkaar van om een slechte opvoeding te geven. Als de één moest gaan slapen moest de andere dat soms niet, als de één een ijsje kreeg dan de andere soms niet, als de één moest stil zijn dan de andere soms niet en ga zo maar door. Gezamenlijk voor de kinderen zorgen bleek een onmogelijke opgave. De kinderen hadden er ook wel last van, maar leerden snel dat een andere volwassene andere regels betekent. Uiteindelijk kwam het erop neer dat elke moeder enkel voor haar kinderen zorgde en zich niet bemoeide met de andere kinderen. Overleg bleek hier onmogelijk.

Emmaus staat zeker niet los van de maatschappij. Misschien lijkt het een traditionele gemeenschap uit de goede oude tijd (zoals beschreven door Buchanan, zie Nood aan gemeenschap) maar er is duidelijk invloed van de hedendaagse samenleving merkbaar, zoals het effect van individualisering. Het is duidelijk niet de bedoeling van Emmaus om het zonder

de maatschappij te doen. Ze staan er juist voor open maar willen wel een oplossing bieden voor enkele bestaande problemen.

In hoeverre lijkt Emmaus dan op zo'n echte gemeenschap waar Buchanan het over heeft? Het is in alle geval een heterogene groep vooral qua leeftijd en cultuur. Bovendien staat niet iedereen achter het maatschappelijk engagement, er is dus ook geen echte waardenhomogeniteit. Qua complexiteit kan dat tellen, je kan daar zeker 'anderen' ontmoeten en van elkaar leren.

Er is de integratie van functies³⁸: je bent er volledig gekend, ook door mensen die er andere ideeën op nahouden dan jijzelf. Je leert je goede en slechte kanten kennen en ook hoe anderen erover denken. Dit zijn allemaal eigenschappen die Buchanan onder de traditionele gemeenschap onderbrengt.

Ondanks die gelijkenissen is er ook een serieus verschil met traditionele gemeenschappen. Men heeft hier vrijheid gehad: vrijheid om zelf voor (deze manier van) gemeenschappelijkheid te kiezen (vluchtelingen buiten beschouwing gelaten). Het was een individuele keuze voor een bepaalde leefwijze, een keuze voor medebewoners, de vrijheid om afspraken en sociale verhoudingen te bepalen. **Een woongemeenschap houdt dus wel individualisering en vrijheid in. In vergelijking met traditionele gemeenschappen is dat een hele verworvenheid, toch qua acceptatie van culturele complexiteit.** Het verplichte karakter van de gemeenschap en het gebrek aan alternatieven zijn hier niet meer aan de orde (Kesler 1991: 490-491).

14.2 De woongroep als nieuwe verwantschapsvorm

Is een woongroep een nieuwe verwantschapsvorm? Natuurlijk zijn leden van een woongroep zowel biologisch (order of nature) als wettelijk (order of law) geen verwanten. Maar (een extreem relativistische) Schneider (1972) heeft erop gewezen dat een cultuur zijn symbolen, bijvoorbeeld verwanten, arbitrair kiest en de ideeën waarvoor ze staan niet aan realiteit gebonden zijn. "Culture constructs reality" (Stone 2004: 244).

Schneider vindt dat er niet zo veel nadruk moet worden gelegd op het genealogisch aspect. Mensen kunnen hun verwantschap op een andere basis dan de biologische baseren,

³⁸ Je werkt er samen, je woont er samen, je gaat samen op uitstap, je maakt er ruzie, je lacht samen,... Zowel politieke, religieuze, familiale en economische functie zijn aanwezig.

bijvoorbeeld op gedeelde woonplaats, op zogen of een andere vorm van opvoeden, op rituelen, enz. Met een brede term kan je dit dan “fictive kinship” noemen. Er is veel kritiek gekomen op Schneider, maar hij heeft de visie op verwantschap binnen de antropologie wel een andere wending gegeven (Stone 2004: 245-247).

In de hernieuwde beweging over verwantschap gaan onderzoekers op zoek hoe mensen lokale ideeën en gebruiken over verwantschap gebruiken om structuren binnen hun samenleving te versterken of juist te weerstreven. Men focust op individuele strategieën of doelbewuste actie, rekening houdend met lokale opvattingen van verwantschap (Stone 2004: 247).

Lévi-Strauss (1983, 1987) wierp het concept op van “house societies”. Een *housesociety* is een georganiseerde groep van mensen, die zichzelf voortzet door het doorgeven van titels, privileges en bezittingen langs echte of imaginaire afstammingslijnen.

Verwantschapsconstructie kan men dan zien als een proces werkzaam door strategische acties. Personen zullen door uitgekende daden hun belangen behartigen (Stone 2004: 247-248). Een woongroep zou zich kunnen ontwikkelen tot een dergelijke *housesociety*. (Voor verdere uitwerking: zie De woongemeenschap als *housesociety*)

Carsten (1995) gaat in de plaats van de term “kinship”, die teveel wijst op het Westerse biologische concept van verwantschap, de term “relatedness” gebruiken. Er schuilt gevaar in zo’n uitbreiding van het concept verwantschap. Vormt verwantschap dan nog een apart domein? Waar liggen de grenzen? Is verwantschap dan nog wel te onderscheiden van vrienden, burens, medewerkers of andere groepen? (Stone 2004: 251) In ieder geval, op basis van Carsten’s definitie zullen we woongroepen zonder meer gaan definiëren als een vorm van verwantschap, maar is dit wel wenselijk? De woongroep biedt een mogelijke weerlegging van Carsten. Ik zal dit concreet voor deze woongroep bespreken in De woongemeenschap als familie.

Een eventuele oplossing bestaat erin om vooral uit het *emic* standpunt te gaan kijken. Hierbij kan het concept *relatedness* mogelijk wel een rol spelen, doordat het niet de Westerse visie op verwantschap weerspiegelt en dus makkelijker hanteerbaar is om alternatieve culturele opvattingen weer te geven (Stone 2004: 252). Vanuit het *emic* standpunt bekeken is het antwoord ‘nee’ voor deze bewoners, want we moeten vaststellen dat onze woongroep het

onderscheid met verwantschap aanhoudt. Dit geldt zowel voor de vluchtelingen als de kernleden (zie ook De woongemeenschap als familie).

In onze huidige Westerse samenleving zorgen recente bevruchtingstechnieken voor een nieuwe kijk op verwantschap. Men gaat verwantschap zien als een keuze en als een sociaal construct. (Wie is de moeder als men met een donoreicel heeft gewerkt?) Tegenwoordig is de 'familie' meer open, veranderlijk, meer gebaseerd op keuze en gedragscodes dan gebaseerd op de biologische reproductie van man en vrouw. Keuze hoort nu, samen met biologische en wettelijke banden, tot de basis van verwantschap. Verwantschapsrelaties zijn instabiel en onderhandelbaar. Je moet je gedragen als een echte verwant, anders kan de verwantschap worden opgezegd. Volgens Stone zijn de meest echte en waardevolle verwanten, zij die zowel biologisch, als wettelijk, als wat betreft voorkeur een verwant zijn (Stone 2004: 399-407).

Er is ook een tegenbeweging die opnieuw de nadruk legt op de biologische band tussen familie. Door de ontdekkingen over genetische erfelijkheid (van ziektes) en andere medicalisering van verwantschap wordt de biologische band weer geaccentueerd (Stone 2004: 331-332).

Lambert (2000) heeft over Rajasthan in Noord-India geschreven, waar men verwantschapsrelaties met andere dorpingen vormt, dus verwantschap per locatie. Ze wijst op het belang van gelijkenissen voor relaties. Je kan geen hulp aannemen van mensen die lager staan als jezelf. Je kan dus enkel verwant worden met mensen die even hoog in status zijn als jezelf. Ze vindt dat verwantschap gecreëerd op vrijwillige basis, dichter ligt bij ideale verwantschap dan verwantschap gebaseerd op biologische banden. Degenen die men graag heeft en degenen die men eten geeft en verzorgt, kunnen familie worden (Lambert 2000: 76-85).

Een woongroep zou je op dezelfde wijze een verwantschapsgroep kunnen noemen, maar de keuze en de gelijkheid moeten er wel zijn. De communicatie mag je ook niet uit het oog verliezen. Als er geen contact meer is, verdwijnt verwantschap in letterlijke zin (Edwards en Strathern 2000: 155). Dit is zeker belangrijk bij woongroepen aangezien veel lidmaatschap van korte duur is (Jansen 1990: 69-70)³⁹.

³⁹ Dit is een verschil met vroegere vormen van gemeenschappelijk wonen. Daar was men vaak veel langduriger met de gemeenschap verbonden (zie Geschiedenis van de woongroep als concept).

Kortom, de overeenkomst tussen woongroep en verwantschapsgroep blijft vaag. In de huidige westerse context is ze onvoltooid. Ik zal dit specifiek voor deze woongroep uitwerken in De woongemeenschap als familie.

14.3 De woongemeenschap als familie

Tot nu toe luidde het spreekwoord dat men zijn familie niet kan kiezen. Een woongemeenschap zou hier wel eens één van de uitzonderingen op kunnen vormen. Een groep van mensen die een zekere tijd bij elkaar woont, gaat vanzelf een familiegevoel oproepen. Natuurlijk gaat het niet in alle huishoudens even goed, en zo ook bij een woongemeenschap.

(Hülya): Voor mij echt, ik heb een sociaal collectief leven. Ik heb meer gezin, ook leuk, fijn. Als ik heb kleine problemen, dat normaal. Heel goed, heel goed leven!

(Margriet over het jongerenhuis): Nou, zo af en toe wordt wel eens gezegd: die douche is wel heel erg vies. En dan weet diegene die dat heeft gedaan weet het dan wel. Maar ik denk dat die irritaties, zeg maar, die kleine irritaties is net als een familie in een gewoon huis zouden hebben.

De hoeveelheid contact tussen de verschillende mensen is hierbij zeer belangrijk.

(Murat in jaarverslag Emmaus-Eindhoven 2002): Het hebben van begrip voor andere waarden en normen heb ik bij Emmaus geleerd en meegemaakt. Het is niet zo dat wij nooit problemen hebben. Alle problemen zijn eigenlijk te overwinnen als je ze maar bespreekbaar maakt. Als dit aan mensen uit zeven verschillende delen van de wereld lukt, lukt het mensen uit één land zeker.

Het is duidelijk dat sommigen meer voor het samenhorigheidsgevoel doen dan anderen. In dit geval zijn het meestal de kernleden die er voor zorgen dat er 's avonds samengekomen wordt, onder andere om te eten.

(Murat en Hülya) Wat als [de kernleden]... weg zijn? Gaat het dan ook goed? Nee, niet goed. Ik weet niet waarom. Ja, bijna zelfde één familie, altijd samen komen. Als [de kernleden] weg, ik denk ik alleen. Ja. ... Saai. Heel saai kamer.

Een woongroep is een zeer modern concept. De *individualisering* is nooit ver af. De keuze van het individu staat centraal: men kan een woongemeenschap zelf kiezen, men kan ook zelf

bepalen hoeveel tijd men erin steekt en men kan ook altijd zelf beslissen om de woongemeenschap te verlaten.

(Margriet, over de woongroep waar ze later nog wel eens in zou willen leven): Wel een groep, maar niet gedwongen zijn tot alles met elkaar doen. Dit is op zich wel een goede combinatie. ... In sommige woongroepen wordt verwacht [dat je de hele dag samen bent]. Ik denk dat ik dan op het laatst helemaal gek zou worden.

Bij deze woongroep moet men wel een vraagteken plaatsen bij die eigen keuze. Voor vluchtelingen is deze woongroep vaak de enige mogelijkheid.

(Lana): Voel [jij je] hier thuis? Ik heb geen ander huis, dus ik moet wel wennen.

Desondanks lijkt het erop dat vele vluchtelingen zich er wel echt thuis gaan voelen na een zekere tijd. De meesten houden na hun verblijf contact met Emmaus en uit de getuigenissen hierboven blijkt dat in elk geval een aantal van hen, zich echt deel voelt uitmaken van een grote familie.

Ook een moderne kant aan familiebanden speelt mee binnen woongroepen: er is altijd de druk om er wat van te maken. Om tot een woongroep te behoren moet men zich blijvend inspannen.

(Margriet): Vind je het intensief ...? Ja, ik vind het heel intensief, maar dan is het niet alleen, zeg maar, in het jongerenhuis wonen, want dat is alleen 's avonds, maar ook vooral je werk op Emmaus. ... Als je overdag gewerkt hebt, dan heb je zoiets dan moet je 's avonds in het jongerenhuis eigenlijk ook wel energie steken in die mensen. ... Dus dat vind ik best intensief. Ja, vooral hier zeg maar heel veel verschillende soorten mensen, gewoon met verschillende achtergronden.

(Stijn die niet vindt dat dit groepsleven, met allemaal culturen, is weggelegd voor iedereen.): Als je er niet voor open staat, dan kun je hier zo, dan heb je geen fijne tijd. ... Ik denk wel dat je er gemotiveerd voor moet zijn, ja. Moeilijk uitleggen.

Het verschil van een woongroep met een familie is wel dat een familie een vast gegeven is, men kan er niet meer vanaf. Een woongroep kan men wel verlaten en de woongroep kan ook het individu uitstoten. Specifiek aan deze woongroep is dat de vluchtelingen en sommige jongeren er maar een jaar mogen blijven. Dit heeft een enorme impact op hun perceptie van de woongroep, onder andere op hun familiegevoel.

(Murat): Voel je je hier thuis [bij Emmaus]? Séjour... Tijdelijk... Eén jaar of één jaar en twee maanden.

(Margriet over het jongerenhuis): Je blijft één jaar hier. Als dit echt jouw thuis wordt, wat het waarschijnlijk nu al een beetje is, wordt het afscheid moeilijk? Ja, ik denk dat het wel lastig wordt. Wat ze hier ook zeggen. Dat eigenlijk alle mensen die in het jongerenhuis hebben gewoond, terug komen. In Eindhoven wonen. Omdat ze hier dan nog een keer terug kunnen komen.

Nog een bewijs dat een woongroep verschilt van een familie vindt men in de omgang met relaties. Een tekenend voorbeeld hiervan vond ik het bezoek van de moeder van een Hongaars meisje. Het meisje had vroeger een jaar in het Jongerenhuis gewoond en had via Emmaus haar vriend leren kennen. Nu wonen ze samen in Eindhoven. Zij en haar vriend kwamen bij de feestmaaltijd op vrijdag vaak mee-eten. Dan zaten ze altijd samen. Toen haar moeder op bezoek was ging ze niet naast haar vriend zitten. Ik heb het niet expliciet aan haar gevraagd, maar ik vermoed dat ze het nog iets anders vindt om te tonen dat hij haar vriend is aan haar moeder dan aan de woongroep.

Waarom zoekt een individu een woongemeenschap op? Is de individualisering niet iets wat ervoor zorgt dat gemeenschappen verdwijnen? Kan een mens zonder een gemeenschap? Vervult de (kleine) familie die rol nog naar behoren?

Ik denk dat vele mensen naar een woongemeenschap trekken, juist omdat ze er individueel voor kiezen om bij een gemeenschap te horen. Men zoekt anderen, om zich te toetsen, om zich ermee te identificeren, voor de gezelligheid, voor het contact. Vroeger vond men dit misschien binnen zijn familie, tegenwoordig lijkt die familie meer en meer in de verdrukking. Woongemeenschappen zijn dan een perfect wapen tegen de vereenzaming, die ook bij individualisering schijnt te horen.

(Margriet): Denk je dat je nog eens [in een groep] zou willen [leven]? Ik denk dat ik het nog wel eens zou willen. Ik vind het wel heel leuk. Vooral omdat ik, als ik hier straks uitkom, zal ik toch iets willen huren of zo en dan zit je toch helemaal alleen.

Men wil bij een groep horen, toch wil men zijn vrijheid niet opgeven. Een woongemeenschap moet hier tussen schipperen.

(Margriet): Je bent met heel veel, dus er is eigenlijk altijd wel iemand beneden die gezellig voor de televisie zit. Dus je wilt altijd wel samen zijn, maar soms heb je

gewoon voor jezelf die tijd nodig. En dat is soms best moeilijk om alleen op je kamer te gaan zitten, terwijl het beneden zo gezellig is. Dat is mijn probleem. Dat vinden ook andere mensen.

We zien hier een contradictie: individualisering is eigen aan woongemeenschappen en tegelijkertijd bieden ze er een antwoord op.

Na dit veldwerk ben ik er niet langer van overtuigd dat een woongemeenschap een nieuwe verwantschapsvorm biedt. Het verschil lijkt me terug te voeren op de aanvangsfase.

In je familie heb je, van bij je geboorte, verwantschapsbanden met elk lid van die familie. Zo je wil kan je die later weer verbreken.

In een woongroep heb je aanvankelijk met niemand een verwantschapsband. Je kan die aangaan, met elk lid van de groep, met enkele geselecteerde leden van de groep of met niemand van de groep. Die banden kunnen heel sterk worden, zeker te vergelijken of zelfs nog nauwer dan familiebanden. Ook hier kan je die later eventueel verbreken. **Maar het is die eerste keuze, om verwantschapsbanden aan te gaan, die er volgens mij voor zorgt dat er nog altijd een onderscheid blijft tussen verwantschapsbanden binnen een familie en verwantschapsbanden binnen een woongemeenschap.**

Hier zie je de individualisering zijn rol spelen. Een individu zal er zelf voor kiezen om tot een woongemeenschap te gaan behoren. Die woongemeenschap moet aan zijn (voornamelijk immateriële) verlangens voldoen opdat het individu voor de gemeenschap blijft kiezen. Hij zal de gemeenschap reflexief een plaats in zijn leven geven en als ze niet langer in zijn levensverhaal past, schrijft hij ze eruit. Dit is een belangrijk verschil met families. (Al zie je daar ook steeds meer invloed van de individualisering.)

Eventueel zou je de verwantschapsbanden wel gelijk kunnen stellen indien een boreling in de woongroep direct wordt aanzien als een lid van de woongroep voor de rest van zijn leven.

Maar op dit moment is dat niet het geval aangezien veel lidmaatschap van korte duur is (Jansen 1990: 69-70).

14.4 De woongemeenschap als housesociety

Huizen zijn meer dan hun fysieke structuren. Denk bijvoorbeeld maar aan wat van een huis een thuis maakt (Carsten en Hugh-Jones 1995: 0). Huizen hebben zowel een architecturale,

sociale als symbolische betekenis. Huizen zijn plaatsen van dichte webben van betekenis en ze beïnvloeden en vormen de basis voor cognitieve modellen die dienen om de wereld structureren, te ervaren en om over de wereld te denken (Carsten en Hugh-Jones 1995: 2-3). Normaal merken we het huis niet eens op. Enkel in speciale omstandigheden (vb. oorlog, brand, vluchtsituaties) worden we verplicht om na te denken over zijn centrale betekenis (Carsten en Hugh-Jones 1995: 4)

Het belang van het huis wordt bij Emmaus ondermeer uitgedrukt door het schenken van de huissleutel. Na veertien dagen bij Emmaus te wonen krijgt men de sleutel. Dit is een belangrijk teken van vertrouwen en wordt door iedereen ook zo aanvoeld. De deuren die aanvankelijk grenzen waren worden openingen. Blijven of gaan zijn nu jouw keuze.

Lévi-Strauss heeft een potentiële theoretische betekenis van een huis aangegeven. Hij ziet een housesociety als een wijdverspreid sociaal type, als een indigene categorie die ook betekenis heeft voor de studie van de systemen van sociale organisatie. Deze instituties worden gezien als 'een moreel iets' dat zowel materiële als immateriële rijkdom bezit en zo'n housesociety zet zichzelf voort door de transmissie van de naam langs een reële of imaginaire lijn (te vergelijken met verwantschap en affiniteit, of de twee gecombineerd). Die imaginaire lijn kan er zijn via verwantschap, huwelijk (allianties), endogamie en exogamie, maar altijd volgens politieke en economische overwegingen. Het huis zet zich als groep verder doorheen de tijd, via overerving en vervanging, maar ook via het bewaren van eigendom en door het doorgeven van namen en titels die horen bij het groepsbestaan en de groepsidentiteit (Carsten en Hugh-Jones 1995: 6-7). Ik bespreek deze dimensie van het huis Emmaus verderop.

Het huis drukt een alliantie uit en geeft er stabiliteit aan. Het huis representeert eenheid, maar tegelijk ook hiërarchie en verdeeldheid. Er zit een structuur in op basis van verblijfsplaats, gedeelde activiteiten, rangorde en zo meer. Vaak werden huizen gebruikt om de link te maken tussen hooggeplaatste en laaggeplaatste groepen, bijvoorbeeld door een correlatie tussen hiërarchie en architectuur. Bij het vormen van deze structuren, binnens- en buitenshuis, spelen rijkdom, macht en status mee, die dan gesymboliseerd kunnen worden in een vorm van verwantschap (Carsten en Hugh-Jones 1995: 8-18).

Hier situeert zich het verschil tussen woongemeenschappen en housesocieties.

Bij housesocieties zijn economische en politieke redenen van groot belang om een extra groepslid aan te werven. Bij woongemeenschappen steunt men op individuele keuzes om iemand lid te laten worden. Men zal de motivatie peilen van een would-be lid en zien of zijn waarden, normen en engagement aansluiten bij die van de groep. Men kijkt of zijn levensvisie overeenkomt met die van de groep, terwijl een housesociety er vanuit gaat dat dit zondermeer het geval is. De invraagstelling van iemands wereldbeschouwing is een gevolg van de individualisering. Hier zien we dus een andere opvatting dan bij de housesociety.

Er is nog een verschil tussen woongemeenschappen en housesocieties. Bij housesocieties zal de hele groep door het huis gerepresenteerd blijven, zijn leven lang. Intern kunnen machtsrelaties wel wisselen en in verhouding met andere huizen kan de hiërarchie wel veranderen, maar men zal altijd tot hetzelfde huis blijven horen (met als uitzondering een eventueel huwelijk). Bij woongemeenschappen kunnen de personen binnen de groep zelf veranderen. Zelfs zonder een geboorte, huwelijk of sterfgeval kunnen individuele personen tot de groep toetreden of ze verlaten. Hier zien we de invloed van de individualisering die mensen toelaat en ertoe verplicht hun eigen levensweg te kiezen.

Specifieke eigenschappen van een housesociety zijn de aanwezige hiërarchie, de continuïteit doorheen de tijd en het doorgeven van materiële en/of immateriële rijkdom (Carsten en Hugh-Jones 1995: 10).

Bij Emmaus zijn deze drie eigenschappen terug te vinden.

Er is binnenshuis een vrij duidelijke hiërarchie. De kernleden zijn het hoogst in rang. Deze status wordt ook architecturaal uitgedrukt: zij bewonen de grootste kamers, de studio's. Hierna komen de vluchtelingen: zij bewonen de kamers. Voor eventuele logés zijn er de logeerkamers op zolder. Als je lang blijft logeren op Emmaus wordt je zeker een kamer aangeboden. Via het huis wordt er naast die hiërarchie een eenheid gesymboliseerd: iedereen woont tenslotte onder hetzelfde dak. Emmaus staat niet in hiërarchie met andere woongroepen buitenshuis. Er zijn sowieso niet veel woongroepen en degene waar er contact mee is worden beschouwd als gelijken in aanzien.

Er is continuïteit terug te vinden. Emmaus Eindhoven bestaat ondertussen al 27 jaar. Dat betekent dat de groep al 27 jaar bestaat, men heeft wel al verschillende locaties gehad en groepsleden zijn vervangen. Het gedachtegoed en de betrokkenheid worden doorgegeven. De kernleden van nu zijn ook al met de opvolging bezig.

(Piet): Natuurlijk is het wel zo dat er ook jongere mensen ergens bij moeten komen via hun werkgroep of als vrijwilliger of als kernleden, om dit hier nog veilig te stellen want wij zijn natuurlijk toch 60-plussers.

Vooraf omdat de kernleden van nu al op oudere leeftijd zijn is men erg bezig met continuïteit en voortbestaan.

Hier hoort ook het doorgeven van materiële en immateriële rijkdom bij. Vooral het maatschappelijk engagement en de idealen wil men verspreiden en overdragen op een jongere generatie. Men wil ook de opgedane ervaring doorgeven, hoe alles reilt en zeilt, waar men op moet letten, welke fouten in het verleden zijn gemaakt. Misschien is hierdoor wel minder plaats voor vernieuwing.

De symbolen van Emmaus worden eveneens doorgegeven: er is de naam die een duidelijke betekenis en bekendheid heeft in Eindhoven, die er ook voor zorgt dat de tweedehandsmarkt zo goed draait. Het werk zelf, de tweedehandsmarkt, wordt ook doorgegeven en de manier van wonen, het gemeenschappelijke. Zo blijft Emmaus herkenbaar, ook na opvolging en vernieuwing van leden.

Er is bovendien de materiële overerving: het huis en de marktinfrastructuur horen bij de groep, wie ook de leden zijn. De gehele groep kan wel beslissen om een nieuwe locatie te zoeken zoals in het verleden is gebeurd, maar één lid op zich kan geen aanspraak maken op deze materiële zaken.

Die overerving van Emmaus probeert men zo goed mogelijk te laten verlopen. Men verliest de sociale, financiële en politieke belangen niet uit het oog. Men zoekt bekwame leden die al deze belangen kunnen en willen behartigen.

Er zijn de dynamische, processuele aspecten van zulke housesocieties. Aan het huis moet gewerkt worden. Als fundament bij Emmaus kan men de groep kernleden met idealen herkennen, maar dat betekent niet dat ondertussen de groep en het gebouw niet in voortdurende ontwikkeling zijn, cyclussen en processen doorlopen. (Dit idee in tegenstelling tot Lévi-Strauss die het huis eerder als statisch ziet.) Er is voortdurend beweging tussen binnen en buiten, zowel van mensen als van goederen. Men moet voortdurend zijn best doen om een stevig huis te behouden en onderhouden (Carsten en Hugh-Jones 1995: 23-40).

Men kan het huis ook beschouwen als een herinneringsstructuur. Er zitten ideeën, idealen, verhalen en geschiedenissen achter die mee betekenis geven. De symbolische kracht van een huis, komt niet vanuit het huis als geïsoleerde entiteit, maar komt uit de meervoudige

connectie tussen het huis en de mensen erin. Een huis zonder mensen is geen thuis (Carsten en Hugh-Jones 1995: 26 en 44). Vandaar het belang dat ik heb gehecht aan gesitueerde communicatie en de ‘verzamelplaatsen’ die ik heb geschetst (Zie Privacy en gemeenschap).

Bewoners voelen de betekenis van het huis en zijn afgebakende ruimtes goed aan. Ze weten welke plaats zij innemen in het huis en houden zich hieraan. Zo waagde een Azerbeidjaanse man die twee jaar geleden in Emmaus had gewoond, zich nog maar tot aan de deur van de woonkamer. Hij wist dat de verzamelplaats in de woonkamer toebehoorde aan de bewoners en beschouwde zichzelf eerder als vrijwilliger die geacht worden niet verder als de koffiekamer te komen. Een Armeens gezin dat tot een half jaar geleden op Emmaus woonde, liep nog overal in en uit. Swet, een Vietnamese jongen die nog geen maand geleden vertrokken was, kwam gewoon binnen als hij wou om voor zichzelf eten te maken.

Besluit

Woongemeenschappen houden een specifieke manier van leven in. Aan de hand van de bezochte woonwerkgemeenschap is hier een beeld van geschetst. Het is een levenswijze die vrij veel inzet vraagt van de bewoners. Men moet constant werken aan het groepsgevoel, het collectieve belang niet uit het oog verliezen, nieuwe bewoners integreren, ... Aan de andere kant kan men samen veel bereiken. Er is het maatschappelijk project waar men zich voor inzet en er is de groep waar men vriendschap en steun kan vinden. In het geval van Emmaus gaat het over een kleine groep die de contradicties van het vluchtelingenbeleid aanpakt, ze niet oplost maar ze wel tegen het licht houdt en er niet voor vlucht.

Samenwonen is een weg zoeken tussen vrijheid en regels. In deze woonwerkgemeenschap zijn er vrij veel regels, hier specifiek nodig om minder gemotiveerde vluchtelingen toch mee te laten draaien in de groep. Eenmaal de vluchtelingen gewonnen zijn voor het project, zien zij er meestal zelf de noodzaak van in. Men blijft de moeite doen om vluchtelingen te integreren in het project omdat ze via het samenwonen en werken hun eigenwaarde terug krijgen en beter gewapend de maatschappij tegemoet kunnen en omdat de bewoners graag met hen samenwonen vanwege hun vriendschap en dankbaarheid. Het gemeenschappelijke doel, vluchtelingen helpen, is een motivatie voor alle bewoners om samen verder te werken aan een betere toekomst. We zien dat als mensen zeer verontwaardigd zijn over een bepaalde mistoestand, hier het vluchtelingenbeleid, ze hun motivatie om de situatie te veranderen niet snel verliezen, ook al maken ze geen vorderingen. Het is vooral dit kernideaal dat zorgt voor de nodige groepscohesie.

Nieuwe leden werven is essentieel voor het voortbestaan van de gemeenschap. Via de idealen en de waarden waar de groep voor staat, probeert men mensen aan te trekken. Men heeft nood aan mensen met een overeenkomstige wereld- en levensvisie opdat de groep zich kan voortzetten. In ruil biedt men aan nieuwe leden de kracht en vriendschap van een groep aan.

Het gebouw en zijn omgeving bieden mogelijkheden en stellen grenzen aan de leefwijze van de groep. De sociale verzamelplaatsen en gezamenlijke activiteiten zijn af te lezen van de grootte en inrichting van de ruimtes. Het pand bepaalt mee de levensstijl en de privacy van elke bewoner. Tegelijkertijd wordt het gebruik van de ruimte ook voorgeschreven door de groep en zijn organisatie en hiërarchie. Ieder lid weet welke plaats hij in de groep inneemt,

welke ruimtes hem zijn toebedeeld en bij welke sociale verzamelplaats hij op welk tijdstip wordt verwacht. Aan de verdeling van de kamers alleen al kan je de hiërarchie binnen de groep aflezen. De groep en het gebouw staan dus in voortdurende interactie met elkaar.

De kwalitatieve gegevens stelden mij in staat om de woongemeenschap te onderscheiden van de verwantschapsgroep, de housesociety en de traditionele gemeenschap. De individualisering op maatschappelijk vlak heeft ervoor gezorgd dat de woongemeenschap een extra categorie is die iets van alle drie in zich draagt, en iets unieks. Een lid van een woongemeenschap maakt een positieve keuze voor deze specifieke manier van leven. De keuze heeft geen verplicht karakter en er liggen alternatieve wegen open. Binnen de woongemeenschap heeft het individu de vrijheid om zijn eigen zijnswijze te bepalen in samenspraak met zijn medebewoners. Een woongemeenschap houdt dus individualisering en vrijheid in.

Zoals gezegd is dit een uitdieping rond het vraagstuk van samenwonen aan de hand van een zeer specifieke woonwerkgemeenschap. Het is een onderzoek in de diepte geworden, met minder aandacht voor de breedte. Hierdoor zijn er vragen niet of maar gedeeltelijk beantwoord. Er is bijvoorbeeld helemaal niets geweten over andere woongemeenschappen. Door het korte verblijf is er ook weinig aandacht voor de evolutie op langere termijn in de woonwerkgemeenschap, al heb ik mijn best gedaan om via interviews en vragen daar toch iets over aan te kunnen geven. Verder is de vluchtelingenproblematiek, die toch bij deze gemeenschap aansluit, maar heel summier uitgewerkt want slechts als illustratief materiaal behandeld. Deze verhandeling wilde in de eerste plaats een bijdrage leveren aan een soort 'micro-antropologie', de nog jonge studie van kleine groepen in complexe samenlevingen.

Bibliografie

Bekaert, Stefan

- 1997 *System and repertoire in Sakata Medicine*, Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de sociale en culturele antropologie o.l.v. Prof. Dr. R. Devisch.

Berger, Peter L. en Luckmann, Thomas

- 1966 *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*, Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York.

Brown, Rupert

- 1988 *Group processes, dynamics within and between groups*, Basil Blackwell, Oxford.

Buchanan, Peter

- 1985 'Community.' In: *Architectural Review*, vol. 177, no. 1058: 23-26.

Carsten, Janet en Hugh-Jones, Stephen (ed.)

- 1995 *About the house, Lévi-Strauss and beyond*. Cambridge University Press, Cambridge.

Carsten, Janet, ed.

- 2000 *Cultures of relatedness, New approaches to the study of kinship*, Cambridge university press.

De Leeuw, Els en Vander Cammen, Mieke

- 2001 *Collectief wonen. Cohousing in Denemarken*. Licentiaatverhandeling, Katholieke universiteit Leuven.

Draulans, Veerle

- 2003 Voorbij het scheidend denken? Wetenschapskritiek vanuit genderperspectief. Katholieke Universteit Leuven.

Edwards, Jeanette en Strathern, Marilyn

- 2000 Including our own, in *Cultures of relatedness, New approaches to the study of kinship*, Carsten, Janet, ed., Cambridge university press, pp149-166.

Festinger, Leon en Schachter, Stanley en Back, Kurt

- 1963 *Social pressures in informal groups, a study of human factors in housing*, Stanford university press, Stanford.

Garfinkel, Harold

- 1967 *Studies in ethnomethodology*, University of California, Los Angeles, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Giddens, Anthony

- 1991 *Modernity and Self-identity, Self and society in the late modern age*. Polity press, Cambridge.

Jansen, Harrie

- 1990 *Woongroepen in Nederland*, doctoraatsverhandeling, De Lier: Academisch

boekencentrum.

Kesler, Beatrice

1991 *Centraal wonen in Nederland, een onderzoek naar bewonerservaringen en sociaal-ruimtelijke voorwaarden*. Doctoraatsverhandeling, Universiteit van Wageningen.

Kloos, Peter

2002 *Culturele antropologie, een inleiding*, Assen, Van Gorcum.

Laermans, Rudi

1992 *In de greep van "de moderne tijd", Modernisering en verzuiling, individualisering en het naoorlogse publieke discours van de ACW- vormingsorganisaties: een proeve tot cultuursociologische duiding*, Doctoraatsverhandeling, Katholieke universiteit Leuven.

1993 *Vlaanderen: een scenario*, deelstudie voor "Structuurplan Vlaanderen, de Gewenste Ruimtelijke structuur".

Lambert, Helen

2000 Sentiment and substance in North Indian forms of relatedness, in *Cultures of relatedness, New approaches to the study of kinship*, Carsten, Janet, ed., Cambridge university press, pp73-89.

Livingston, Eric

1987 *Making sense of ethnomethodology*, Routledge & Kegan Paul, London en New York.

Parkin, Robert en Stone, Linda, ed.

2004 *Kinship and Family, an anthropological reader*, Blackwell Publishing, Oxford.

Pinto, David

2000 *Intercultural communication, A three-step method for dealing with differences*, Garant, Leuven-Apeldoorn.

Poldervaart, Saskia

1985 *Woongroepen en de kommunautaire traditie*. In: [Weggemans: 1985]

Radley, Alan

1991 *In social relationships, An introduction to the social psychology of membership and intimacy*, Open University press, Milton Keynes, Philadelphia.

Stangor, Charles

2004 *Social groups in action and interaction*, Psychology Press, New York en Hove.

Stone, Linda

2004 Introduction, in *Kinship and Family, an anthropological reader*, Parkin, Robert en Stone, Linda, ed., Blackwell Publishing, Oxford, 241-256.

2004 Introduction, in *Kinship and Family, an anthropological reader*, Parkin, Robert en Stone, Linda, ed., Blackwell Publishing, Oxford, 331-341.

2004 Has the world turned? Kinship and family in the contemporary american soap opera, in *Kinship and Family, an anthropological reader*, Parkin, Robert en Stone, Linda,

ed., Blackwell Publishing, Oxford, 395-407.

Van Daele, Dirk

2000 *Het utopisch communautarisme na Hans Achterhuis, een kritische analyse van 'De erfenis van de utopie'*, Licentiaatverhandeling, Katholieke universiteit Leuven.

Verhoeven, J. C.

1992 *Op zoek naar de samenleving, antwoorden van sociologen*, Uitgeverij ACCO, Leuven.

Wheelan, Susan A.

1993 *Group processes, a developmental perspective*, Temple University, Allyn and Bacon, Boston.

Wilson, Stephen

1978 *Informal groups, an introduction*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.

Wolcott, Harry F.

1994 *The art of fieldwork*, AltaMira Press, Walnut Creek.

Specifieke informatie afkomstig van Emmaus en anderen

www.emmaus.nl (doorklikken naar Eindhoven)

Opnieuw, Emmaus Nederland.

Jaarverslag Emmaus-Eindhoven 2002.

Folder van 'Vluchtelingen in de Knel'.